

ISIDORUS SEVILLALAISEN
ETYMOLOGIAE-TEOKSESSA
ESIINTYVIEN AASIALAISTEN
PAIKANNIMIEN ETYMOLOGIAT

Kauppinen Jouni

Latinan kielen maisterintutkielma

Kieli- ja viestintätieteiden laitos

Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tdk

Jyväskylän yliopisto

Heinäkuu 2019

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos – Department Kieli- ja viestintätieteiden laitos
Tekijä – Author Kauppinen Jouni	
Työn nimi – Title Isidorus Sevillalaisen <i>Etymologiae</i> -teoksessa esiintyvien aasialaisten paikannimien etymologiat	
Oppiaine – Subject Latinan kieli	Työn laji – Level Maisterintutkielma
Aika – Month and year Heinäkuu 2019	Sivumäärä – Number of pages 147
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Isidorus Sevillalainen (lat. <i>Isidorus Hispalensis</i>) oli 600-luvulla elänyt merkittävä oppinut. Hän teki elämäntyönsä Sevillan piispana ja kirjoitti virkauransa aikana runsaasti teoksia. Merkittävin kaikista näistä on <i>Etymologiae</i>, joka tunnetaan myös nimellä <i>Origines</i>. Se on käytännössä kokoelma hänen aikaisemmista teoksistaan, ja se koostuu 20 kirjasta, joissa käsitellään monia eri aihealueita, kuten grammatiikkaa, lakia, lääketiedettä, eläimiä, uskontoa ja maantiedettä. <i>Etymologiae</i> oli arvostettu hakuteos keskiajalla, ja sitä käytettiin ympäri Eurooppaa. Mittava käsikirjoitusten määrä kertoo teoksen suuresta suosiosta.</p> <p>Tässä tutkielmassa tarkastelen <i>Etymologiae</i>-teoksen maantiedettä käsittelevän 14. kirjan aasialaisten paikannimien etymologioita. Pyrin löytämään aineistosta erilaisia etymologisia selitysmalleja, joiden mukaan ryhmittelen etymologiat. Toisena tavoitteenani on verrata Isidoruksen etymologioiden paikkansapitävyyttä nykyään esitettäviin etymologisiin selityksiin samoista paikannimistä. Oletan, että Isidoruksen esittämät etymologiat eivät pääosin ole yhteneväisiä nykyisten etymologisten selitysten kanssa.</p> <p>Aineistosta on eriteltävissä kuusi erilaista ryhmää. Ensimmäinen koostuu etymologioista, joiden selitysmalli perustuu historiallisen henkilön tai kansan erisnimeen. Toinen ryhmä sisältää ne etymologiat, jotka pohjautuvat mytologisen hahmon erisnimeen. Kolmannen ryhmän muodostavat paikannimet, joiden pohjana on raamatullisen henkilön tai kansan erisnimi. Aineiston 42 etymologiasta hieman yli puolet kuuluu näihin kolmeen ryhmään. Neljäs ryhmä koostuu etymologioista, joiden pohjana on jonkin kaupungin nimi. Kaikista etymologioista vähän alle neljäsosa kuuluu tähän ryhmään. Johonkin ympäristössä olevaan erisnimeen (esim. metsän tai joen nimeen) pohjautuvat paikannimet ovat viidennessä ryhmässä. Noin kymmenesosa etymologioista kuuluu tähän ryhmään. Viimeinen ryhmä koostuu paikannimistä, jotka pohjautuvat pääosin ei-latinankielisiin yleisnimiin. Näitä etymologioita on aineistossa noin viidesosa. Isidoruksen etymologisista selityksistä vain hieman alle kolmasosa pitää oletettavasti paikkansa, joten hypoteesini on osoitettu oikeaksi. On kuitenkin todettava, että useiden paikannimien etymologiat ovat edelleen epävarmoja.</p>	
Asiasanat – Keywords Isidorus Sevillalainen, etymologia, Aasia, tietosanakirjat, varhaiskeskiaika, latinan kieli	
Säilytyspaikka – Depository Jyx-julkaisuarkisto	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS:

1. Johdanto	9
1.1. Tutkielman tavoite ja tutkimusmenetelmät.....	9
1.2. Tutkielman rakenne	10
1.3. Tutkimuskirjallisuus	11
2. Isidorus Sevillalaisen elämä, ajattelu ja teokset.....	13
2.1. Historiallinen tausta.....	13
2.1.1. Iberian niemimaan valloittajat.....	13
2.1.2. Visigoottien saapuminen Iberian niemimaalle	14
2.1.3. Yhteiskunnan ja monarkian muutokset.....	15
2.1.4. Kirkon valta-asema ja kansan yhdistyminen	16
2.1.5. Visigoottimonarkian tuho	17
2.2. Isidorus Sevillalainen	18
2.2.1. Isidoruksen elämänvaiheet.....	18
2.2.2. Isidoruksen ajattelun pääpiirteitä	21
2.2.2.1. Luonnontieteellinen ajattelu.....	21
2.2.2.2. Suhde yliluonnolliseen.....	22
2.2.2.3. Suhde maalliseen filosofiaan, runouteen ja kirjallisuuteen	23
2.2.2.4. Käsitelmä historiasta	24

2.2.2.5. Koulutuksen kehittäminen.....	25
2.2.3. Isidoruksen kirjallinen tuotanto.....	26
3. <i>Etymologiae</i>	31
3.1. Teoksen sisältö ja rakenne.....	31
3.2. Teoksen esikuvat ja lähteet	34
3.3. Teoksen kirjoittamisen taustat.....	40
3.4. Käsikirjoitushistoria	41
4. Etymologiatutkimuksen päälinjoja antiikista Isidorukseen	45
4.1. Etymologioiden tutkimus antiikin Kreikassa.....	45
4.2. Kehityskulku Roomassa	47
4.3. Etymologiateoria Isidoruksella	50
4.3.1. Etymologian määritelmä.....	50
4.3.2. Etymologioiden ryhmittely	56
4.3.3. <i>Secundum naturam</i> ja <i>secundum placitum</i>	61
5. <i>De terra</i> – Isidoruksen maantieteellinen esitys	64
5.1. Maailmankuvan kehitys antiikin aikana	64
5.2. Maantiedettä käsittelevä kirjallisuus antiikin aikana.....	68
5.3. <i>Etymologiae</i> -teoksen 14. kirjan (<i>De terra</i>) sisältö, rakenne ja esitystavat.....	70
5.4. <i>Etymologiae</i> -teoksen 14. kirjan (<i>De terra</i>) lähteet.....	73
5.5. O–T-kartta	75

6. Aasiaalaisten paikannimien etymologiat (<i>orig.</i> 14, 3)	77
6.1. RYHMÄ I: etymologian taustalla historiallinen henkilö tai kansa.....	77
6.2. RYHMÄ II: etymologian taustalla mytologinen henkilö tai kansa	84
6.3. RYHMÄ III: etymologian taustalla raamatullinen henkilö tai kansa.....	95
6.4. RYHMÄ IV: etymologian taustalla alueella sijaitseva kaupunki	101
6.5. RYHMÄ V: etymologian taustalla muu ympäristössä oleva paikka	108
6.6. RYHMÄ VI: etymologian taustalla yleisnimi.....	112
7. Päätäntö.....	122
Bibliografia.....	126
<i>Index locorum</i>	136
LIITE 1: Mallinnus Isidoruksen maantieteellisestä esityksestä.....	140
LIITE 2: O-T-kartta.....	141
LIITE 3: Kartta 14. kirjassa esiintyvistä paikannimistä	142
LIITE 4: Kartta Orosiuksen teoksessa esiintyvistä vesistöistä.....	143
LIITE 5: Kartta Orosiuksen teoksessa esiintyvistä paikannimistä.....	144
LIITE 6: Otteissa esiintyvät paikannimet	145

1. Johdanto

1.1. Tutkielman tavoite ja tutkimusmenetelmät

Isidorus Sevillalainen oli 600-luvulla Iberian niemimaalla elänyt piispa ja oppinut, jonka pääteos *Etymologiae sive origines* oli vuosisatojen ajan keskeinen hakuteos ympäri Eurooppaa. Teos koostuu 20 kirjasta, ja se on sisällöltään varsin monipuolinen: aiheina ovat mm. grammatiikka, matemaattiset aiheet, lääketiede, eläimet, maantiede ja erilaiset ajanvietetavat. Kuten teoksen nimikin antaa olettaa, etymologiat eli sanojen alkuperät ovat teoksessa keskeisessä roolissa.

Tässä tutkielmassa tarkastelen Isidoruksen esittämiä aasialaisten paikannimien etymologioita, jotka ovat peräisin hänen *Etymologiae*-teoksensa 14. kirjan (*De terra*) kolmannesta luvusta. Ensimmäinen tavoitteeni on kerätä aineistosta etymologiat sekä selvittää, millaisia etymologisia selitysmalleja Isidorus on käyttänyt niissä. Tämä tapahtuu analysoimalla ja luokittelemalla käsiteltävät etymologiat ryhmiin niiden selitysmallien perusteella. Toisena tavoitteenani on mahdollisuuksien mukaan verrata Isidoruksen esittämiä etymologioita kyseisten sanojen nykyisiin etymologisiin selityksiin. Tarkoitukseni on selvittää, kuinka hyvin Isidoruksen esittämät selitykset pitävät paikkaansa nykyisiin selityksiin nähden. Vertailussa käytän apunani etymologisia sanakirjoja, erikoissanakirjoja sekä muita hakuteoksia. Hypoteesini on se, että suurin osa Isidoruksen esittämistä etymologioista ei pidä paikkaansa nykyisiin etymologisiin selityksiin verrattuna.

Aasialaisten paikannimien etymologioiden tutkiminen valikoitui tutkielmani aiheeksi oman mielenkiintoni pohjalta. Aihepiiri on mielestäni myös luonteva jatko kandidaatintutkielmassani käsittelemääni aiheeseen, Marcus Terentius Varron *De lingua Latina* -teoksen kuukausien ja juhlapäivien etymologioihin. Varro edustaa roomalaisen etymologiatutkimuksen huippua, kun taas Isidorus on

varhaiskeskiaikaisen etymologiatutkimuksen kärkinimi, joka on saanut vaikutteita etymologiateoriaansa epäsuorasti myös Varrolta. Lisäksi Isidoruksen tuotantoa on havaintojeni mukaan tutkittu ainakin suomalaisissa opinnäytteissä todella vähän, joten tämäkin seikka innostaa entisestään tarttumaan aiheeseen.

1.2. Tutkielman rakenne

Toinen luku alkaa Iberian niemimaan historian tiiviillä käsittelyllä. Aikajänne on roomalaisajan alusta n. 200-luvulta eaa. 600-luvun loppuun saakka. Tarkoitukseni on erityisesti tuoda ilmi niitä tärkeitä yhteiskunnallisia ja kulttuurillisia taustatekijöitä, joiden vaikutukset näkyivät Isidoruksen ajan visigoottivaltakunnassa. Tämän jälkeen käsittelen samassa luvussa Isidoruksen keskeisiä elämänvaiheita, ajattelun pääpiirteitä sekä varsin laajaa kirjallista tuotantoa. Kolmannessa luvussa käsittelen tarkemmin Isidoruksen pääteosta *Etymologiae*. Taustoitan luvussa myös teoksen esikuvia, lähteitä sekä käsikirjoitushistoriaa. Neljännessä luvussa tarkastelen Isidoruksen määritelmää etymologiasta tutkimuskirjallisuuden avulla ja alustan aihetta käsittelemällä etymologiatutkimuksen kehitystä antiikin aikana.

Viidennen luvun alkupuolella käsittelen antiikin aikana tehtyjä löytöretkiä, jotka mahdollistivat maantieteellisen ajattelun kehityksen. Lisäksi esittelen tiiviisti kreikkalaista ja roomalaista maantieteellistä kirjallisuutta. Luvun toisessa puoliskossa käsittelen tarkemmin *Etymologiae*-teoksen 14. kirjaa (*De terra*), josta poimin käsiteltävän aineistoni, sekä siihen liittyviä taustoja. Kuudennessa luvussa käsittelen aasialaisten paikannimien etymologioita, jotka esiintyvät 14. kirjassa. Ryhmittelen etymologiat eri ryhmiin selitysmallien perusteella. Tämä ryhmittely ei seuraa Isidoruksen omaa ryhmittelymallia. Etymologioiden yhteyteen liitän omat käänökseni.

Lopuksi päätännössä teen yhteenvedon käsitellyistä aiheista ja tutkimustuloksista. Lisäksi pohdin mahdollisia jatkotutkimusaiheita. Työni liitteenä on lukemista tukevia karttoja, aineistossa esiintyvien paikannimien luettelo suomennoksineen sekä *index locorum*.

1.3. Tutkimuskirjallisuus

Tässä työssä käytän pääasiallisena lähteenäni Olga Spevakin työryhmän (2011) editiota *Etymologiae*-teoksen 14. kirjasta. Lisäksi hyödynnän vuonna 1911 ensimmäisen kerran julkaistua Wallace Lindsayn editiota. Lindsayn editio on kaksiosainen, ja se sisältää koko teoksen. Etymologioita käsitellessäni merkitsen editioiden väliset merkitystä muuttavat erot alaviitteisiin. Käytän työssä tukenani myös Throopin (2005) käännöstä *Etymologiae*-teoksesta.

Keskeistä tutkimuskirjallisuutta työssäni ovat erilaiset hakuteokset. Hyödynnän erityisen paljon kolmiosaisen *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology* -hakuteoksen onlineversiota (ed. Smith 1873) sekä saman julkaisijan kaksiosaisen *Dictionary of Greek and Roman Geography* -hakuteoksen (1854) onlineversiota. Tärkeä hakuteos työssäni on myös laaja *The Oxford Classical Dictionary* (2003), jota käytän lähteenäni erityisesti henkilöiden osalta. Erityisesti raamatullisten nimien osalta tärkeäksi apuneuvoksi nousee *Iso Raamatun Tietosanakirja* (päätoim. Gilbrandt). Kirjasarja koostuu kymmenestä niteestä, jotka ovat ilmestyneet vuosien 1988 ja 1992 välisenä aikana. Lisäksi käytän pariin otteeseen *Encyclopædia Britannican* verkkoversiota.

Myös sanakirjat ovat tärkeässä roolissa työssäni. Niistä tärkeitä ovat John Everett-Heathin *The Concise Dictionary of World Place-Names*, josta käytän vuoden 2014 editiota. Klaus Karttusen vuonna 2013 ilmestynyt *Orientin etymologinen sanakirja* ja Kerkko Hakulisen (2006) *Paikannimet* ovat myös käyttämiäni teoksia. Niiden sanojen kohdalla, joihin viitataan, Karttunen on käyttänyt lähteinään mm. Kaisa Häkkisen *Nykysuomen etymologista sanakirjaa* (2004) sekä Hakulisen teosta. Hakulinen ei erittele lähteitään sanojen kohdalla. Karttunen ja Hakulinen mainitsevat käyttämänsä lähteet teoksissaan. Lisäksi käytän Robert Beekesin kaksiosaisista kreikan kielen etymologista sanakirjaa *Etymological Dictionary of Greek* (2010). Yksittäisissä kohdissa viitataan *Etymonline*-verkkosivustoon, Winfred P. Lehmannin gootin kielen etymologiseen sanakirjaan *A*

Gothic Etymological Dictionary (1986) sekä Trevor Brycen teokseen *The Routledge Handbook of the Peoples and Places of Ancient Western Asia* (2009).

Käytän työssäni myös useita monografioita. Iberian niemimaan historian taustoituksessa tärkeitä ovat William Atkinsonin *A History of Spain and Portugal* (1967), Stanley Paynen kaksiosainen *A History of Spain and Portugal* (1973) sekä erityisesti vuosilukujen osalta *Historia de España* (Bassal et al. 2003). Yksittäisissä kohdissa viittaa työssäni myös Paavo Castrénin teokseen *Uusi antiikin historia* (2012). Tärkeitä Isidorus-lähteitä työssäni ovat *The Etymologies of Isidore of Seville* (Barney et al. 2006) ja Ernest Brehautin *An Encyclopedist of the Dark Ages: Isidore of Seville* (1912). Näiden lisäksi käytän Jacques Fontainen kaksiniteistä teosta *Isidore de Seville et la culture classique dans l'Espagne Wisigothique*. Tämä teos on ollut merkittävä Isidorus-tutkimuksen edelläkävijä. Uudempaa englanninkielistä Isidorus-tutkimusta puolestaan edustaa *Isidore of Seville and his Reception in the Early Middle Ages: Transmitting and Transforming Knowledge* (ed. Fear & Wood 2016). Yksittäisiä viittauksia työssäni on mm. teoksiin *The New Medieval History* (ed. Fouracre 2009) ja *The History of Linguistics in Europe from Plato to 1600* (Law 2003).

Etymologiateorian käsittelyn yhteydessä hyödynnän muutamia artikkeleita. Keskeisin näistä on Joseph Engelsin (1962) *La portée de l'étymologie isidorienne*. Lisäksi lähteitani ovat Olga Spevakin (2009) *Isidore de Séville: le livre XIV des Etymologiae et la tradition étymologique*, Mark Amslerin (1989) *Isidore of Seville and the Etymological Encyclopedia* sekä Davide Del Bellon (2007) teoksen *Forgotten Paths* viides luku *Allegorical Etymology as A Denkform – The Middle Ages of Isidore*.

2. Isidorus Sevillalaisen elämä, ajattelu ja teokset

2.1. Historiallinen tausta

2.1.1. Iberian niemimaan valloittajat

Iberian niemimaan, jota roomalaiset nimittivät Hispaniaksi, yhdistäminen osaksi Rooman valtakuntaa kesti vuodesta 218 eaa. aina vuoteen 19 eaa. Pitkä kesto johtui käytännössä siitä, että ei ollut olemassa yhtenäistä Hispaniaa valloitettavaksi vaan yksittäisiä heimoja pitkin niemimaata.¹ Vuosisatojen ajan niemimaan kehitys oli yhteydessä Rooman valtakunnan kehityksen kanssa. 200- ja 300-luvulla Rooma hyväksyi entisiä vihollisia liittolaisikseen, jotta nämä puolustaisivat valtakunnan ulkorajoja entistä vaarallisemmilta vihollisilta, koska se ei itse kyennyt suojaamaan kaikkia ulkorajojaan barbaarikansojen hyökkäyksiltä. Yrityksistä huolimatta Rooman valtakunta alkoi kuitenkin luhistua peruuttamattomasti.²

Keisari Theodosius I (379–395)³ oli kuolinvuoteellaan jakanut valtakunnan kahtia pojilleen: itäiseen (Bysantti) sekä läntiseen osaan (Rooma). Keisarin poika Honorius (395–423)⁴ nousi läntisen valtakunnan johtoon vain 11-vuoden iässä. Pian hänen asemaansa uhkaamaan saapui Konstantinus III (k. 411)⁵, jonka legioonalaiset olivat nimittäneet johtajakseen Britanniassa. Honorius antoi luvan kolmelle

¹ Payne 1973, 4–5.

² Atkinson 1967, 35.

³Theodosius syntyi noin vuonna 346. Hän otti kasteen ollessaan vakavasti sairas. Theodosiuksen hurskas kristillisyyttä näkyi hänen politiikassaan, mikä merkitsi askelta kohti valtion ja kirkon liittoa. Matthews 2003a, 1501–1502.

⁴ Honorius oli Theodosiuksen nuorempi poika, jonka virkauraa varjostivat useat yhteenotot visigoottien kanssa. Raymond 2003a, 723–724.

⁵ Konstantinus III valittiin Britanniassa (406–407 jaa.) armeijan johtajaksi. Honorius tunnusti hänet keisariksi vuonna 409. Epäonnistuttuaan Italian valloituksessa hän pakeni. Konstantinus nimitti itsensä papiksi ja antautui Honoriuksen miehille, minkä seurauksena hänet teloitettiin vuonna 411. Raymond 2003b, 380.

germaaniheimolle – alaaneille, sveebeille ja vandaaleille – ylittää Rein ja vyöryä Galliaan suojaamaan valtakuntaa. Siitä huolimatta Konstantinus marssi joukkoineen etelään ja otti Iberian niemimaan hallintaansa. Yleinen sekasorto puhkesi, kun valloittajat alkoivat taistella keskenään. Sveebit ajettiin länteen Galiciaan, vandaalit siirtyivät etelään Andalusiaan, ja alaaneista osa suuntasi itärannikolle ja osa lounaaseen.⁶

2.1.2. Visigoottien saapuminen Iberian niemimaalle

Visigootit, eli länsigootit, olivat kuljeskelleet pitkin Eurooppaa Skandinaviasta aina Tonavalle saakka, jossa he joutuivat konfliktiin Itä-Rooman kanssa. 300-luvun lopulla hunnit pakottivat heidät siirtymään Tonavan yli, mikä pakotti heidät liittoon bysanttilaisten kanssa. Tämän jälkeen visigootit vartioivat pohjoista raja-aluetta.⁷

Pian visigootit aistivat Itä-Rooman kasvavan heikkouden ja ryhtyivät sotaan sitä vastaan ja myöhemmin myös Länsi-Roomaa vastaan. Rooman kaupungin he saavuttivat vuonna 410 ennen kuin jatkoivat matkaansa Galliaan. He tekivät vaihtokaupan, jossa roomalaisten tuli tunnustaa heidän kuningaskuntansa liittolaisuutta vastaan. Tästä seurasi, että visigootit saivat tehtäväkseen saattaa Iberian niemimaa takaisin Rooman vallan alle. Vuoden 418 sotaretki kukisti alaanit, vandaalit puolestaan pakenivat joukoittain salmen yli Afrikkaan, ja sveebit kokivat raskaan tappion vuonna 456.⁸

Samana vuonna visigoottien ja Länsi-Rooman liittolaisuus tuli tiensä päähän, ja visigootit jatkoivat valloitusyötään itsenäisesti. Vasta vuonna 475, vuotta ennen lopullista luhistumistaan, Länsi-Rooma muodollisesti tunnusti visigoottivaltakunnan

⁶ Atkinson 1967, 35–36.

⁷ Atkinson 1967, 36.

⁸ Atkinson 1967, 36–37.

suvereniteetin.⁹ Suurin osa visigooteista siirtyi niemimaalle vasta kuningas Alarikin (484–507) hallintokaudella frankkien painostaessa pohjoisessa.¹⁰

2.1.3. Yhteiskunnan ja monarkian muutokset

Areiolaiset¹¹ visigootit olivat olleet pitkään kosketuksissa Rooman kanssa, ja he ryhtyivät puhumaan latinaa muiden niemimaan asukkaiden tavoin, sillä tällä kertaa heillä oli aikomus asettua aloilleen. He jättivät paikalliset asukkaat pääosin rauhaan, kunhan nämä maksoivat suojelurahaa.¹²

Athanagild (555–567)¹³ kutsui Bysantin keisari Justinianuksen (527–565)¹⁴ avukseen tavoitellessaan visigoottikuningaskunnan kruunua. Justinianus lähetti armeijan Athanagildin avuksi ja auttoi häntä pääsemään valtaan vuonna 554. Justinianuksen armeija jäi kuitenkin valloittamaan suuria alueita Hispania Baeticasta ja Hispania Carthaginiensiksestä.¹⁵

Myöhemmin Athanagildin seuraajaksi nousi hänen veljensä Leovigild (568–586)¹⁶. Hän joutui hallintoaikanaan uuden haasteen eteen, kun aiemmin kukistetut sveebit alkoivat palautua voimiinsa. Justinianuksen joukkojen kanssa hän pyrki tekemään sovintoa voidakseen keskittää voimansa sveebien kukistamiseen, jotka hän lopulta voitti vuonna 585. Leovigildin kuollessa visigoottien ja Bysantin välinen tilanne oli vielä ratkeamatta, mutta enää vain kaksi pientä aluetta Iberian niemimaalla oli

⁹ Atkinson 1967, 37.

¹⁰ Payne 1973, 9.

¹¹ Areiolaisuuden mukaan kolminaisuusopin kolme osapuolta eivät olleet tasa-arvoisessa asemassa, eivätkä ne olleet olemassa yhdessä ikuisesti. Areiolaisuuden kannattajien mukaan Poika ei ollut sisäsyntyisesti Jumala vaan luotu sellaiseksi. Poika ei myöskään ollut ikuinen kuten Isä. Barney *et al.* 2006, 5. – Areiolaisuuden kehitti aleksandrialainen Areios (k. 336). Katolinen kirkko tuomitsi areiolaisuuden harhaoppisuudeksi Nikean kirkolliskokouksessa vuonna 325. Mikolaski 1974, 67.

¹² Atkinson 1967, 38.

¹³ Bassal *et al.* 2003, 71.

¹⁴ Flavius Petrus Sabbatius Justinianus syntyi vuonna 482. Keisarina ollessaan hän pyrki muuttamaan lainsäädännön vääräuskoisia ja miespuolisia homoseksuaaleja vastaan. Whitby 2003, 802–803.

¹⁵ Atkinson 1967, 39.

¹⁶ Leovigildin varsinainen hallitsijakausi oli vuosina 571/572–586. Tätä ennen hän kuitenkin toimi toisena hallitsijana Liuva I:n rinnalla vuosina 568–571/572. Bassal *et al.* 2003, 71.

Bysantin keisarin hallinnassa. Niistä viimeinen palasi visigoottien hallintaan vasta vuonna 624.¹⁷

Leovigild käytti innokkaasti poliittista valtaa ja pyrki muuttamaan vanhaa menettelyä, jossa kuningas valittiin yläluokasta. Vanha tapa oli sovelias liikkuvalla heimolle, joka tarvitsi päällikköä vain johtamaan joukkoja sotavoittoon. Se ei kuitenkaan sopinut pysyvälle, järjestelmälliselle yhteiskunnalle. Periytyvä kuninkuuskaan ei kuitenkaan ollut ongelmaton vaihtoehto: kruununperijällä tuli olla luontaista kyvykkyyttä hallitsemiseen, ja kuninkuudesta haaveileva yläluokka täytyi saada hyväksymään tämä uusi käytäntö. Tässä Leovigild onnistui melko hyvin.¹⁸

Rekaredin (586–601)¹⁹ noustessa valtaan hispano-roomalainen väestö pitäytyi edelleen tiukasti katolisuudessa. Visigooteilta ei enää vaadittu areiolaista uskoa, joten heillä oli mahdollisuus kääntyä katolisuuteen tullakseen hyväksytyiksi niemimaalla. Vuonna 587 Rekared ilmoitti omasta kääntymisestään, ja Toledon katedraali pyhitettiin muodollisesti katolisuudelle. Kaksi vuotta myöhemmin hän kutsui luokseen katolisia ja areiolaisia piispoja Toledon kolmanteen kirkolliskokoukseen, jossa katolisuus otettiin koko valtakunnan yhteiseksi uskonnoksi. Tästä seurasi kuningasta vastaan kapinoita, joiden näennäisenä syynä käytettiin areiolaisuuden palauttamista. Todellisuudessa kansan keskuudessa kyti edelleen vastustus kuninkuuden periytymistä vastaan, ja kahden seuraavan kuninkaan murhat johtivat kruununperimisen loppumiseen.²⁰

2.1.4. Kirkon valta-asema ja kansan yhdistyminen

Monarkian ja kirkon välille syntynyt liittolaisuus toi kirkolle maallista valtaa. Jo vuoden 589 kirkolliskokoukseen oli osallistunut sekä kirkon omia että

¹⁷ Atkinson 1967, 39–40.

¹⁸ Atkinson 1967, 40.

¹⁹ Bassal *et al.* 2003, 71.

²⁰ Atkinson 1967, 40–41.

siviilivirkkamiehiä. Vuonna 633 Toledon neljännessä kirkolliskokouksessa päätettiin piispoja pitää samanarvoisina kuin yläluokan edustajia seuraavaa kuningasta valittaessa ja näin muodollisesti tunnustettiin toinen valtakunnan sisällä hallitseva ryhmä. Uuden lainsäädäntöelimen perustamisen yhteydessä kirkon valta kasvoi. Samalla myös kuninkaan valta kasvoi, sillä hän pääsi osaksi kirkon hallintoa nimittäen ja erottaen piispoja.²¹

Kansaa yhdistääkseen kuninkaat joutuivat tekemään muutoksia. Leovigild poisti roomalaisajalta peräisin olevan kiellon eri kansanryhmien välisestä naimisiinmenosta. Toinen uudistus koski lakeja. Kaksi eri lakijärjestelmää, hispano-roomalaisten ja visigoottien käyttämät, yhdistettiin, kirjoitettiin muistiin ja julkaistiin vuonna 654.²²

Vuonna 653 pidetyssä kahdeksannessa kirkolliskokouksessa nähtiin muodollinen paluu kuninkaan valitsemiseen. Kirkko saattoi asettua valitun kuninkaan puolelle hänen vastustajiaan vastaan. Mutta koska seuraava kuningas löytyisi oletettavasti vastustajien joukosta, oli selvää, ettei kirkon ollut viisasta painottaa liittolaisuutta hallitsevan kuninkaan kanssa. Liittolaisuus häilyi entistä enemmän vallanhimon pesiytyessä kirkkoon. Toledon arkkipiispan vuonna 693 aloittama kapina ilmensi yleistä yhteiskuntarauhan heikkenemistä.²³

2.1.5. Visigoottimonarkian tuho

Lopullinen visigoottien valtakunnan romahdus tapahtui kuningas Wittizan (702–710)²⁴ kuollessa. Wittiza oli valmistanut poikaansa Agilaa ottamaan kruunun kuolemansa jälkeen. Tätä yläluokka ei sulattanut vaan valitsi Roderikin (710–711)²⁵

²¹ Atkinson 1967, 41.

²² Atkinson 1967, 41–42.

²³ Atkinson 1967, 42–43.

²⁴ Bassal *et al.* 2003, 71.

²⁵ Bassal *et al.* 2003, 71.

kuninkaaksi. Tämän seurauksena niemimaalla puhkesi sisällissota, jota Agila provosoi.²⁶

Gibraltarin salmessa sijaitseva Ceutan saaren linnoitus oli siihen asti saanut pidettyä arabit poissa niemimaalta. Linnoitusta valvova kreivi oli Agilan puolella ja liittoutui arabipäällikkö Muzan kanssa kukistaakseen Roderikin. Vuonna 711 arabiarmeija rantautui päällikkö Tariqin johdolla niemimaalle. Se kohtasi Roderikin Guadaleten taistelussa, minkä jälkeen sisäisesti hajalla olleen kuningaskunnan loppu oli koittanut. Taistelun jälkiseurauksena niemimaalla alkoi muslimien aikakausi.²⁷

2.2. Isidorus Sevillalainen²⁸

2.2.1. Isidoruksen elämänvaiheet

Isidoruksen elämästä tiedetään yllättävän vähän, kun otetaan huomioon hänen kirjoitustensa lukumäärä, niiden tärkeys sekä hänen myöhemmin saamansa suosio. Hänen katolisen perheensä tiedetään alun perin olleen kotoisin Cartagenasta. Perhe kuului todennäköisesti hispano-roomalaiseen väestöosaan, sillä perheenjäsenten nimet olivat roomalaisia. Isidoruksen ja hänen kahden veljensä, Leanderin ja Fulgentiuksen, yleneminen piispanvirikoihin kielivät siitä, että perhe oli ilmeisen vaikutusvaltainen.²⁹ Isidorus syntyi vuoden 560³⁰ paikkeilla, ja samoihin aikoihin hänen isänsä Severianus³¹ päätti viedä perheen Cartagenasta Sevillaan, sillä bysanttilaiset valloittajat olivat ottaneet Cartagenan hallintaansa.³² Paon syynä on

²⁶ Atkinson 1967, 43.

²⁷ Atkinson 1967, 43–44.

²⁸ Latinaksi *Isidorus Hispalensis*.

²⁹ Brehaut 1912, 20.

³⁰ Isidoruksen on usein väitetty syntyneen 560- tai 570-luvulla. Tämä väite perustuu siihen oletukseen, että hänestä tuli piispa heti kun hänellä oli riittävästi ikää. Agden vuoden 506 ja Arlesin vuoden 524 kirkolliskokouksissa säädettiin piispaksi pääsemiseksi 30 vuoden ikäraja. Tämä päätös vahvistettiin Toledon neljännessä kirkolliskokouksessa vuonna 633, jolloin Isidorus itse oli puheenjohtajana. Ei ole myöskään aiheellista olettaa, että Leander olisi kuollut juuri samaan aikaan kun Isidorus olisi voinut teoreettisesti astua piispanvirkaan hänen tilalleen. On siis mahdollista, että Isidorus syntyi jo aiemmin kuin 560-luvulla. Fear & Wood 2016, 12–13.

³¹ Myöhemmissä lähteissä on mainittu hänen olleen korkea-arvoinen virkamies. Fear & Wood 206, 12.

³² Barney *et al.* 2006, 7.

voinut olla myös se, että Severianus oli mahdollisesti asettunut väärälle puolelle sisällissodassa, joka käytiin kuningas Agilan (549–555)³³ ja Athanagildin kannattajien välillä.³⁴

Isidoruksen vanhempi veli Leander oli mahdollisesti jopa Isidorusta vaikutusvaltaisempi. Leander syntyi Cartagenassa ja ryhtyi munkiksi.³⁵ Piispanvirkaan hän astui ennen vuotta 580. Leander ystäväystyi kuningas Leovigildin poikien Hermenegildin ja Rekaredin, tulevan kuninkaan, kanssa.³⁶ Leander oli areiolaisuusvastaisen liikkeen päämies, ja konfliktin ollessa kuumimmillaan hän joutui väliaikaisesti poistumaan maasta. Hän vieraili Konstantinopolissa ja ystäväystyi siellä Gregorius I Suuren (590–604)³⁷ kanssa. Palattuaan Leander toimi puheenjohtajana Toledon kirkolliskokouksessa vuonna 587 kuningas Rekaredin alaisuudessa. Tässä yhteydessä visigoottikuningaskunta kääntyi muodollisesti pois areiolaisuudesta. Leander oli epäilemättä omana aikanaan maan johtava kirkonmies, mikä puolestaan saattoi helpottaa Isidoruksen, Leanderin seuraajan, omistautumista akateemisiin mielenkiinnon kohteisiin kirkon hallinnollisen johtajuuden sijasta.³⁸ Myös Isidoruksen toinen veli, Fulgentius, samoin kun hänen sisarensa Florentina omistivat elämänsä kirkolle: Fulgentiuksesta tuli Écijan piispa ja Florentina ryhtyi nunnaksi.³⁹

Isidoruksen varhaisvuosista tiedetään varmasti vain sen verran, että hänen vanhempansa kuolivat hänen ollessaan vielä nuori ja että hän joutui tästä syystä veljensä Leanderin holhoukseen. Isidorus aloitti luultavasti veljiensä tapaan kirkollisen koulutuksen, joka oli tuohon aikaan käytännössä ainoa tapa saada muodollista koulutusta. Todisteena tälle voidaan pitää sitä, että hänen tiedetään

³³ Bassal *et al.* 2003, 71.

³⁴ Fear & Wood 2016, 12.

³⁵ Brehaut 1912, 20–21.

³⁶ Barney *et al.* 2006, 7.

³⁷ Gregorius I Suuri toimi vuoden 573 paikkeilla Rooman prefektinä, minkä jälkeen hän ryhtyi munkiksi. Lopulta ylennettyään paaviksi hän ryhtyi ajamaan innokkaasti ei-kristittyjen käännyttämistä. Erityisesti hänen teoksestaan *Moralia in Iob* tuli varsin suosittu. Barnish 2003a, 656–657.

³⁸ Brehaut 1912, 21.

³⁹ Barney *et al.* 2006, 7.

kirjoittaneen "vapaista tieteistä" (*artes liberales*)⁴⁰, mikä olisi ollut miltei mahdotonta, jos hän ei olisi saanut kosketuspintaa niihin jo nuorena.⁴¹ Leanderin tiedetään olleen hyvin koulutettu ja ottaneen henkilökohtaisesti osaa Isidoruksen koulutukseen.⁴² Fontaine (1959, 6) esittää, että Leanderin kirjallisen ulosannin hienostuneisuus Isidoruksen teksteihin verrattuna antaa epäsuoria viitteitä siitä, että Severianus piti huolen siitä, että hänen esikoispoikansa sai erinomaisen koulutuksen.

Isidorus astui Leanderin jälkeen Sevillan piispan virkaan luultavasti vuonna 600.⁴³ Harvoista säilyneistä kirjeistä on havaittavissa, että häntä konsultointiin kirkollisissa ja poliittisissa kysymyksissä ja että hän säilytti edeltäjänsä saavuttaman johtoaseman maan piispojen keskuudessa.⁴⁴ Visigoottimonarkian ja katolisen kirkon välille syntyneet läheiset suhteet antavat ymmärtää, että Isidoruksella oli myös poliittista valtaa. Hänellä oli kuningas Sisebutin (612–621) kanssa läheinen ystävyysuhde, joka perustui yhteisiin älyllisiin mielenkiinnon kohteisiin. Toinen tärkeä ystävyysuhde oli hänen nuorempaan kollegaansa Braulioon, joka asui Sevillassa vuoteen 619 saakka, jolloin hänestä tuli Zaragozan arkkidiakoni; vuonna 631 Brauliosta tuli piispa. Isidoruksen ja Braulion väliset kirjeet antavat kuvan Isidoruksen persoonasta ja päivittäisestä elämästä. Hän toimi puheenjohtajana Sevillan vuoden 619 kirkolliskokouksessa ja Toledon vuoden 633 kirkolliskokouksessa.⁴⁵ Hänen virkauransa oli ilmeisen vakaa ja yllätyksetön, joten hänellä riitti hyvin aikaa uppoutua kirjoittamaan laajaa tuotantoaan, josta hänet aikalaisten keskuudessa tunnettiin. Redemptus-nimisen kirjurin kirjoittaman aikalaiskirjoituksen mukaan Isidorus kuoli

⁴⁰ Roomalaisessa koululaitoksessa oli käytössä kreikkalaisperäinen opetusohjelma, johon kuuluvia oppiaineita pidettiin vapaan miehen arvolle sopivina. Noin 400-luvulla oppiaineiden määrä vakiintui seitsemään. *Trivium* koostui humanistisista aineista, joita olivat grammatiikka, retoriikka ja dialektiikka. Matemaattiset aineet puolestaan muodostivat kokonaisuuden nimeltä *quadrium*. Siihen sisältyivät musiikin teoria, aritmetiikka, geometria ja astronomia. *Artes liberales* -nimitys on käännetty myös nimellä "vapaat taiteet", joka kuitenkin on epätarkka käänös, sillä opetusohjelmaan ei kuulunut juuri lainkaan taideaineita. Tässä työssä käytän kokonaisuudesta nimitystä "vapaat tieteet". Kallela *et al.* 1986, 251.

⁴¹ Brehaut 1912, 21–22.

⁴² Fear & Wood 2016, 13.

⁴³ Fear & Wood ajoittavat tämän vuoden 601 paikkeille. Fear & Wood 206, 12.

⁴⁴ Brehaut 1912, 22.

⁴⁵ Barney *et al.* 2006, 7.

huhtikuussa vuonna 636.⁴⁶ Hänet julistettiin pyhimykseksi vuonna 1598 ja kirkonopettajaksi vuonna 1722. Isidoruksen muistopäivää vietetään hänen kuolinpäivänään huhtikuun neljäntenä.⁴⁷

2.2.2. Isidoruksen ajattelun pääpiirteitä

2.2.2.1. Luonnontieteellinen ajattelu

Isidoruksen moninaisten ja toisinaan ristiriitaisten lähteiden perusteella on hankalaa rakentaa selkeää kuvaa hänen ajattelustaan.⁴⁸ Hänen aikalaisensa eivät epäröineet yksinkertaistaa ja vääristellä maallisen tieteen saavutuksia, ja ympäröivää maailmaa tulkittiin ensisijaisesti Raamatun tekstien kautta, joten antiikin ajan tieteellisillä teksteillä oli toissijainen asema.⁴⁹ Isidoruksen luonnontieteellisen ajattelun ehdoton kulmakivi oli hänen uskonsa neljään elementtiin: maahan, ilmaan, tuleen ja veteen; nämä neljä olivat ilmentymiä yhdestä näkymättömästä aineesta⁵⁰. Hänen mukaansa kaikki elementit olivat olemassa myös toisissaan, ja eri elementit saattoivat muuttua toisiksi elementeiksi.⁵¹ Teoria neljästä elementistä heijastui keskiajalla suosittuun humoraalioppiin: "... Kuten on olemassa neljä elementtiä, on olemassa myös neljä perusnestettä, ja jokainen perusneste jäljittelee sen omaa elementtiä: veri jäljittelee ilmaa, keltainen sappi tulta, musta sappi maata ja lima vettä. Ja nämä neljä perusnestettä, kuten neljä elementtiä, pitävät kehomme kunnossa."⁵² Ajatus neljästä elementistä vaikutti Isidoruksella myös mm. ilmatieteeseen.⁵³ Isidoruksen aikana

⁴⁶ Brehaut 1912, 22.

⁴⁷ Barney *et al.* 2006, 10. – Yli vuosituhat kuolemansa jälkeen, 2000-luvun alussa, Isidorusta ehdotettiin saavutustensa ansiosta Internetin pyhimykseksi. Shachtman 2002 [online].

⁴⁸ Brehaut 1912, 48–50.

⁴⁹ Brehaut 1912, 54.

⁵⁰ *Orig.* 13, 3, 3: *Quapropter omnia elementa omnibus inesse, sed unumquodque eorum ex eo quod amplius habet accepisse vocabulum. Sunt autem divina providentia propriis animantibus distributa: nam caelum angelis, aerem volucris, mare piscibus, terram hominibus ceterisque animantibus Creator ipse inplevit.*

⁵¹ Brehaut 1912, 55.

⁵² *Orig.* 4, 5, 3: *Sicut autem quattuor sunt elementa, sic et quattuor humores, et unusquisque humor suum elementum imitatur: sanguis aerem, cholera ignem, melancholia terram, phlegma aquam. Et sunt quattuor humores, sicut quattuor elementa, quae conservant corpora nostra.*

⁵³ Brehaut 1912, 59–60.

näkymättömään mutta todellisempaan, yliluonnolliseen tietoon päästiin käsiksi allegorioiden kautta. Raamatun tekstien tulkinta allegorioina oli vakiintunut jo aikaisemmin. Allegorioita sovellettiin myös luonnonilmiöiden selittämiseen. *De natura rerum* -teoksessa Isidorus selittää ensin kunkin ilmiön ja sitten sen ”korkeamman merkityksen”.⁵⁴

2.2.2.2. Suhde yliluonnolliseen

Isidoruksen aikana yliluonnollista pidettiin todellisena ja ilmenevänä. Keskiajalla yliluonnollisen roolia ajattelussa lisäsi vahva ja kyseenalaistamaton kristinusko. Isidorus ajatteli, että aikoinaan yliluonnollinen maailma edelsi maallista todellisuutta. Materia sai alkunsa yliluonnollisesta, ja siksi se oli alisteisessa suhteessa ylimaalliseen. Siksi luonnossa esiintyvät ihmeet eivät olleetkaan niin ihmeellisiä⁵⁵. Aikojen lopussa maailmankaikkeus sulautuisi jälleen yliluonnolliseen, joten Isidorukselle fyysinen maailma oli vain yksittäinen sattuma suuremmassa todellisuudessa, johon se sisältyi. Samoin kuin maailmassa yleensä, myös ihmisessä henkinen puoli oli tärkeämmässä roolissa kuin fyysinen keho. Kaikki kehossa tapahtuvat ilmiöt saivat alkunsa sielusta.⁵⁶

Isidoruksen teologinen näkemys on hyvin yksinkertainen: ”Meillä ei ole lupaa muodostaa mitään käsitystä uskosta mieltymystemme mukaan tai valita sellaista käsitystä, jonka joku on itse keksinyt. Jumalan apostolit ovat meidän auktoreitamme, eivätkä he itsekään valinneet mitään, mihin heidän pitäisi uskoa, vaan he uskollisesti välittivät kansoille Kristukselta saadun sanan. Ja niinpä vaikka enkeli taivaasta julistaisi muuta sanomaa, julistetaan hänet kirkonkiroukseen.”⁵⁷ Isidoruksen

⁵⁴ Brehaut 1912, 66–67.

⁵⁵ *Orig.* 11, 3, 1–2: *De portentis. Portenta esse Varro ait quae contra naturam nata videntur: sed non sunt contra naturam, quia divina voluntate fiunt, cum voluntas Creatoris cuiusque conditae rei natura sit. Unde et ipsi gentiles Deum modo Naturam, modo Deum appellant. Portentum ergo fit non contra naturam, sed contra quam est nota natura. Portenta autem et ostenta, monstra atque prodigia ideo nuncupantur, quod portendere atque ostendere, monstrare ac praedicare aliqua futura videntur.*

⁵⁶ *Isid. diff.* 2, 97: *Quia eadem una est anima: quae, dum contemplatur, spiritus est; dum sentit, sensus est; dum sapit, animus est; dum intellegit, mens est; dum discernit, ratio est ...* – Brehaut 1912, 67–70.

⁵⁷ *Orig.* 8, 3, 2–3: *Nobis vero nihil ex nostro arbitrio inducere licet, sed nec eligere quod alicui de arbitrio suo induxerit. Apostolos Dei habemus auctores, qui nec ipsi quicquam ex suo arbitrio, quod inducerent,*

yliluonnollisessa maailmassa oli enkeleitä ja demoneita, jotka edustavat vanhaa juutalaista polyteististä uskoa, joka oli muuttunut monoteistiseksi. Nämä lukuisat olennot myös vaikuttivat ihmisten jokapäiväiseen elämään. Enkelit oli järjestetty aikojen alussa yhdeksään ryhmään, ja jokaiselle ryhmälle on annettu erityinen tehtävä. Demonit puolestaan olivat ihmiskunnan vihollisia, joiden ylluonnollinen ennakkotieto oli vakava uhka. Näitä vastaan jokaisen kristityn oli taisteltava enkelien tuella.⁵⁸

2.2.2.3. Suhde maalliseen filosofiaan, runouteen ja kirjallisuuteen

Toisin kuin uskonnolla, filosofialla ei ollut enää mitään merkittävää roolia varhaiskeskiajalla. Se oli menettänyt vanhan merkityksensä metafysiikan ja etiikan tutkimuksessa. Ei-kristillinen filosofia edusti vääristynyttä totuutta, sillä oikea totuus löytyi kristinuskosta. Isidorus toteaa⁵⁹, että filosofian ja väärauskoisuuden välillä on yhteys. Myös runoutta kohtaan hän tunsu vastenmielisyyttä: hänen mukaansa runoilijan tehtävänä oli muuttaa materiaalia allegoriseen muotoon⁶⁰. Hän piti runoilijoita vielä filosofoja pahempina, sillä runomittojen suosiminen oikeiden sanojen kustannuksella rapautti ajattelua ja kieltä. Tärkein vastalause runoutta vastaan oli kuitenkin se, että hän yhdisti sen väärauskoisuuteen.⁶¹

Inhostaan huolimatta Isidorus tutustui roomalaiseen kirjallisuuteen. Tämä oli merkittävä tekijä, joka erotti hänet aikalaisista, vaikka hänen kirjoituksissaan säilynyt maallinen tieto ei ollut kovin korkeatasoista. Maallisen tiedon tutkiminen ei ollut ristiriidassa kristinuskon kanssa, koska maallinen maailma oli yhteydessä

elegerunt, sed acceptam a Christo disciplinam fideliter nationibus adsignaverunt. Itaque etiamsi angelus de caelis aliter evangelizaverit, anathema vocabitur.

⁵⁸ Brehaut 1912, 70–73.

⁵⁹ Orig. 8, 6, 23: *Eadem materia apud haereticos et philosophos volutatur, idem retractatus implicatur.*

⁶⁰ Orig. 8, 7, 10: *Officium autem poetae in eo est ut ea, quae vere gesta sunt, in alias species obliquis figurationibus cum decore aliquot conversa transducant. ...*

⁶¹ Orig. 8, 7, 1: *De poetis. Poetae unde sint dicti, sic ait Tranquillus, 'Cum primum homines exuta feritate rationem vitae habere coepissent, seque ac deos suos nosse, cultum modicum ac sermonem necessarium commenti sibi, utriusque magnificentiam ad religionem deorum suorum excogitaverunt. ...'* – Brehaut 1912, 73–75.

yliluonnolliseen, ja ehkä juuri siitä syystä sitä olikin tutkittava. Isidoruksen epäluuloista huolimatta hänen tieteelliset, maalliset kirjoituksensa ovat merkittäviä juuri oman aikansa viitekehysessä.⁶²

2.2.2.4. Käsitys historiasta

Isidoruksen suhtautuminen historiaan oli yhtä selkeä ja dogmaattinen kuin hänen suhtautumisensa ympäröivään maailmaan muutenkin. Kristinuskon ja uusien arvojen myötä oli herännyt kiinnostus menneisyyteen, mitä uskonnon myyttinen tausta oli kiihdyttänyt. Ei-kristillisiä historioitsijoita pidettiin valehtelijoina ja pahansuopina, vaikka heidän esittämänsä tiedot olisivatkin olleet totta. Kristityt uudelleentulkitsijat ryhtyivät tutkimaan menneisyyttä pyrkien löytämään Jumalan suuren suunnitelman ihmiskunnan varalle. Isidoruksen aikana historiantulkinta oli jo täysin uskonnollistettu. Erityinen mielenkiinto kohdistui Raamatussa mainittuihin kuuteen luomispäivään. Kuten luominen oli kestänyt kuusi päivää, samoin ihmiselämä ja koko maailmanhistoria oli jakautunut kuuteen ajanjaksoon. Isidorus itse uskoi elävänsä kuudetta eli viimeistä aikakautta ja ilmaisi ”lopun olevan yksin Jumalan tiedossa”⁶³.

Isidoruksen ajattelussa heprealaisten historialla oli luonnollisesti suuri merkitys. Muinaiset heprealaiset ja heidän kielensä, joka periytyi Aatamilta, olivat koko ihmiskunnan alkuperäinen rotu ja kieli. Baabelin tornin romahtamisen seurauksena maailman eri kielet syntyivät ja samalla myös eri kansat⁶⁴. Isidorus uskoi, että edelleen hänen aikanaan joitakin kansoja oli mahdollista jäljittää alkuperäiseen heprealaiseen kansaan tutkimalla niiden nimien etymologioita. Joitakin kansoja ei enää kuitenkaan

⁶² Brehaut 1912, 75–79.

⁶³ *Orig.* 5, 39, 42: *Residuum sextae aetatis tempus Deo soli est cognitum.* – Brehaut 1912, 79–80.

⁶⁴ *Orig.* 9, 1, 1: *De linguis gentium. Linguarum diversitas exorta est in aedificatione turris post diluivum. Nam priusquam superbia turris illius in diversos signorum sonos humanam divideret societatem, una omnium nationum lingua fuit, quae Habraea vocatur; quam Patriarchae et Prophetae usi sunt non solum in sermonibus suis, verum etiam in litteris sacris. Initio autem quot gentes, tot linguae fuerunt, deinde plures gentes quam linguae; quia ex una lingua multae sunt gentes exortae.*

ollut mahdollista jäljittää heprealaiseen alkusukuun, sillä ne olivat aikojen saatossa hylänneet vanhat nimensä ja ottaneet muun nimen itselleen.⁶⁵

2.2.2.5. Koulutuksen kehittäminen

Jo antiikin aikana syntynyt seitsemän vapaan tieteen kokonaisuus oli vakiinnuttanut asemansa ja pysyi vahvana, kunnes 400- ja 500-luvulla yhteiskunnan epävakaus teki maallisesta koulutuksesta mahdotonta, ja kirkko huolehti opetuksesta kokonaan. Opetus ei ollut säädeltyä, mikä johti siihen, että sen laatu ja sisällöt vaihtelivat suuresti eri luostareissa. Paikoissa, joissa kirkon auktoriteetit olivat huolimattomia tai piittaamattomia, papin tai munkin koulutus muotoutui eräänlaiseksi mestarin ja kisällin väliseksi suhteeksi.⁶⁶

Isidorus käsitteli kristillisen koulutuksen oppisisältöjä kirjoituksissaan, mutta jo ennen häntä Cassiodorus⁶⁷ oli käsitellyt samoja aiheita.⁶⁸ Isidoruksen mukaan⁶⁹ seitsemän vapaata tiedettä olivat väylä mielen vapauttamiseksi maallisista kysymyksistä, jotta sitä voisi hyödyntää korkeampien asioiden pohdintaan. Maallisten asioiden opiskelua ei pidetty suositeltavana, joten koulujärjestelmästä oli aikojen saatossa hävinnyt oppisisältöjä. Sisällön puute näkyy parhaiten Isidoruksen matemaattisten aineiden käsittelyssä, erityisesti geometriassa, josta on vain muutamia mainintoja. Hänen *Etymologiae*-teoksensa ensimmäiset kolme kirjaa ovat selkeästi oppikirjatekstejä, kun taas viimeiset 12 kirjaa ovat osa varsinaista tietosanakirjaa⁷⁰. On kuitenkin luonnollista olettaa, että teoksen kahdeksan ensimmäistä kirjaa muodostavat maallisen oppineisuuden kokonaisuuden, joka oli suunnattu tuleville papeille. Tähän

⁶⁵ *Orig.* 9, 2, 132: *Itaque sicut his, ita et ceteris gentibus per saecula aut a regibus, aut a locis, aut a moribus, aut ex quibuslibet aliis causis inmutata vocabula sunt, ita ut prima origo nominis eorum temporum vetustate non pateat.* – Brehaut 1912, 80.

⁶⁶ Brehaut 1912, 81–82.

⁶⁷ Cassiodorus oli 500-luvulla elänyt poliitikko, kirjoittaja ja munkki. Hänen teoksistaan tunnetaan erityisesti myöhemmin kadonnut goottien kronikkateos. Barnish 2003b, 298–299.

⁶⁸ Brehaut 1912, 82–83.

⁶⁹ *Orig.* 3, 71, 41: *Ordo autem iste septem saecularium disciplinarum ideo a Philosophis usque ad astra perductus est, scilicet ut animos saeculari sapientia implicatos a terrenis rebus abducerent, et in superna contemplatione conlocarent.*

⁷⁰ *Etymologiae*-teoksen sisältöä tarkastellaan lähemmin seuraavassa luvussa.

kokonaisuuteen sisältyi myös lääke- ja oikeustiedettä sekä kronologiaa. Syy tähän oli käytännöllinen: muun oppineen kansanryhmän puuttuessa pappien oli pakko hallita jonkin verran lääke- ja oikeustiedettä, kun taas kirkkokalenterin monimutkaisuus teki kronologian tuntemisesta ammatillisesti välttämätöntä. Käsitellessään lääketiedettä Isidorus ilmoittaa⁷¹ sen olevan osa ”toista filosofiaa”, mikä tarkoittaa lääketieteen (ja ilmeisesti myös oikeustieteen ja kronologian) olevan osa korkeampaa koulutusta varsinaisen alkeiskoulutuksen sijaan. Tämän pohjalta voi todeta, että Isidoruksen ansiosta koulutus koki valtavan askeleen eteenpäin; hänellä oikeus- ja lääketiede kronologian lisäksi olivat vielä alisteisessa asemassa uskontoon nähden, mutta siitä huolimatta hän oli kehittänyt eräänlaisen keskiajan yliopistojen sisällöllisen alkion.⁷² Hänen motiivinaan – aikalaistensa tavoin – koulutuksen ylläpidolle ja kehittämiselle oli halu saada kristityt ymmärtämään virheettömästi kristinuskon sanoma. Tämä motiivi ilmenee hänen *Etymologiae*-teoksessaan.⁷³

2.2.3. Isidoruksen kirjallinen tuotanto

Isidorus eli aikakautena, jona tiede oli lakannut olemasta uskonnosta irrallinen asia. Henkimaailman asiat olivat ihmisten mielenkiinnon kohteena niin suuressa määrin, että heillä ei riittänyt mielenkiintoa muuhun tutkimukseen. Isidoruksen kirjoitukset, erityisesti hänen *Etymologiae*-teoksensa, ovat tärkeitä lähteitä varhaiskeskiajan tieteellisestä kulttuurista, sillä niihin oli koottu kaikki maallisen tieteen rippeet, joita ei ollut hylätty uskonnollisten ristiriitojen takia tai jotka muuten vain eivät olleet hävinneet aikaisempina aikakausina. Isidoruksen teokset valaisevat tieteen historian vaihetta, jona varsinainen tieteellinen ajattelu oli kaikkein epätodennäköisintä. Hänen saavutuksensa ohittavat aikalaisten ja heidän seuraajiensa saavutukset. Hänen

⁷¹ *Orig. 4, 13, 4–5: Nam sicut ait quidam medicorum, cum ipsorum qualitibus et nostra corpora commutantur. Hinc est quod Medicina secunda Philosophia dicitur. Utraque enim disciplina totum hominem sibi vindicat. Nam sicut per illam anima, ita per hanc corpus curatur.*

⁷² Brehaut 1912, 85–88.

⁷³ Fontaine 2009, 738–739.

ajattelunsa laaja-alaisuus ohitti lähimmät aikalaiset, Boethiuksen ⁷⁴ ja Cassiodoruksen.⁷⁵

Isidoruksen aikana tilanne Iberian niemimaalla oli kypsä tieteellisen ajattelun kehittymiselle, joka uskonnollisen epäluulon ja yhteiskunnallisen epävakauden takia oli jäänyt vähäiseksi. Isidoruksen työ pohjautui vahvasti aikaisempien vuosisatojen auktoreiden teksteihin. Hän ei ilmeisesti kyennyt hyödyntämään kreikankielisiä alkulähteitä, jotka olivat sekä maallisia että kristillisiä. Laaja kieliosaaminen, joka häneen kuolemansa jälkeen liitettiin, kyseenalaistettiin vasta paljon myöhemmin ja huomattiin perusteettomaksi väitteeksi. Hän ei itse väittänyt osaavansa kreikkaa, ja hän on ilmeisesti turvautunut kreikankielisten tekstien käännöksiin. Hän ei myöskään missään vaiheessa lainaa kokonaista kreikankielistä virkettä, ja koska *Etymologiae* ja muut hänen teoksistaan ovat käytännössä otekoelmia, on varsin outoa, että hän ei olisi tehnyt niin, jos hänellä oli mahdollisuus tarttua kreikkalaisten auktoreiden teksteihin. Isidoruksen teoksissa toki esiintyy yksittäisiä kreikan kielen sanoja ja fraaseja; tällaiset olivat varsin yleisiä latinankielisessä kirjallisuudessa vuosisatojen ajan, joten on selvää, että ne eivät anna perustetta uskoa Isidoruksen osanneen kreikkaa.⁷⁶

Isidoruksen kirjallisia esikuvia⁷⁷ olivat kristilliset auktorit Tertullianuksesta⁷⁸ aina Gregorius Suureen. He yrittivät sulauttaa kristinuskoon kreikkalais-roomalaisen tieteen ajatusmalleja, jotka uhkasivat uskontoa mahdollisimman vähän. Augustinuksen⁷⁹ tapaiset miehet olivat kiinnostuneita yhdistämään tieteellisen

⁷⁴ Anicius Manlius Severinus Boethius (n. 480 – n. 524) oli filosofi, jonka teoksista tunnetaan erityisesti dialogimuotoinen *De consolazione philosophiae*. Barnish 2003c, 247–248.

⁷⁵ Brehaut 1912, 15–16.

⁷⁶ Brehaut 1912, 35–36.

⁷⁷ *Etymologiae*-teoksen taustalla olleet kirjalliset vaikutteet ja lähteet käsitellään tarkemmin seuraavassa luvussa.

⁷⁸ Quintus Septimius Florens Tertullianus (n. 160 – n. 240) oli mahdollisesti lainoppinut. Hänen lukuisia kristinuskoa käsitteleviä teoksiaan ovat mm. *Ad martyres*, *Ad nationes* ja *Apologeticus*. Honoré 2003a, 1487–1488.

⁷⁹ Aurelius Augustinus (354–430) oli latinankielinen filosofi, joka ei osannut kreikkaa, mikä oli harvinaista. Hän vaikutti ajattelullaan kristinuskon kehitykseen. Tunnettuja teoksia ovat mm. *Confessiones*, *De doctrina Christiana* sekä *De civitate Dei*. Matthews 2003b, 215–216.

ajattelun uskontoon. Käytännössä se tarkoitti tieteellisen tiedon muokkaamista uskonnolle alisteiseksi tai ainakin sellaiseksi, että se ei ollut uskonnonvastaista. Hyvä esimerkki tästä on Orosius⁸⁰ 400-luvulla. Ajatukset, jotka eivät olleet sovitettavissa kristinuskoon, hylättiin ja unohdettiin. Tämän kaiken vastavoimana seitsemän vapaata tiedettä jatkoivat erillään omaa olemassaoloaan, vaikkakin heikosti. Isidoruksen tieteellisen kirjoittamisen kehittymiseen vaikutti myös maallinen kirjallisuus, josta erityisesti latinankieliset ensyklopediat olivat tärkeitä esikuvia hänelle.⁸¹

Pitkän virkauransa aikana Isidorus ehti kirjoittaa valtavan määrän eri aihealueita käsitteleviä tekstejä. Hänen kirjoituksistaan on olemassa kaksi listaa. Toisen niistä on laatinut Ildefonsus Toledolainen⁸² *De viris illustribus* -teokseensa vuosien 659 ja 667 välillä ja toisen, huomattavasti kattavamman, Braulio pian Isidoruksen kuoleman jälkeen. Braulion lista tunnetaan nykyään nimellä *Renotatio librorum domini Isidori*, ja hän tarkoitti sen Isidoruksen *De viris illustribus* -teoksen liitteeksi.⁸³

Iso osa Isidoruksen tuotannosta keskittyy kristinuskon käsittelyyn. *Proemia*-teos sisältää tiivistelmät jokaisesta Raamatun kirjasta, ja *De ortu et obitu Patrum* puolestaan sisältää lyhyitä elämäkertoja Raamatun henkilöistä. *De viris illustribus* esittelee lyhyesti kirkkoisia, ja se on käytännössä Hieronymuksen⁸⁴ samannimisen teoksen jatke. Kaksiosainen *De ecclesiasticis officiis* on omistettu Fulgentiukselle. Ensimmäinen teoksen kahdesta kirjasta käsittelee katolisen kirkon liturgian historiaa ja toinen kirkon

⁸⁰ Paulus Orosius oli presbyteeri, joka toimi mm. Afrikassa ja Espanjassa. Hän kirjoitti tunnetun *Historiae contra paganos* -teoksen Augustinuksen rohkaisemana. Teos käsittelee historiaa maailman luomisesta aina vuoteen 417. Hunt 2003, 1078.

⁸¹ Brehaut 1912, 37–38.

⁸² Ildefonsus Toledolainen (n. 607–667) syntyi yläluokkaiseen perheeseen ja oli myöhemmin mahdollisesti Isidoruksen oppilas. Vuodesta 657 lähtien hän toimi Toledon arkkiepiispäpänä. Häneltä on säilynyt kolme teosta ja kaksi kirjettä. De Jong 1974, 499.

⁸³ Fear & Wood 2016, 13.

⁸⁴ Eusebius Hieronymus (n. 347–420) oli raamatunkääntäjä, oppinut ja askeetikko. Vuonna 382 hän ryhtyi työstämään Raamatun *Vulgata*-käännöstä. Ei-kristillistä kirjallisuutta edustaa hänen käännöksensä Eusebiuksen maailmanhistorian kronikkateoksesta, jota hän myös laajensi. Scourfield 2003, 794.

virkamiesten velvollisuuksia. *De numeris* (tunnetaan myös nimellä *Liber numerorum*)⁸⁵ on tutkielma Raamatussa esiintyvien lukujen symbolisista merkityksistä. Samoin teoksessa *De nominibus legis et evangelorum* (tunnetaan myös nimellä *Allegoriae*) esitellään raamatullisten nimien symbolisia merkityksiä. Kaksiosainen *De fide Catholica contra Judaeos* on kirjoitettu oletettavasti Isidoruksen sisaren, Florentina-nunnan, pyynnöstä. Teos on näennäisesti haaste, jonka tarkoituksena on saada juutalaisia kääntymään kristinuskoon, mutta todellisuudessa se on teologinen esitys, joka on tarkoitettu kristitylle lukijakunnalle. Sama teema esiintyy kadonneessa *De haeresibus* -teoksessa, jonka arvellaan käsitelleen areiolaisuutta mutta myös muita kristillisiä suuntauksia. Teoksessa *Monastica regula* Isidorus käsittelee elämää luostariympäristössä ja antaa siihen liittyviä käytännöllisiä ohjeita. *Quaestiones* koostuu kahdesta kirjasta, joissa tarkastellaan raamatullisia kysymyksiä. *Sententiae* puolestaan sisältää kolme kirjaa, ja se on systemaattinen tutkielma kirkon oppijärjestelmästä ja kristitystä elämästä. Yksi sen tärkeistä lähteistä on Gregorius Suuren *Moralia*. Kielitieteeseen viittaavasta nimestään huolimatta *Synonyma* (tunnetaan myös nimellä *Liber lamentationum*) on dialogimuotoinen uskonnonfilosofinen teksti, jossa Ihminen ja Järki keskustelevat. Ihminen suree huonoa tilaansa Järjen lohduttaessa häntä, kuinka paljon on vielä tehtävissä. Teos on saanut nimensä väittelytyylin pohjalta, jossa esitetyt argumentit toistetaan synonyymejä käyttämällä.⁸⁶

Isidorus kirjoitti runsaasti myös maallista kirjallisuutta. Kielitieteellinen *Differentiae* koostuu kahdesta kirjasta, joissa käsitellään synonyymien ja homofonien eroja sekä sanojen oikeita käyttötapoja. Toisessa kirjassa käsitellään myös eri olentokategorioiden eroja. Luonnontieteellinen *De natura rerum* on omistettu kuningas Sisebutille. Se on kuvaus luonnollisesta maailmasta ja luonnonilmiöistä. *Etymologiae*-teoksen jälkeen tämä oli luultavasti luetuin Isidoruksen teoksista. Isidoruksen kiinnostusta historiaan

⁸⁵ Brehaut 1912, 29.

⁸⁶ Fear & Wood 2016, 14–16.

edustaa *Chronicon*, joka lainaa runsaasti Hieronymuksen kääntämää Eusebiuksen⁸⁷ kronikkateosta *De origine Gothorum et regno Suevorum et etiam Wandalorum*, jossa esitellään goottilaiskansan historiaa. Sekä maallisen että uskonnollisen yhteensulautuma, koko Isidoruksen kirjallisen tuotannon huipentuma on *Etymologiae* (tunnetaan myös nimellä *Origines*), joka on Isidoruksen viimeinen suuri teos. Braulio jakoi sen 20 kirjaan Isidoruksen kuoleman jälkeen. Se on antiikin ajan ja kristillisen tiedon kokoomateos, ja keskiajalla se oli yleisteos, johon usein viitattiin.⁸⁸

Näiden teosten lisäksi Isidorukselta on säilynyt 13 kirjettä. Braulion listalta puuttuu *De ordine creaturarum*, joka on laajempi selvitys luonnollisesta maailmasta ja yliluonnollisesta Taivaasta. Tämä teos lasketaan yleensä Isidoruksen teoksiin, mutta se voi myös olla irlantilaisen munkin 600-luvulla kirjoittama. Valtava määrä muita kirjoituksia on pantu myöhemmin valheellisesti Isidoruksen nimiin – nämä pseudotekstit ovat eräänlainen todiste hänen älyllisestä perinnöstään.⁸⁹ Isidoruksen vaikutus olikin valtava seuraavien vuosisatojen ajan. Hänen tapansa järjestää maallinen tiede – tai lähinnä käydä läpi sen rippeet – hyväksyttiin laajasti koko keskiajan ajan. Lukemattomat myöhempien kirjailijoiden viittaukset hänen teksteihinsä, useat säilyneet käsikirjoitukset ja myöhemmin painetut editiot osoittavat, kuinka suuri hänen merkityksensä oli. Nykyajan näkökulmasta on huomattava hänen merkityksensä siinä, että hän osoitti oman aikansa älymyydölle, että aikoinaan oli ollut olemassa maallista tiedettä ja että sellaista voisi olla tulevaisuudessakin. Toisinaan Isidoruksen teoksissa esiintyvät kömmähdykset ja ajattelun pinnallisuus aiheuttivat ongelmia hänen lukijoilleen. Siitä huolimatta Isidoruksen tekstejä hyödynnettiin yliopistollisena opetusmateriaalina Euroopassa läpi koko keskiajan.⁹⁰

⁸⁷ Eusebius (n. 260–339) oli kirjailija, raamatuntutkija, apologeetta ja kirkkohistorian pioneeri. Hänen teoksensa ovat tärkeitä lähteitä Konstantinus I:n hallituskaudesta. Cameron 2003, 575–576.

⁸⁸ Fear & Wood 2016, 14–16.

⁸⁹ Fear & Wood 2016, 16.

⁹⁰ Brehaut 1912, 17–18.

3. Etymologiae

Etymologiae sive origines on Isidoruksen merkittävin teos. Se sisältää tiivistetysti kaiken sen, mitä hän oli kirjoittanut jo aikaisempiin teoksiinsa⁹¹. Teos oli suosittu oppikirja keskiajalla, ja siitä on säilynyt todistettavasti yli tuhat käsikirjoitusta. Määrä on harvinaisen suuri, sillä vain Raamatusta on säilynyt enemmän käsikirjoituksia.⁹²

3.1. Teoksen sisältö ja rakenne

Teos sisältää 20 kirjaa:

Kirja:	Aihe:	Keskeinen sisältö:
1	<i>De grammatica</i>	kielioppi, muut kieleen ja kirjallisuuteen liittyvät aiheet
2	<i>De rhetorica et dialectica</i>	retoriikka ja dialektiikka
3	<i>De quattuor disciplinis mathematicis</i>	matemaattiset aineet; musiikki ja astronomia
4	<i>De medicina</i>	lääketiede
5	<i>De legibus et temporibus</i>	lait ja ajanmääreet
6	<i>De libris et officiis ecclesiasticis</i>	Raamatun tekstit ja niiden kirjoittajat; kirkonvirat ja kirkolliset juhlapäivät
7	<i>De deo, angelis et sanctis</i>	Raamatun ylimaalliset olennot ja kristinuskon keskeiset henkilöt
8	<i>De ecclesia et sectis</i>	kristinuskon ja väärauskaisuuden suhde
9	<i>De linguis, gentibus, regnis, militia, civibus, affinitatibus</i>	kielet, kansat, virat, sukulaisuustermit ym.
10	<i>De vocabulis</i>	erilaiset ihmisiä kuvailevat sanat (adjektiivit, ammatit ja arvonimet ym.)

⁹¹ Kts. 2.2.3.

⁹² Throop 2005a, xii.

11	<i>De homine et portentis</i>	ihmiskeho ja yliuonnolliset olennot
12	<i>De animalibus</i>	eläimet
13	<i>De mundo et partibus</i>	maailmankaikkeus; maantieteelliset ilmiöt
14	<i>De terra et partibus</i>	asutun maailman maanosat, maat, saaret ym.
15	<i>De aedificiis et agris</i>	kaupungit ja niiden rakennukset; pellot
16	<i>De lapidibus et metallis</i>	kivilajit ja mineraalit; paino- ja mittayksiköt
17	<i>De rebus rusticis</i>	viljeltävät puut ja muut kasvit
18	<i>De bello et ludis</i>	sotatermistö; erilaiset ajanvietetavat
19	<i>De navibus, aedificiis et vestibus</i>	laivoihin, rakennuksiin, vaatteisiin ja asusteisiin liittyvä sanasto
20	<i>De domo et instrumentis domesticis</i>	kodin esineet ja huonekalut; ruoka

Lindsay (1966) on editioonsa liittänyt myös kuusi Isidoruksen ja Braulion välistä kirjettä. Niistä paljastuu joitakin tietoja teoksen luontiprosessista.⁹³ Braulion ja Isidoruksen mukaan⁹⁴ teos ei ole valmis tai viimeistelty kokonaisuus. Barney *et al.* (2006, 21) mukaan lopullinen versio olisi oletettavasti sisältänyt vähemmän toistoa, ja teoksen hajanaisempia sisältöjä olisi yhdistetty. Heidän mukaansa Isidorus olisi kuitenkin saattanut säilyttää lopullisessa versiossa sellaiset toistot, jotka sopivat luonnollisesti käsiteltävään asiaan.

Koko teoksen taustalla oleva perusajatus nojaa kielentutkimukseen, grammatiikkaan, joka tarkoitti Isidorukselle taitoa ymmärtää ja tuottaa täsmällisiä sanoja ja tekstejä.⁹⁵ Isidoruksen käsitys edustaa lähinnä nykyajan käsitystä filologiasta, joka aina 1700-

⁹³ Käännökset näistä kirjeistä ajoitusarvioineen ja kommentteineen ovat Barney *et al.* (2006) työstämän *Etymologiae*-käännöksen lopussa (409–413).

⁹⁴ Lindsayn (1966) editiossa kirjeet II ja V.

⁹⁵ *Orig.* 1, 5, 1: *Grammatica est scientia recte loquendi, et origo et fundamentum liberalium litterarum. Haec in disciplinis post litteras communes inventa est, ut iam qui didicerant litteras per eam recte loquendi rationem scient.*

luvun loppuun saakka oli tieteiden kuningatar. Teoksessa Isidoruksen kaksi pääasiallista tiedon esittämistapaa etymologioiden⁹⁶ lisäksi ovat glossat sekä *differentia*-erottelut. Näihin voidaan lisätä myös latinan virheellistä käyttöä käsittelevät kohdat sekä väitteiden tukeminen kuvaavilla tai esimerkinomaisilla sitaateilla. Suurin osa teoksen sisällöstä tiivistyy näihin kategorioihin.⁹⁷

Isidorus määrittelee glossan ilmaukseksi, joka selittää toisen ilmauksen merkityksen.⁹⁸ Mikäli merkitystä laajentaa kattamaan kaikkia mahdollisia termien määrittelyjä, teoksesta voidaan tällöin huomata useita tällaisia määritelmiä. Isidorus määrittelee tällä tavoin mm. kroonisen sairauden⁹⁹ ja viiniköynnöksen¹⁰⁰. Kuitenkin tällaiset glossat ovat hänellä verrattain harvinaisia. Hän on usein olettanut latinankielisen sanan perusmerkityksen olevan lukijan tiedossa, tai hänellä ei ole ollut kiinnostusta määritellä sanoja systemaattisella tavalla. Määritelmätavat eivät kuitenkaan olleet hänelle tuntemattomia: hän listaa¹⁰¹ 15 määritelmätyyppiä sekä niiden kreikankieliset vastineet. Samoin hän esittelee¹⁰² lukijalle lyhyesti Porfyrioksen¹⁰³ *Eisagoge*-teoksen taksonomian ja Aristoteleen¹⁰⁴ *Kategoriati*-teoksen luokittelumallin.¹⁰⁵

Differentia-erottelut¹⁰⁶ ilmentävät Isidoruksen pedagogisia motiiveja. Erottelujen tarkoituksena on kohentaa lukijan ymmärrystä latinasta, terävöittää ajattelua

⁹⁶ Isidoruksen käsitystä etymologiasta tarkastellaan seuraavassa luvussa.

⁹⁷ Barney *et al.* 2006, 21–22.

⁹⁸ *Orig.* 1, 30, 1: *De glossis. Glossa Graeca interpretatione linguae sortitur nomen. Hanc philosophi adverbium dicunt, quia vocem illam, de cuius requiritur, uno et singulari verbo designat.*

⁹⁹ *Orig.* 4, 7, 1: *Chronia est prolixus morbus qui multis temporibus remoratur, ut podagra, pthisis. Χρόνος enim apud Graecos tempus dicitur.*

¹⁰⁰ *Orig.* 17, 5, 9: *Palmes vitis materia mollis, qui per novella brachia emissus fructum adfert: nam ideo rustici partem vitis palmitem dicunt. Palmes enim diminutivum nomen est, quod nomen paragogum dicitur, quod a palma derivetur. Palma enim habet nomen prototypum, quod dicitur principale, ab eo quod ex se derivativum faciat.*

¹⁰¹ *Orig.* 2, 29.

¹⁰² *Orig.* 2, 25–26.

¹⁰³ Porfyrios (234 – n. 305 jaa.) oli filosofisia teoksia kirjoittanut oppinut. Hänen *Eisagoge*-teoksensa on ollut varsin merkittävä johdantoteos Aristoteleen filosofiaan. Smith 2003, 1126–1227.

¹⁰⁴ Aristoteles (384–322 eaa.) oli yksi filosofi Platonin oppilaista. Hän kirjoitti elämänsä aikana useita filosofisia teoksia. Tunnetuimpia teoksia ovat mm. *Metafysiikka* (Τὰ μετὰ τὰ φυσικά), *Nikomakhoksen etiikka* (Ἠθικὰ Νικομάχεια) sekä *Retoriikka* (Ῥητορικὴ). Nussbaum 2003a, 165–169.

¹⁰⁵ Barney *et al.* 2006, 22.

¹⁰⁶ Isidorus oli aiemmin kirjoittanut kokonaisen *Differentiae*-nimisen teoksen. Kts. 2.2.3.

perustavanlaatuisella järkeilymenetelmällä ja karsia virheellistä kielenkäyttöä. Isidorus määrittelee¹⁰⁷ *differentia*-erottelun olevan samankaltaisten sanojen tarkkaa (semanttista) määrittelyä. Esimerkkinä hän käsittelee kuninkaan ja tyrannin eroa: kuningas on maltillinen ja kohtuullinen, kun taas tyranni on ilkeämielinen. Samanlaisia erotteluita esiintyy teoksessa runsaasti.¹⁰⁸

3.2. Teoksen esikuvat ja lähteet

Isidorus kertoo ennen vuotta 621 kuningas Sisebutille osoitetussa omistuspuheessa¹⁰⁹, joka edelsi teoksen varhaista, mahdollisesti vain kirjat 1–9 sisältänyttä versiota, että hänen teokseensa on koottu materiaalia antiikin teksteistä. Oikeastaan koko teos koostuukin aikaisempien auktoreiden teosten otteista ja mukaelmista. Sitä ei siis voi kehua sisällön omaperäisyydestä tai uraauurtavista tulkinnoista, vaan Isidoruksen ansioiden arvioimiseksi on tarkasteltava koko hankkeen kunnianhimoisuutta ja kykyä materiaalin valitsemiseen, aineiston järjestämiseen ja tiedon säilyttämiseen. Isidoruksen tarkoituksena on ollut luoda teoksestaan arvovaltainen ja helposti lähestyttävä sekä tietoa säilyttävä ja levittävä kokonaisuus.¹¹⁰

Isidoruksen käyttämät lähteet voidaan jakaa karkeasti kolmeen ryhmään:

- 1) aikaisempien etymologioiden ja ensyklopedioiden tekstit
- 2) varsinaisten oppineiden kirjoittamat tekstit, sisältäen sekundaarilähteet
- 3) muiden antiikin ajan auktoreiden (proosakirjailijoiden ja runoilijoiden) tekstit

¹⁰⁷ *Orig. 1, 31: Differentia est species definitionis, quam scriptores artium de eodem et de altero nominant. Haec enim duo quadam inter se communionem confusa, coniuncta differentia discernuntur, per quam quid sit utrumque cognoscitur; ut cum quaeritur quid inter regem sit et tyrannum, adiuncta differentia, quid uterque sit definitur, ut 'rex modestus et temperatus, tyrannus vero crudelis.' Inter haec enim duo differentia cum posita fuerit, quid sit utrumque cognoscitur.*

¹⁰⁸ Barney et al. 2006, 22.

¹⁰⁹ *Domino et filio Sisebuto Isidorus. En tibi, sicut pollicitus sum, misi opus de origine quarundam rerum ex veteris lectionis recordatione collectum atque ita in quibusdam locis adnotatum, sicut extat conscriptum stilo maiorum.* Lindsay (1966) editiossa tämä on kirje VI. Barney et al. 2006, 413.

¹¹⁰ Barney et al. 2006, 10–11.

Etymologiatutkimuksen kehitys ¹¹¹ oli yhteydessä ensyklopedioiden eli tietosanakirjojen syntymiseen. Ensimmäiset niistä olivat latinankielisiä. Esimerkiksi Cato vanhempi¹¹² kokosi tietosanakirjan noin vuonna 185 eaa. – tämä teos on kuitenkin myöhemmin kadonnut. Tärkein latinankielinen tietokirjailija oli Marcus Terentius Varro ¹¹³, joka oli myös ansiokas etymologi. Hänen kadonnut tietosanakirjansa *Disciplinae* koostui yhdeksästä kirjasta, joissa hän käsitteli grammatiikkaa, dialektiikkaa, retoriikkaa, geometriaa, aritmetiikkaa, astrologiaa, musiikkia, lääketiedettä ja arkkitehtuuria. Seitsemän ensimmäistä kirjaa – ensimmäiset kolme kieltä ja kielenkäyttöä käsittelevää kirjaa (*trivium*) ja loput neljä matemaattisia taitoja käsittelevää kirjaa (*quadrivium*) – loivat klassisen mallin alkeiskouluille (vapaat tieteet). Isidoruksen viidessä ensimmäisessä kirjassa voi nähdä selviä varromaisia vaikutteita, vaikka on epätodennäköistä, että hänellä itsellään olisi ollut saatavilla Varron teoksia.¹¹⁴

Ajanlaskun alun aikoihin ilmestyneestä Aulus Cornelius Celsuksen¹¹⁵ tietosanakirjasta vain lääketiedettä käsittelevät osat ovat säilyneet. Varron jälkeen suurimpana tietokirjailijana pidetään Plinius vanhempaa ¹¹⁶, jonka massiivinen teos *Historia naturalis* lisäsi Varron vapaiden tieteiden piiriin erityisesti luonnontieteellistä tietoa. Se sisältää laajoja käsittelyjä kosmologiasta, meteorologiasta, maantieteestä, ihmisestä, eläin-, kasvi-, mineraali- ja lääketieteestä. Sekä Varron että Pliniuksen teoksissa aihepiirit on järjestetty loogiseen järjestykseen käytön helpottamiseksi. Näiden

¹¹¹ Etymologiatutkimuksen kehitystä käsitellään seuraavassa luvussa.

¹¹² Marcus Porcius Cato (234–149 eaa.) oli roomalainen poliittinen vaikuttaja. Tunnetuimpia Caton teoksia ovat mm. historiateos *Origines*, maanviljelyä käsittelevä *De agri cultura* sekä hänen omalle pojalleen osoittamansa kirje *Ad filium*. Briscoe 2003, 1224–1225.

¹¹³ Varro (116–27 eaa.) oli roomalainen oppinut. Varron tunnetuimpia teoksia ovat kielitiedettä käsittelevä *De lingua Latina* ja maanviljelysaiheinen *De re rustica*. Kaster 2003a, 1582.

¹¹⁴ Barney *et al.* 2006, 11.

¹¹⁵ Aulus Cornelius Celsus tunnetaan ensyklopediasta, jossa hän käsittelee mm. seitsemää vapaata tiedettä. Vallance 2003, 392–393.

¹¹⁶ Gaius Plinius Secundus (n. 23–79 jaa.) oli roomalainen poliitikko, kirjailija ja luonnontieteilijä. *Historia naturalis* on hänen pääteoksensa. Purcell 2003a, 1197–1198.

perustavanlaatuisten teosten lisäksi on huomioitava Quintilianuksen¹¹⁷ *Institutio oratoria*. Tämä retoriikkaa (hyvin laajasti ymmärrettynä) käsittelevä teos sisältää myös kirjallisuushistoriaa ja -kriittikää.¹¹⁸

Roomalainen oppineisuus alkoi näyttää rappeutumisen merkkejä 100-luvulta lähtien lääketiedettä lukuun ottamatta. Samalla hakuteokset Varron vanavedessä keskittyivät entistä enemmän itse latinan kieleen. Myöhemmissä teoksissa on nähtävissä enemmän kiinnostusta tiedon esittämiseen ja käsitteiden määrittelyyn – usein etymologisilla selityksillä varustettuina – kuin varsinaisiin teknisiin prosesseihin ja tutkittavien asioiden ominaisuuksiin. Näissä teoksissa erotellaan kielenkäytön oikeita ja vääriä tapoja, ja niitä käytettiin kielenhallinnan kehittämiseen.¹¹⁹

Pliniuksen jälkeisinä tärkeimpinä teoksina pidetään Nonius Marcelluksen¹²⁰ *De compendiosa doctrina* -teosta (300-luvun alusta), Martianus Capellan (400-luku jaa.) *De nuptiis Philologiae et Mercurii* -teosta, joka sisältää katsauksen seitsemään vapaaseen tieteeseen, sekä Cassiodoruksen kaksiosaisista *Institutiones divinarum et saecularium litterarum* -teosta (n. vuodelta 562), jonka hän osoitti perustamansa luostarin munkeille. Sen ensimmäisessä kirjassa annetaan ohjeita Raamatun lukemiseen ja opastetaan, kuinka tulkita ja jäljentää pyhiä tekstejä. Toinen kirja puolestaan käsittelee seitsemää vapaata tiedettä. Mielivaltaisesti järjestettyjä mutta silti ensyklopedisia teoksia ovat Suetonius Tranquilluksen¹²¹ *Prata* 100-luvun alusta, Aulus Gelliuksen¹²² *Noctes Atticae*

¹¹⁷ Marcus Fabius Quintilianus (n. 35–100 jaa.) oli roomalainen lainoppinut ja retoriikan asiantuntija. Hänen pääteoksensa *Institutio oratoria* käsittelee puhujan kasvattamista aina varhaislapsuudesta puhujauran huipentumiseen asti. Austin & Winterbottom 2003, 1290.

¹¹⁸ Barney *et al.* 2006, 11–12.

¹¹⁹ Barney *et al.* 2006, 12.

¹²⁰ Nonius Marcellus kirjoitti 20-osaisen tietosanakirjan *De compendiosa doctrina*. Se on laadittu pääosin tasavallanajan auktoreiden kirjoittamien tekstien otteiden pohjalta. Kaster 2003b, 1048.

¹²¹ Gaius Suetonius Tranquillus (s. n. 70 jaa.) tunnetaan historiateoksista *De viris illustribus* sekä *De vita Caesarum*, jotka ovat biografiaita tunnetuista roomalaisista miehistä. Bradley 2003, 1451–1452.

¹²² Aulus Gellius (s. 125–128 jaa.) kirjoitti 20 kirjasta koostuvan *Noctes Atticae* -teoksen. Se on kokoelma otteita, joissa käsitellään mm. historiaa, filosofiaa sekä erityisesti grammatiikkaa. Holford-Strevens 2003a, 627–628.

100-luvun lopulta sekä Macrobiuksen¹²³ *Saturnalia* 400-luvun alusta. Tärkeitä ovat myös Serviuksen¹²⁴ 300-luvun lopulla työstämät laajat kommentaarit, jotka olivat Isidoruksen saatavilla pidempänä versiona nimellä *Servius Danielis*. Tämän version ajatellaan sisältävän myös Donatuksen¹²⁵ Vergilius-kommentaarista peräisin olevaa materiaalia, jota Serviuksella ei ollut käytössään. Serviuksen kommentaarit on järjestetty Vergiliuksen¹²⁶ tekstien mukaan; ei siis niinkään aihepiireittäin tai aakkosittain. Cassiodoruksen teosta lukuun ottamatta nämä kaikki teokset ovat maallisia tekstejä. Kristillistä ensyklopedista perinnettä edustavat Lactantiuksen¹²⁷ teokset (mm. *Divinae institutiones*), Ambrosiuksen¹²⁸ *Hexameron* 300-luvun lopulta sekä Augustinuksen vuosien 413 ja 426 välillä kirjoittama *De civitate Dei*.¹²⁹

Ensyklopediat olivat myös leksikografisen perinteen ylläpitäjiä. Leksikografiat sisälsivät jo alusta alkaen määritelmiä, etymologioita sekä merkitykseltään läheisten sanojen eksaktien merkitysten ja käyttötarkoitusten erotteluja (*differentiae*). Tämän perinteen suunnannäyttäjänä toimii Verrius Flaccuksen¹³⁰ *De verborum significatu*. Teos on myöhemmin kadonnut, mutta oppinut Sextus Pompeius Festus kirjoitti siitä tiivistelmän 100-luvun loppupuolella. Latinankieliset glossaariot, jotka eivät

¹²³ Macrobius Ambrosius Theodosius oli virkamies ja oppinut. *Saturnalia* on dialogimuotoinen teos, jossa käsitellään mm. grammatiikkaa ja kalenteria. Holford-Strevens 2003b, 906–907.

¹²⁴ Servius oli grammaatikko ja kommentaattori. Hän laati kommentaarin Vergiliuksen teksteihin; se pohjautuu myöhemmin kadonneeseen Aelius Donatuksen kommentaariin. Mountford, Fowler & Fowler 2003, 1395–1396.

¹²⁵ Aelius Donatus oli 300-luvun merkittävin grammaatikko. Hänen kaksi tunnetuinta teostaan ovat *Ars minor* ja *Ars maior*. Kaster 2003c, 494–495.

¹²⁶ Serviuksen kommentoimia Vergiliuksen teoksia ovat mm. *Georgica*, *Bucolica* sekä Homeroksen eepoksiin vertautuva *Aeneis*. Fowler & Fowler 2003a, 1602–1607.

¹²⁷ Lactantius (n. 240–320 jaa.) oli kristitty apologeetta. Hänen teoksensa *Divinae institutiones* (303–313) oli vastine filosofi Hierokleen kristinuskon vastaisille kommenteille. Stevenson & Edwards 2003, 811.

¹²⁸ Ambrosius (s. n. 340 jaa.) oli kristitty oppinut ja virkamies. Hänet valittiin Milanon (Mediolanum) piispaksi vuonna 374. Rousseau 2003, 71.

¹²⁹ Barney *et al.* 2006, 12.

¹³⁰ Marcus Verrius Flaccus (n. 55?–20? jaa.) oli roomalainen oppinut. Hänen pääteoksensa *De verborum significatu* on aakkosjärjestykseen järjestetty sanasto. Se sisältää harvinaisia ja vanhentuneita sanoja sekä arkaaisten auktoreiden teosten tekstiotteita. Kaster 2003d, 1589.

keskittyneet yksittäisiin auktoireihin, näyttävät saaneen alkunsa niistä lähteistä, joita Placidus¹³¹ on käyttänyt glossaariota laatiessaan.¹³²

Ensyklopedisten ja leksikografisten teosten lisäksi on otettava huomioon myös huomattava määrä kadonneita oppimateriaalitekstejä, eri aloja käsitteleviä opaskirjoja sekä suuri määrä monografioita. Monet näistä teoksista ovat säilyneet kokonaisina, ja ne käsittelevät tiettyjä opinaloja: grammatiikkaa, retoriikkaa, lääketiedettä, lakia, maantiedettä, arkkitehtuuria, filosofiaa, kronologiaa, logiikkaa, musiikkia, teologiaa ynnä muuta. Huomattavimpia ovat Boethiuksen teokset, joissa hän käsittelee *quadriviumin* opinaloja sekä tärkeitä käännöksiä ja kommentaareja logiikasta, Sacerdoksen¹³³ ja Terentianuksen¹³⁴ kirjoitukset, useat Julius Pauluksen¹³⁵ ja Ulpianuksen¹³⁶ lakia käsittelevät teokset, joita käytettiin Justinianuksen suurissa kokoomateoksissa. Tärkeitä ovat myös Vitruviuksen¹³⁷ *De architectura*, Palladiuksen¹³⁸ maanviljelyä käsittelevät teokset, jotka osittain pohjautuivat Columellan¹³⁹ teksteihin, Marius Victorinuksen¹⁴⁰ käännökset kreikankielisistä filosofisista teoksista, Gaius Julius Solinuksen¹⁴¹ maantieteellisesti järjestetty ensyklopedinen *Collectanea rerum*

¹³¹ Placidus (400-luku jaa.?) kirjoitti glossaarion, jossa hän käsittelee aakkosjärjestyksessä arkaaisia sanoja sekä hajanaisesti grammatiikkaa. Kaster 2003e, 1188.

¹³² Barney *et al.* 2006, 12–13.

¹³³ Marius Plotius Sacerdos (200-luvun loppu jaa.?) oli roomalainen grammatikko. Hän kirjoitti laajan latinankielisen kieliopin, joka on säilynyt lähes kokonaan. Kaster 2003f, 1343.

¹³⁴ Terentianus Maurus (100-luvun loppu – 200-luvun alku jaa.) oli fonologian, prosodian ja metriikan asiantuntija, joka kirjoitti teoksensa runomittaan. Kaster 2003g, 1485.

¹³⁵ Julius Paulus (200-luku jaa.) oli roomalainen lainoppinut. Hän kirjoitti runsaasti oikeustieteellisiä tekstejä, kuten *Ad Sabinum*, *Ad edictum praetoris* ja *Quaestiones*. Honoré 2003b, 785–786.

¹³⁶ Domitius Ulpianus (200-luku jaa.) oli roomalainen lainoppinut ja virkamies. Hänen teoksiaan ovat mm. *Ad edictum praetoris*, *Ad Sabinum* ja *De officio proconsulis*. Honoré 2003c, 493.

¹³⁷ Vitruvius Polio (ensimmäinen vuosisata jaa.) oli roomalainen arkkitehti ja sotainsinööri. Hänet tunnetaan *De architectura* -teoksesta. Tomlinson & Vallance 2003, 1609.

¹³⁸ Rutilius Taurus Aemilianus Palladius (400-luku jaa.) kirjoitti ainoan myöhäisantiikista säilyneen maanviljelysaiheisen teoksen. Spurr 2003a, 1101.

¹³⁹ Columella (Lucius Junius Moderatus) (ensimmäinen vuosisata jaa.) kirjoitti mm. systemaattisen, 12 kirjan mittaisen maanviljelysoppaan (n. 60–65 jaa.). Spurr 2003b, 367.

¹⁴⁰ Gaius Marius Victorinus (300-luku jaa.) kirjoitti teoksia, joissa käsiteltiin filosofiaa, retoriikkaa ja grammatiikkaa. Mountford & Hornblower 2003, 1597–1598.

¹⁴¹ Gaius Julius Solinuksen (200 jaa.) teos on maantieteellinen katsaus tunnetusta maailmasta. Lisäksi siinä käsitellään historiaa, kansojen tapoja ja maiden antimia. Warmington 2003, 786.

memorabilium -teos, Rufinuksen¹⁴² tekemä käännös ja jatko Eusebiuksen *Historia ecclesiastica* -teokseen sekä Paulus Orosiuksen historiateos *Historiae adversus paganos*.¹⁴³

Teoksen siteeratuimpia antiikin auktoreita ovat Vergilius, Cicero ja Lucanus¹⁴⁴. Lisäksi Isidorus viittaa lähes 200 kertaa Raamattuun. Hänen uskotaan käyttäneen primaarilähteinään vain Raamattua ja Vergiliuksen tekstejä – mahdollisesti myös Ovidiusta¹⁴⁵, Lucretiusta¹⁴⁶ ja Martialista¹⁴⁷. Isidorus usein nimeää nämä lähteensä¹⁴⁸, ja hän erottaa ne selkeästi oppineiden teksteistä. Hän käyttää pääosin klassisia auktoreita ja Ciceron ja Sallustiuksen¹⁴⁹ teoksia lukuun ottamatta runoteoksia: nämä olivat arvostettuja kielenkäytön malleja. Toisaalta Isidorus jättää usein viittaamatta nimellä mm. Pliniukseen, Serviukseen ja Cassiodorukseen. Oletettavasti hän ei pitänyt heidän mainitsemistaan aiheellisena. He olivat hänen kollegoitaan, Pliniusta lukuun ottamatta melko myöhäisiä, käytännöllisten tekstien ja proosan tuottajia – siten siis ”toisarvoisia”. Ilmeisesti Isidorus ei tehnyt suurta arvovalintaa maallisten ja kristillisten tekstien välillä, mutta luultavasti hän yleisesti piti kristillisiä lähteitä nykyaikaisina ja maallisia tekstejä puolestaan vanhoina. Antiikin lähteisiin hän viittaakin usein sanoilla *maiores, veteres* ja *antiqui*.¹⁵⁰

¹⁴² Rufinus (s. 345 jaa.) oli kristitty kirjailija ja kääntäjä. Bammel 2003, 1337.

¹⁴³ Barney *et al.* 2006, 12–13.

¹⁴⁴ Marcus Annaeus Lucanus (39–65 jaa.) oli roomalainen runoilija. Häneltä on säilynyt epiikkaa edustava *De bello civili* -teos, joka kertoo vuosien 49–48 tapahtumista. Anderson & Hardie 2003, 94–95.

¹⁴⁵ Publius Ovidius Naso (43 eaa. – 17 jaa.) oli roomalainen runoilija. Hänen teoksiaan ovat mm. *Amores*, *Remedia Amoris* sekä *Metamorphoses*. Hinds 2003, 1084–1087.

¹⁴⁶ Titus Lucretius Carus (n. 98–55 eaa.) oli epikuroslainen runoilija, joka kirjoitti teoksen *De rerum natura*. Fowler & Fowler 2003b, 888–890. – Castrén 2012, 368.

¹⁴⁷ Marcus Valerius Martialis (n. 38–104 jaa.) oli latinankielinen runoilija. Hän kirjoitti useita epigrammikokoelmia. Citroni 2003, 930–932.

¹⁴⁸ *Loci citati* -luettelo maallisten tekstien ja Raamatun sitaateista on mm. Throopin (2005a) käännöksen esipuheen lopussa (xxi–xxxii).

¹⁴⁹ Gaius Sallustius Crispus (86–35 eaa.) oli roomalainen historiankirjoittaja. Hänen teoksiaan ovat *Bellum Catilinae*, *Bellum Iugurthinum* ja vuosi vuodelta etenevä *Historiae*. Pelling 2003, 1348.

¹⁵⁰ Barney *et al.* 2006, 15.

3.3. Teoksen kirjoittamisen taustat

Etymologiae -teoksen kirjoittamisen taustoista sekä kirjoitusprosessista on saatu tietoa lähes vain teoksesta itsestään. Ilmeisesti Isidorus koosti sen tarkoista muistiinpanoista, joita hän kirjoitti lukiessaan lähdekirjallisuutta. Varsin usein hän toistaa materiaalia sanasta sanaan: hän joko kopioi otteet kahteen kertaan tai hänellä oli apunaan jonkinlainen arkistointimenetelmä, jonka avulla hän saattoi hyödyntää samaa tietoa useaan otteeseen.¹⁵¹

Kenelle hän kirjoitti teoksensa, on pääteltävä hänen henkilöprofiilistaan ja toiminnastaan. Hänen läheiset suhteensa visigoottihallitsijoihin, erityisesti Sisebutiin, antavat viitteitä siitä, että hän tarkoitti teoksen osittain koko lukutaitoiselle, hallitsevalle kansanosalle – niille joiden oli mahdollista kouluttautua. Epäilemättä Isidorus oli ottanut huomioon myös papiston. Tämä näkyy vahvimmin joissakin hänen muissa teoksissaan mutta selkeästi myös *Etymologiae*-teoksessa. Hänen tarkoituksensa olivat ohjaavia ja pedagogisia. Hän toivoi, että papit ja munkit hallitsisivat yleistiedon ja kykenisivät alkeistiedon varassa prosessoimaan lukemaansa kirjallisuutta, erityisesti pyhiä tekstejä. Ulkopuoliset lähdeaineistot osoittavat, että hän kantoi huolta papiston opinnoista: kun hän johti vuoden 633 Toledon kirkolliskokousta, erään asetuksen nojalla piispat määrättiin perustamaan opintokeskittymiä jokaiseen Espanjan katedraalikaupunkiin. Teos toisin sanoen tähtää kokoamaan tiivistelmäksi kaiken sen, mitä erityisesti papiston pitäisi tietää.¹⁵²

Myös teoksen muoto kielii Isidoruksen motiiveista. Se on yksinkertaista latinaa ja kauttaaltaan käytännönläheistä proosatekstiä. Sen alussa käsitellään seitsemää vapaata tiedettä, mikä kielii propedeuttisesta motiivista. Järjestely eri aihealueisiin tekee teoksesta helppokäyttöisen lukijalle, joka etsii siitä jotain tiettyä asiaa.

¹⁵¹ Oletettavasti hän teki muistiinpanonsa pergamenttiliuskoille (*orig.* 6, 14, 8): *Scheda est quod adhuc emendatur, et necdum in libris redactum est; et est nomen Graecum, sicut et tomus.* Barney et al. 2006, 17.

¹⁵² Barney et al. 2006, 18–19.

Aikakautena, jolloin uskonnon uhkana oli tekstin tulkitseminen väärin, kielellisten taitojen hyvä hallinta oli avainasemassa kirkon puolustamisessa harhaoppisia tulkintoja vastaan. Isidoruksen teos oli eräänlainen pieni kirjasto kristityille, joilla ei ollut mahdollisuutta päästä käsiksi useisiin teoksiin.¹⁵³

3.4. Käsikirjoitushistoria

Lindsay on editiossaan ¹⁵⁴ jakanut *Etymologiae*-teoksen lukuisat käsikirjoitukset kolmeen ryhmään:

α: codices familiae I (Francicae sive Integrae). Sisältää suuren osan kokonaisina säilyneistä käsikirjoituksista. Lindsay kutsuukin tätä ryhmää nimellä *textus receptus*.¹⁵⁵ Suurinta osaa käsikirjoituksista säilytetään ranskalaisissa luostareissa.¹⁵⁶

Lyhenne:	Käsikirjoitus:	Ajoitus:	Sisältö (kirjat):
<i>A</i>	<i>Ambrosianus L 99 sup.</i>	700-l.	1–10
<i>B</i>	<i>Bernensis 101 (aiemmin Floriacensis?)</i>	800-l. / 900-l.	Koko teos
<i>C</i>	<i>Leidensis Voss. lat. F. 74</i>	800-l. / 900-l.	Koko teos
<i>D</i>	<i>Basileensis F. III. 15</i>	700-l.	2–19
<i>E</i>	<i>Parisiensis lat. 13028</i>	700-l.	16–20
<i>F</i>	<i>Weilburgensis, Gymn. bibl. 3</i>	800-l.	11–20
<i>G</i>	<i>Sangallensis primus (231–232)</i>	800-l. / 900-l.	1–10
<i>H</i>	<i>Harleianus (Mus. Brit., Harl. lat. 2686)</i>	800-l.	Koko teos

¹⁵³ Barney *et al.* 2006, 19.

¹⁵⁴ Lindsay (1911, 42) kertoo käyttäneensä kaikkia saatavilla olleita 700-luvun käsikirjoituksia sekä hieman 800-luvun käsikirjoituksia. Hänen mukaansa monet 800-luvun ja sitä myöhäisemmät käsikirjoitukset ovat kilpailevien versioiden yhdistymisen myötä turmeltuneita.

¹⁵⁵ Lindsay 1911, 45.

¹⁵⁶ Lindsay 1966, vi.

<i>I</i>	<i>Bruxellensis</i> II. 4856 (aiemmin <i>Andaginensis</i>)	700-l.	1–10
<i>Mon.</i>	<i>Monacensis</i> 6250 (aiemmin <i>Frisingensis</i>)	800-l.	Koko teos
<i>Reg.</i>	<i>Coll. Reginae, Oxonii</i> , 320	800-l.	Ei mainintaa
<i>Rem.</i>	<i>Remensis</i> 426	800-l.	1–10
<i>Voss.</i>	<i>Leidensis Voss. lat. F.</i> 82	800-l.	Ei mainintaa

Lindsay listaa tähän ryhmään myös useita fragmentaarisia käsikirjoituksia (esim. *Bern.*, *Bern. extr.*, *Bern. frag.*, *Eins. frag.* ja *Harl. extr.*). Näissä käsikirjoituksissa on teoksesta yksittäisiä otteita tai enintään pari kokonaista kirjaa. Tähän ryhmään kuuluu myös useita käsikirjoituksia, joita Lindsay on tarkastellut työtään varten mutta ei ole käyttänyt niitä editionsa pohjana.¹⁵⁷

β: *codices familiae II (Italicae sive Contractae)*. Ryhmä koostuu pääosin italialaisissa skriptoriumeissa kirjoitetuista käsikirjoituksista. Arkkityyppi lienee espanjalainen käsikirjoitus, joka tuotiin Italiaan ennen 600-luvun loppua.¹⁵⁸ Lindsayn (1911, 46) mukaan on mahdollista, että tämän ryhmän käsikirjoitukset edustavat Isidoruksen toimittamatonta käsikirjoitusversiota (*codex inemendatus*), jollaisena se päättyi Braulion tarkistettavaksi. Tätä teoriaa tukee käsikirjoitusten tyypistetty muoto verrattuna kahteen muuhun ryhmään.¹⁵⁹ Lindsayn (1966, xi) mukaan tämä käsikirjoitusryhmä voidaan jakaa kahteen ryppäeseen: ensimmäisen ryppään muodostavat käsikirjoitukset *K* ja *L* (mahdollisesti myös *O* ja *P*) ja toisen ryppään puolestaan käsikirjoitukset *M*, *N*, *Par. extr.*, ja *Phill.*

¹⁵⁷ Lindsay 1966, vii–ix.

¹⁵⁸ Lindsay 1911, 46.

¹⁵⁹ Lindsay 1911, 45.

Lyhenne:	Käsikirjoitus:	Ajoitus:	Sisältö (kirjat):
<i>K</i>	<i>Karolinus</i> (aiemmin <i>Bobiensis</i> , nykyään nimellä <i>Wolfenbuettelanus</i> (474= <i>Weissenburg</i> . 64)	700-l.	Koko teos
<i>M</i>	<i>Cavensis</i> 23	700-l.	1–10 ja 17–19
<i>O</i>	<i>Sangallensis alter</i> (233)	800-l.	6–8 ja 12–20
<i>P</i>	<i>Sangallensis tertius</i> (235)	800-l.	12–20

Ryhmään kuuluvia fragmentaarisia käsikirjoituksia ovat *L* = *Vat. lat.* 5763, *N* = *Carolsruhensis* (*Aug. LVII*), *Par. extr.* = *Parisiensis* (*lat.* 7530) ja *Phill.* = *Berolinensis* (*Phillippsianus* 1831).¹⁶⁰

γ : *codices familiae III (Hispanicae sive Interpolatae)*. Tämä käsikirjoitusryhmä sisältää Braulion ja hänen kopioijinsa tekemiä lisäyksiä toimittamattomaan käsikirjoitusversioon, jonka Isidorus oli hänelle lähettänyt vuoden 633 tienoilla.¹⁶¹ Toisin kuin muissa käsikirjoitusryhmissä, joihin on liitetty ennen varsinaista tekstiä viisi kirjettä, tässä käsikirjoitusryhmässä kirjeitä on seitsemän kappaletta.¹⁶²

Lyhenne:	Käsikirjoitus:	Ajoitus:	Sisältö:
<i>T</i>	<i>Toletanus</i> (nyk. <i>Matrinensis</i> (<i>Tol.</i> 15. 8)	700-l. ?	Koko teos
<i>U</i>	<i>Escorialensis primus</i> (<i>T</i> , aikaisemmin <i>Q</i> , <i>II.</i> 24)	800-l. ? (jäljennös, alkuper. 700-l.)	Koko teos
<i>V</i>	<i>Escorialensis alter</i> (<i>&</i> . <i>I.</i> 14)	800-l. ?	4–20
<i>W</i>	<i>Escorialensis tertius</i> (<i>P.</i> <i>I.</i> 7.)	800-l. ?	Koko teos
<i>X</i>	<i>Sangallensis quartus</i> (237)	800-l. / 900-l.	Koko teos

¹⁶⁰ Lindsay 1966, ix–xi.

¹⁶¹ Reydelle 1966, 387.

¹⁶² Lindsay 1911, 51.

Ryhmään kuuluu myös fragmentaarinen käsikirjoitus *Ovet. extr.* (*Codex Ovetensis* tai *Escorialensis R. II. 18*).¹⁶³

Etymologiae julkaistiin painettuna ensimmäisen kerran 1400-luvulla useaan otteeseen. Esimerkiksi vuonna 1472 teos painettiin Augsburgissa (Zainer), vuonna 1473 Strassburgissa (Mentelin) ja vuonna 1489 Baselissa (von Amorbach). Teos painettiin Venetsiassa jopa kahteen kertaan: ensimmäinen painos julkaistiin vuonna 1483 (Loslein) ja toinen vuonna 1493 (Locatellus).¹⁶⁴

¹⁶³ Lindsay 1966, xi, xvi.

¹⁶⁴ Throop 2005a, xiv.

4. Etymologiatutkimuksen päälinjoja antiikista Isidorukseen

4.1. Etymologioiden tutkimus antiikin Kreikassa

Länsimainen etymologioiden tutkimus sai alkunsa antiikin Kreikassa kielen perimmäisen alkuperän pohtimisesta. Ajattelu oli jakautunut kahteen kilpailevaan teoriaan: *nomos*-teorian (νόμος) mukaan sanan äänneet olivat sopimuksenvaraisia, kun taas *fysis*-teorian (φύσις) mukaan sanalla ja sen tarkoitteella oli jonkinlainen luonnollinen suhde. Jälkimmäinen teoria oli yleisesti vallitseva. Yleisen oletuksen mukaan nimen tutkiminen paljasti siitä totuuden (τὸ ἔτυμον), mikä selittää etymologioiden tärkeyden antiikin ajattelussa ja kirjallisuudessa. Käytännössä etymologiat eivät pitäneet paikkaansa kovin usein, sillä antiikin ajan ihmisillä ei ollut käytössään vertailevan kielitieteen menetelmiä.¹⁶⁵

Nimien merkityksiin pohjautuva etymologioiden muodostaminen sai alkunsa runoilijoiden parissa. Esimerkiksi Homeros¹⁶⁶ yhdistää Odysseuksen nimen verbeihin ὀδύρομαι 'surra'¹⁶⁷ ja ὀδύσσομαι 'vihata'¹⁶⁸. Samanlaisia esimerkkejä esiintyy runsaasti mm. Pindaroksella¹⁶⁹ ja Euripideella¹⁷⁰. Historioitsijat, kuten Hekateios Miletoslainen¹⁷¹

¹⁶⁵ Maltby 2003, 561–562.

¹⁶⁶ Homeroksen nimi liitetään yleisesti kahteen varhaisimpaan kreikankieliseen eepokseen, *Iliaseen* (Ἰλιάς) ja *Odysseiaan* (Ὀδύσσεια). *Ilias* kertoo Troijan sodan tapahtumista, kun taas *Odysseia* kertoo Odysseuksen seikkailuista kotimatallaan Troijasta Ithakaan. Wilcock 2003, 718–720.

¹⁶⁷ Hom. *Od.* 1, 55.

¹⁶⁸ Hom. *Od.* 1, 62.

¹⁶⁹ Pindaros (500-luku eaa.?) oli kreikkalainen lyyrikko. Hänet tunnetaan uskonnollissa tilaisuuksissa esitetystä sekä urheilukisojen voittajille sepitetystä hymneistä. Carey 2003, 1183–1184.

¹⁷⁰ Euripides (n. 480–407/406 eaa.) oli ateenalainen tragediakirjailija. Hän kirjoitti elämänsä aikana noin 90 näytelmää, joista kuuluisimpia ovat esimerkiksi *Troijan naiset* (Τρωάδες), *Ifigeneia Auliissa* (Ιφιγένεια ἐν Αὐλίδι) ja *Bakkhantit* (Βάκχαι). Gould 2003a, 571–574.

¹⁷¹ Hekateios Miletoslainen (vaikutti 500- ja 400-lukujen eaa. taitteessa) on tärkein varhaisista joonialaisista proosakirjailijoista. Hän kirjoitti maantieteestä urauurtavan teoksen *Periegesis* (Περιήγησις) ja mytologiaa käsittelevän *Genealogiai*-teoksen (Γενεαλογία). West 2003, 670–671.

ja Herodotos¹⁷², käyttivät etymologioita hyväkseen tarkoituksenaan selvittää historiallisia tosiseikkoja henkilön- ja paikannimien todellisista merkityksistä. Herakleitoksesta¹⁷³ lähtien filosofit alkoivat tutkia etymologioita saadakseen tietoa asioiden todellisesta luonteesta.¹⁷⁴

500-luvun lopulla eaa. sanojen ja niiden tarkoitteiden välisestä suhteesta syntyi erimielisyyksiä sofistien keskuudessa. Huomattavin julkilausuma tästä ristiriidasta on Platonin¹⁷⁵ *Kratylos*-dialogi, jossa Herakleitoksen seuraaja Kratylos¹⁷⁶ edustaen *fysis*-teoriaa väittelee Platonin aikalaista Hermogenesta¹⁷⁷ vastaan, joka puolestaan kannattaa *nomos*-teoriaa. Sokrates¹⁷⁸ – ehkä hieman ironiseen sävyyn – ottaa teoksessa keskilinjan ehdottaen, että jotkin sanat saattavat olla alun perin merkitystä kantavia mutta niiden muodot ovat aikojen saatossa rapautuneet niin paljon, että alkuperäinen merkitys ei ole enää tunnistettavissa. Sokrates päätyy siihen, että nimistä on vain vähän hyötyä todellisuuden rakentamisessa¹⁷⁹. Platonin dialogi on pääasiallinen lähde kreikkalaisesta etymologiateoretisoinnista, ja se nostaa esiin monia ajatuksia, jotka myöhemmin ovat merkittävässä rooleissa muissa etymologiateorioissa. Tällaisia ajatuksia edustaa esimerkiksi kielen koostumus muutamista yksinkertaisista osasista (στοιχεῖα)¹⁸⁰, joiden yksittäiset äänne-elementit puolestaan yhdistetään tiettyihin

¹⁷² Herodotos (400-luku eaa.) oli kreikkalainen historioitsija. Hänen teoksensa *Historiateos* (ἱστορίαι) pääpaino on persialaissotien tapahtumissa. Gould 2003b, 696.

¹⁷³ Herakleitos (500-luku eaa.) oli kreikkalainen filosofi. Herakleitoksen mukaan koemme jatkuvaa muutosta: emme koskaan astu samaan veteen jokeen astuessamme. Herakleitokselta säilyneet fragmentit ovat pääosin aforismeja, joista monet ovat vaikeaselkoisia. Nussbaum 2003b, 687.

¹⁷⁴ Maltby 2003, 562.

¹⁷⁵ Platon (429–347 eaa.) oli kreikkalainen filosofi, joka tunnetaan hänen dialogimuotoisista teoksistaan. Monissa dialogeissa päähenkilönä on Sokrates. Annas 2003a, 1190–1191.

¹⁷⁶ Kratylos oli Sokrateen aikalainen, joka vei Herakleitoksen ajatusmallin äärimilleen: Kratyloksen mukaan asioilla ei ollut pienintäkään pysyvyyttä ominaisuutena. Platon asettaa *Kratylos*-dialogissa Kratyloksen argumentoimaan, että valheellisuus on mahdotonta ja että kaikki kielten sanat ovat luonnostaan sopivia niihin tarkoituksiin kuin niitä käytetään. Platon myös esittää Kratyloksen kritiikittömästi hyväksyvän Sokrateen esittämät etymologiat. Ross 2003, 407.

¹⁷⁷ Hermogenes oli Hipponikoksen poika ja rikkaan Kallias III:n veli. *Kratylos*-dialogissa tuodaan ilmi, että Hermogenes ei ollut erityisen oppinut. Smith 1873, s. v. 'Hermogenes'.

¹⁷⁸ Sokrates (469–399 eaa.) oli kreikkalainen filosofi. Keskeistä Sokrateen ajattelussa on hyve, jonka noudattaminen johtaa onnelliseen elämään. Nehamas 2003, 1419–1420. – Platonin dialogeissa Sokrateen ajatellaan yleisesti esittävän Platonin omia mielipiteitä. Law 2008, 20.

¹⁷⁹ Plat. *Krat.* 438d.

¹⁸⁰ Plat. *Krat.* 422a–422b.

tarkoitteisiin, kuten rho (ρ) yhdistetään liikkeeseen¹⁸¹ ja lambda (λ) pehmeeseen¹⁸². Kreikkalaisten sanojen vertailu vieraskielisiin vastineisiin puolestaan vihjaa kielten vertailevasta tutkimuksesta.¹⁸³ Sisällöstään huolimatta dialogi käsittelee ensisijaisesti epistemologisia kysymyksiä ja vasta toissijaisesti kielitieteellisiä kysymyksiä.¹⁸⁴

Kratylos-dialogin jälkeen todisteet kreikkalaisesta etymologiateoriasta ovat vähäisiä. Aleksandrialaiset kirjallisuuskriitikot, kuten Aristofanes Bysanttilainen¹⁸⁵, käyttivät etymologioita varhaisemmissa runoteksteissä esiintyvien harvinaisten sanojen merkitysten avaamisen apuvälineinä. Aikakauden tieteelliset kiinnostuksen kohteet heijastuivat aikalaisrunoilijoiden teoksissa, sillä he toivat harkitun etymologisen sanaleikkelyn runosäkeisiinsä. Pääpaino myöhemmissä filosofikouluissa oli *fysis*-teoriassa: stoalainen opetus painotti etymologioiden tärkeyttä oppaana asioiden todelliseen luonteeseen. Myös *Kratylos*-dialogissa mainitun äänisymbolismin ajatuksen jalostamista pidettiin stoalaisten keskuudessa tärkeänä.¹⁸⁶

4.2. Kehityskulku Roomassa

Stoalaisten Kleantheen¹⁸⁷ ja Khrysippoksen¹⁸⁸ etymologiaa käsittelevät teokset vaikuttivat suuresti roomalaiseen etymologiatutkimukseen, erityisesti Krates

¹⁸¹ Plat. *Krat.* 426c.

¹⁸² Plat. *Krat.* 427b.

¹⁸³ Plat. *Krat.* 409d–409e. – Maltby 2003, 562.

¹⁸⁴ Law 2008, 23.

¹⁸⁵ Aristofanes Bysanttilainen (luultavasti n. 257–180 eaa.) oli oppinut, joka tunnetaan erityisesti kielitieteellisistä tutkimuksista. Hän editoi useita kreikankielisiä teoksia. Lockwood & Wilson 2003, 165.

¹⁸⁶ Maltby 2003, 562.

¹⁸⁷ Kleanthes (331–232 eaa.) oli Zenonin oppilas ja hänen seuraajansa stoalaisen koulukunnan johtajana. Hänen tunnetuin teoksensa on *Hymni Zeukselle* (Ἕμνος εἰς Δία). Annas 2003b, 343.

¹⁸⁸ Khrysippos (n. 280–207 eaa.) oli stoalainen filosofi, josta tuli Kleantheen jälkeen stoalaisen koulukunnan johtaja vuonna 232. Hänet tunnetaan erityisesti voimakkaana stoalaisuuden puolestapuhujana ja stoalaisen logiikan kehittäjänä. Annas 2003c, 329.

Malloslaisen¹⁸⁹ ja Lucius Aelius Stilon¹⁹⁰ kautta. Stoalainen etymologisointi on selkeästi esillä esimerkiksi Stilon oppilaan Ciceron *De natura deorum* -teoksen toisen kirjan jumalten nimiä käsittelevässä kohdassa. Epikuroslainen näkemys äänteiden luonnollisesta muotoutumisesta ja niiden sopimuksenvaraisesta muuntumisesta sanoiksi esiintyy¹⁹¹ puolestaan Lucretiuksella.¹⁹²

Tärkein säilynyt latinankielinen etymologioita käsittelevä teos on Varron *De lingua Latina*, jossa hän mainitsee Kleantheen ja Khrysippoksen esikuvikseen. Vaikka etymologiateoriaa käsittelevät kirjat 2–4 eivät ole säilyneet, on kuitenkin mahdollista saada jonkinlainen kokonaiskäsitys Varron näkemyksistä etymologioita käsittelevistä kirjoista 5–9.¹⁹³ Varro myöntää¹⁹⁴, että sanan alkuperäisen merkityksen selvittäminen ei ole helppoa ja että joissain tapauksissa etymologin on tyydyttävä johdetun sanan kantasanaan, jonka etymologia ei ole selvitettävissä. Esimerkkinä Varro käyttää sanaa *equitatus* 'ratsuväki', joka pohjautuu kantasanaan *equus* 'hevonen'. Hän muodostaa selkeän eron¹⁹⁵ alkuperäisten sanojen (*verba primigenia*) ja joko johtamalla tai yhdistämällä muodostettujen sanojen (*verba declinata*) välille.¹⁹⁶ Hänen mukaansa joukko alkuperäisiä nimenantajia¹⁹⁷ keksi pienen alkujoukon sanoja¹⁹⁸, joita sovellettiin tarkoitteisiin niiden luonteiden mukaan¹⁹⁹. Tämä alkuperäinen sanajoukko laajeni

¹⁸⁹ Krates Malloslainen (toinen vs. eaa.) oli kreikkalainen oppinut. Hän piti sanoja ja kirjallisuutta tarkkana totuuden heijastumana. Sanojen taipuminen oli luonnollisen prosessin tuloksen tärvelyä, jota epäsäännöllinen ja kieroutunut ihmismieli harjoitti. Forbes, Browning & Wilson 2003, 406.

¹⁹⁰ Lucius Aelius Stilo (s. n. 150 eaa.) oli ensimmäisiä tärkeitä roomalaisia oppineita. Hän tutki mm. latinankielistä kirjallisuutta, semantiikkaa ja etymologioita. Hän vaikutti suuresti sekä oman aikansa että myöhempään oppineisiin, kuten Varroon ja Verrius Flaccukseen. Kaster 2003h, 886.

¹⁹¹ Lucr. 5, 1028–1090.

¹⁹² Maltby 2003, 562.

¹⁹³ Maltby 2003, 562.

¹⁹⁴ Varro *ling.* 7, 4.

¹⁹⁵ Varro *ling.* 6, 37.

¹⁹⁶ Spevak 2009, 234.

¹⁹⁷ Varro *ling.* 8, 7.

¹⁹⁸ Varro *ling.* 6, 36.

¹⁹⁹ Varro *ling.* 6, 3.

johtamalla²⁰⁰. Käytännössä Varron menetit erosivat vain vähän *Kratylos*-teoksessa tai myöhemmissä stoalaislähteissä esiintyvistä metodeista.²⁰¹

Myöhemmin Augustinuksen *De dialectica* -teoksen²⁰² kuudes luku esittää neljä stoalaista johtamismetodia. Ensimmäinen johtamistapa pohjautuu samanlaisuuteen sanan äännerakenteen ja sen tarkoitteen välillä. Tällainen on esimerkiksi lampaan määintää kuvaava onomatopoeettinen sana *balatus*. Toinen tapa pohjautuu tarkoitteiden väliseen samanlaisuuteen. Esimerkiksi sääriluut (*crura*) muistuttavat pituutensa ja kovuutensa takia puista ristiä (*crux*), minkä takia nämä sanat ovat sukua toisilleen Augustinuksen mukaan. Kolmas tapa pohjautuu tarkoitteiden läheisyyteen. Esimerkiksi jyväaitta (*horreum*) on saanut nimensä sen sisällön mukaan (*hordeum* 'ohra'). Viimeinen johtamistapa viittaa vastakohtaisuuteen. Augustinuksen mukaan esimerkiksi *bellum* 'sota' on saanut nimensä siitä, ettei se ole kaunis asia (*res bella*). Esimerkkejä kaikista näistä oli jo Varrolla, mutta ilmeisesti hän vältteli kaikkein kummallisimpia stoalaisia selitysmalleja, joita hänen opettajallaan Stilolla oli. Varro pyrki suosimaan etymologioidensa selitysmallina äänteellisiä muutoksia, jotka olivat osa latinan morfologista rakennetta.²⁰³

Etymologioiden muodostamista latinankielisessä runoudessa esiintyy Enniuksesta (239–169 eaa.)²⁰⁴ lähtien, mutta lisää painoarvoa se sai ajanlaskumme alun paikkeilla, kun aleksandrialaiden kirjallisuuseriaatteiden merkitys kasvoi. Mahdollisesti etymologiat olivat saaneet lisää arvostusta myös Varron ja hänen aikaistensa teoreettisten töiden ansiosta. Myös tuolla aikakaudella vallinnut attikismi²⁰⁵ vaikutti

²⁰⁰ Varro *ling.* 9, 4.

²⁰¹ Maltby 2003, 562.

²⁰² Teos pohjautuu mahdollisesti Varron *De lingua Latina* -teoksen kadonneisiin kirjoihin. Maltby 2003, 562. – Isidorus on lainannut Varron etymologiateoriaa Augustinuksen kautta. Spevak 2009, 233.

²⁰³ Maltby 2003, 562.

²⁰⁴ Quintus Ennius oli roomalainen runoilija ja näytelmäkirjailija. Tärkein hänen teoksistaan on *Annales*, josta tuli roomalaisten ensimmäinen kansallisepos. Teos kertoo roomalaisten historiasta Troijan tuhoutumisesta aina 180–170-luvulle eaa. saakka. Jocelyn 2003a, 525–526.

²⁰⁵ Vähän-Aasian kreikkalaiset runoilijat kehittivät hellenistisellä aikakaudella uudenlaisen tyyliuunnan, jonka ominaisia piirteitä olivat sanaleikit, tunteisiin vetoavuus, mahtipontisuus ja rytmikkyys. Winterbottom 2003, 191.

etymologioiden merkityksen kasvuun. Roomassa ja Kreikassa etymologioiden pääasiallisena tehtävänä jatkui arkaaisten ja epätavallisten sanojen selittäminen runoteksteissä. Lukuisia esimerkkejä näistä esiintyy 200-luvulta eteenpäin kommentaattoreilla, kuten Porphyriolla²⁰⁶ ja Donatuksella. Etymologioita esiintyy runsaasti myös esimerkiksi oikeus-, lääke- ja tähtitieteellisissä teksteissä, joissa niiden tehtävänä on toimia käsitteiden täsmällisinä määritelmänä. Myöhäisantiikin aikana iso osa tästä materiaalista koottiin ja säilyi meidän päiviimme Isidoruksen *Etymologiae*-teoksen kautta. Huolimatta siitä, että etymologioilla oli huomattava rooli antiikin ajattelussa ja kirjallisuudessa, varsinaisessa sanojen etymologisessa johtamisessa tapahtui hyvin vähän kehitystä *Kratylos*- ja *Etymologiae*-teosten välisenä aikana.²⁰⁷

4.3. Etymologiateoria Isidoruksella

4.3.1. Etymologian määritelmä

Isidorus Sevillalainen on kiistatta tärkein varhaiskeskiajan etymologi, jonka ansiota keskiaikainen etymologisointi ja sen metodit pitkälti ovat.²⁰⁸ Hänelle etymologiasta oli tullut olennainen väline kaikelle tiedolle.²⁰⁹ Isidoruksen aikana alkuperäinen stoalainen etymologiaperintö oli jo muokkautunut roomalaisen grammatiikan ja retoriikan myötä, ja siihen olivat vaikuttaneet myös kristityt oppineet, kuten Augustinus ja Ambrosius.²¹⁰ Heille erityisesti heprealaisten erisnimien etymologioiden tutkimisesta tuli tärkeä osa eksegetiikkaa.²¹¹

Isidorus määrittelee etymologian teoksensa ensimmäisen kirjan 29. luvussa seuraavasti:

²⁰⁶ Pomponius Porphyrio (300-luku jaa.) oli oppinut, joka tunnetaan lähinnä Horatiuksen tekstejä käsittelevästä kommentaarista. Se käsittelee pääasiassa kielioppia ja retoriikkaa. Kaster 2003i, 1218.

²⁰⁷ Maltby 2003, 562.

²⁰⁸ Del Bello 2007, 95.

²⁰⁹ Fontaine 1959, 41.

²¹⁰ Del Bello 2007, 109.

²¹¹ Spevak 2009, 234.

*De etymologia. Etymologia est origo vocabulorum, cum vis verbi vel nominis per interpretationem colligitur. Hanc Aristoteles σύμβολον, Cicero adnotationem nominavit, quia nomina et verba rerum nota facit exemplo posito; utputa flumen, quia fluendo crevit, a fluendo dictum.*²¹²

”Etymologiasta. Etymologia tarkoittaa sanojen alkuperää, jolloin verbin tai substantiivin merkitys päätellään tulkinnan kautta. Aristoteles kutsui sitä nimellä *symbolon* ('symboli'), Cicero puolestaan nimellä *adnotatio* ('huomautus, viite'), koska se luo merkityksen substantiiveille ja verbeille esitetyn mallin mukaan; esimerkiksi sanan *flumen* 'joki' sanotaan tulevan sanasta *fluere* 'virrata', koska joki syntyy virtauksesta.”

*Cuius cognitio saepe usum necessarium habet in interpretatione sua. Nam dum videris unde ortum est nomen, citius vim eius intellegis. Omnis enim rei inspectio etymologia cognita planior est. Non autem omnia nomina a veteribus secundum naturam inposita sunt, sed quaedam et secundum placitum, sicut et nos servis et possessionibus interdum secundum quod placet nostrae voluntati nomina damus.*²¹³

”Sanan etymologian tietäminen on usein välttämätön osa sanan ymmärtämistä. Nimittäin kun näkee, mistä sana saa alkunsa, ymmärtää nopeammin sen merkityksen.²¹⁴ Niinpä minkä tahansa asian tarkastelu on selkeämpää, kun tietää sanan etymologian. Muinaiset ihmiset eivät kuitenkaan antaneet kaikkia nimiä luontoa mukaillen, vaan joitakin he nimesivät mielty mystensä mukaan, niin kuin mekin toisinaan annamme nimiä orjillemme ja omaisuudellemme sen mukaan, mikä meitä sattuu huvittamaan.”

²¹² *Orig.* 1, 29, 1.

²¹³ *Orig.* 1, 29, 2.

²¹⁴ Fontaine (1959, 42) näkee tässä selvän viittauksen stoalaiseen filosofiaan. Myös käsitys sanojen luontoa mukailevasta kehityksestä ja toisaalta sanojen mielivaltaisesta keksimisestä ovat hänen mukaansa vanhaa kreikkalaista perua.

*Hinc est quod omnium nominum etymologiae non reperiuntur, quia quaedam non secundum qualitatem, qua genita sunt, sed iuxta arbitrium humanae voluntatis vocabula acceperunt. Sunt autem etymologiae nominum aut ex causa datae, ut 'reges' a [regendo et] recte agendo, aut ex origine, ut 'homo' quia sit ex humo, aut ex contrariis ut a lavando 'lutum', dum lutum non sit mundum, et 'lucus', quia umbra opacus parum luceat.*²¹⁵

”Tästä johtuen emme kykene osoittamaan kaikkien nimien etymologioita, sillä ne eivät ole saaneet nimeään synnynnäisen ominaisuutensa perusteella vaan ihmisen tahdon mielivaltaisuuden perusteella. Nimille puolestaan on annettu etymologioita, jotka on muodostettu aiheen perusteella, kuten *reges* 'kuninkaat' on muodostettu sanoista *recte agere* 'johtaa oikeudenmukaisesti', tai ne ovat johdoksia asian alkuperästä, kuten sana *homo* 'ihminen' on muodostunut, koska ihminen on peräisin maaperästä (*humus*), tai ne on annettu vastakohtaisuuksien perusteella, kuten *lutum* 'muta' on peräisin sanasta *lavare* 'pestä', vaikka muta ei ole puhdasta, ja kuten sana *lucus* 'lehto' on muodostunut sellaiseksi, koska lehdossa on liian vähän päivänvaloa (*lucere*) varjoisuuden takia.”

*Quaedam etiam facta sunt ex nominum derivatione, ut a prudentia 'prudens'; quaedam etiam ex vocibus, ut a garrulitate 'garrulus'; quaedam ex Graeca etymologia orta et declinata sunt in Latinum, ut 'silva', 'domus'.*²¹⁶

”Joitakin etymologioita on muodostettu johtamalla niitä toisista sanoista, kuten *prudens* 'rohkea' on johdettu sanasta *prudentia* 'rohkeus'; joitakin puolestaan on muodostettu äänien perusteella, kuten *garrulus* 'suulas' on johdettu sanasta *garrulitas* 'suulaus'; joidenkin sanojen etymologia on peräisin kreikan kielestä, josta se puolestaan on käännetty latinaksi, kuten *silva* 'metsä' tai *domus* 'koti, talo'.”

²¹⁵ *Orig.* 1, 29, 3.

²¹⁶ *Orig.* 1, 29, 4.

*Alia quoque ex nominibus locorum, urbium, [vel] fluminum traxerunt vocabula. Multa etiam ex diversarum gentium sermone vocantur. Unde et origo eorum vix cernitur. Sunt enim pleraque barbara nomina et incognita Latinis et Graecis.*²¹⁷

”Muut sanat ovat peräisin kaupunkien, jokien ja muiden paikkojen nimistä. Monet sanat taasen ovat peräisin eri kansojen omista kielistä. Siitä syystä niiden alkuperä on hädän tuskin havaittavissa. On olemassa useita vierasperäisiä sanoja, jotka ovat latinan- ja kreikankielisille ihmisille tuntemattomia.”

Luku alkaa määritelmällä: *Etymologia est origo vocabulorum, cum vis verbi vel nominis per interpretationem colligitur*. Tämä määritelmä kuvaa suhdetta sanojen *etymologia* ja *origo* välillä. Engels (1962, 102) korostaa, että virkkeen aiheena on sanojen alkuperä (*origo vocabulorum*) eikä *etymologia*. Toiseksi hän huomauttaa, että sanan alkuperä eli *origo* on *etymologia* vain tietyissä tilanteissa (*cum vis verbi vel nominis per interpretationem colligitur*). *Origo* ei siis välttämättä ole vastine sanalle *etymologia*. Isidorus tekee näiden kahden termin välille selvän eron, joka näkyy luvun myöhemmissä kappaleissa. Kahdessa ensimmäisessä kappaleessa (*orig. 1, 29, 1–2*) tarkastellaan ilmiötä, jossa sanojen alkuperä (*origo vocabulorum*) on *etymologia*. Toisessa ja kolmannessa kappaleessa samaa ilmiötä käsitellään päinvastaisesta näkökulmasta. Tämän jälkeen luetellaan eri etymologiakategoriat (*orig. 1, 29, 3–5*). Lopuksi (*orig. 1, 29, 5*) käsitellään eri kansojen antamia nimiä. Samalla tuodaan esiin kysymys myös siitä, onko niiden *origo etymologia* vai ei.²¹⁸

Engelsin (1962, 103) mukaan *origo*-termi esiintyy teoksessa melko harvoin. Otteen neljännessä virkkeessä se toistetaan verbin muodossa (*unde ortum est nomen*). Termin *origo* voi kääntää sanan alkuperäksi mutta tällöin sitä ei saa suoralta kädeltä käsittää etymologiseksi alkuperäksi tai ajatella sen olevan sanan alkuperäinen muoto. Engels (1962, 103) väittää, että Isidorus on sen sijaan käsittänyt *origo*-termin merkityksen

²¹⁷ *Orig. 1, 29, 5.*

²¹⁸ Engels 1962, 101–102.

abstraktiksi ja ymmärtänyt sen merkitsevän perustetta, jonka mukaan sana on määritetty. Toisin sanoen Isidorus on pitänyt *origo*-termiä nimityksen perusteena.²¹⁹ Isidorus käyttää Engelsin (1962, 104) mukaan *origo*-termin merkityksessä (eli nimityksen perusteena) myös sanaa *causa* 'syy, peruste':

*Drosolithus varius. Nominis causa quia si ad ignem adplicetur, velut sudorem mittit.*²²⁰

*Quarta arithmetica, quae continet numerorum causas et divisiones.*²²¹

Koska Engelsin (1962, 105) mukaan Isidoruksen tiedetään käyttäneen lähteenään Ciceron *Topica*-teosta, on siihen tutustuttava, jotta Isidoruksella esiintyvän *vis verbi vel nominis* -lausekkeen merkityksen voisi ymmärtää paremmin:

*Multa etiam ex notatione sumuntur. Ea est autem, cum ex vi nominis argumentum elicitur; quam Graeci ἐτυμολογίαν appellant, id est verbum ex verbo veriloquium; nos autem novitatem verbi non satis apti fugientes genus hoc notationem appellamus, quia sunt verba rerum notae. Itaque hoc quidem Aristoteles σύμβολον appellat, quod Latine est nota. Sed cum intellegitur quid significetur, minus laborandum est de nomine.*²²²

Ciceron mukaan kreikkalaiset kutsuivat etymologiaksi sitä prosessia, jossa sanan merkityksestä (*vis nominis*) saadaan selville (*elicere*) nimitysperuste (*argumentum*). Cicero ehdottaa ensin etymologialle latinankielistä vastinetta *veriloquium* mutta päätyy suosittelemaan, että sitä kutsuttaisiin tunnusmerkinnäksi (*notatio*), koska sanat (*verba*) ovat asioiden tunnusmerkkejä (*rerum notae*). Fontaine (1959, 41) on kääntänyt *vis verbi vel nominis* -lausekkeen seuraavasti: *le sens d'un mot ou d'un nom*. Hän on ymmärtänyt sanat *verbum* ja *nomen* yleistermeiksi 'sana' ja 'nimi'²²³. Edellä lainatussa *Topica*-otteessa nämä kaksi termiä ovat Engelsin (1962, 105–106) mukaan keskenään vaihdettavissa.

²¹⁹ Engels 1962, 103: "le motif pour lequel un nom a été imposé", *le motif de l'appellation*.

²²⁰ *Orig.* 16, 12, 2.

²²¹ *Orig.* 1, 2, 2. – Engels 1962, 103–104.

²²² *Cic. top.* 35.

²²³ Engels (1962, 106) kääntäisi kohdan mieluummin sanoilla *du verbe* ja *du nom*, sillä Isidoruksen otteessakin seuraavassa virkkeessä käytetään sanoja *nomina* ja *verba*.

Cicerolla esiintyvä termi *vis* (*ex vi nominis*) voidaan lyhyesti kääntää sanalla 'merkitys', mutta tarkalleen ottaen sen merkitys on pikemminkin "se, mitä *nomen* (*verbum*) äännejoukkona tuo mieleen"²²⁴. Engelsin mukaan tästä näkökulmasta tarkasteltuna Isidoruksen määritelmä tekee eron seuraavien termien välille:

vocabulum: asia, joka on nimetty olennon puolesta, tai olennon itsensä nimeämä asia, joka ilmaistaan jonkin kielen jollakin sanalla.

nomen (*verbum*): sanan muodostava äännejoukko, joka auttaa tuomaan mieleen jonkin asian.

vis: se, jonka avulla tällainen sana tuodaan mieleen.²²⁵

Engelsin (1962, 107) mukaan Isidoruksen tiedetään käyttäneen lähteenään myös Boethiuksen teosta *In topica Ciceronis*:

*Notatio igitur est, quoties ex nota aliqua rei, quae dubia est, capitur argumentum. Nota vero est, quae rem quaque designat. Quo fit ut omne nomen nota sit, idcirco quod, notam faciat rem de qua praedicatur. Id Aristoteles σύμβολον nominavit. Ex notatione autem sumitur argumentum, quoties aliquid ex nominis interpretatione colligitur. Interpretatio vero nominis ἔτυμολογία Graece, Latine veriloquium nuncupatur. ἔτυμον enim Graece, verum significat: λόγος, orationem. Sed quia id veriloquium, minus in usu Latini sermonis habebatur: interpretationem nominis, Tullius notationem appellat.*²²⁶

Boethiuksen tekstin hyödyntäminen näyttää selvältä: *quoties aliquid ex nominis interpretatione colligitur* muistuttaa selvästi Isidoruksen määritelmässä kohtaa *cum... per interpretationem colligitur*. Myös *Aristoteles σύμβολον, ... nominavit* näyttää olevan peräisin Boethiukselta. Boethiuksen otteesta on huomattava myös sanan *quoties*²²⁷ joka

²²⁴ Amslerin (1989, 138) mukaan *vis* voidaan kääntää hyvin monella eri tavalla, mutta hän itse on kääntänyt sen sanoilla "essential potency / semantic motivation". Del Bello (2007, 105) puolestaan kääntää sanan perusmerkityksellä 'voima' (*force*).

²²⁵ Engels 1962, 105–106.

²²⁶ Boeth. *in top. Cic.* 4 = PL 64, col. 1111B-C.

²²⁷ Vaihtoehtoinen muoto sanalle *quotiens*.

kerta kun' käyttö; tämä vahvistaa merkityksen temporaalisuutta kausaalisuuden sijaan.²²⁸

4.3.2. Etymologioiden ryhmittely²²⁹

Isidorus esittää etymologioita²³⁰ pääasiassa latinankielisille ja kreikkalais-latinalaisille sanoille. Hän erittelee etymologiakategoriat kohdassa *orig.* 1, 29, 3–5 ja on jakanut ne kolmen ryppäisiin. Ensimmäisen ryppään muodostavat *ex causa*, *ex origine* ja *ex contrariis*. Toisen ryppään muodostavat *ex nominum derivatione*, *ex vocibus* sekä *ex Graeca etymologia orta*. Loput ovat nimiä, jotka on muodostettu paikannimen, kaupungin tai joen nimen pohjalta. Luettelo ei ole täydellinen tai täysin systemaattisessa järjestyksessä esitetty.²³¹ Amslerin (1989, 141) mukaan Isidoruksen etymologiaryhmät eivät ole niinkään erillisiä ryhmiä vaan lähinnä nimitysperusteen (*causa*) eri aspekteja.

Ensimmäinen etymologiaryhmä:

1. alaluokka: *etymologiae ex causa*. Tähän kuuluvat sanat, jotka on muodostettu jonkin syyn tai perusteen pohjalta. Esimerkiksi kuninkaat (*reges*) ovat saaneet nimityksensä hallitsemisen ja oikeudenmukaisen johtamisen mukaan (*regere et recte agere*):

Reges a regendo vocati. Sicut enim sacerdos a sacrificando, ita et rex a regendo. Non autem regit, qui non corrigit. Recte igitur faciendo regis nomen

²²⁸ Engels 1962, 107.

²²⁹ Fontainen (1959, 42–43) mukaan Isidoruksen jaottelu on keho. Hänen mukaansa kahdesta perustavanlaatuisesta stoalaisesta etymologiaryhmästä *compositio* on jätetty jopa väliin ja onomatopoeettiset etymologiat on vain mainittu lyhyesti. Sitä vastoin Isidorus on nostanut vieraista kielistä peräisin olevien sanojen etymologiat esiin. Tämä kategoria esiintyy jo ensimmäisillä latinankielisillä etymologeilla.

²³⁰ Isidorus esittää joillekin sanoille useampia etymologioita pitkin teosta. Spevak 2009, 238.

²³¹ Engels 1962, 121–122.

*tenetur, peccando amittitur. Unde et apud veteres tale erat proverbium: 'Rex eris, si recte facias: si non facias, non eris'.*²³²

Useammin hän kuitenkin mieluummin käyttää ilmausta (*ex propriis causis*), kuten seuraavissa esimerkeissä:

*Hi duodecim venti mundi globum flatibus circumagunt. Quorum nomina propriis causis signata sunt: nam Subsolanus vocatus eo quod sub ortu solis nascatur; ...*²³³

Subsolanus-tuuli on saanut Isidoruksen mukaan nimensä siitä, että se syntyy nousevan auringon alapuolella (*sub ortu solis*).

*Quidam autem fluviiorum propriis ex causis nomina acceperunt, ... Ganges fluvius, quem Phison sancta Scriptura cognominat, exiens de Paradiso pergit ad Indiae regiones. Dictus autem Phison, id est caterva, quia decem fluminibus magnis sibi adiunctis inpletur et efficitur unus: ...*²³⁴

Isidoruksen mukaan Ganges-virtaa kutsutaan Raamatussa Pisoniksi, joka tarkoittaa latinassa sanaa *caterva* 'joukko, parvi'. Nimitys johtuu siitä, että Pison muodostuu kymmenestä suuresta joesta yhdeksi.²³⁵

2. alaluokka: *etymologiae ex origine*. Toinen ryhmä sisältää etymologioita, jotka on muodostettu nimettävän asian alkuperän perusteella. Esimerkkinä tästä Isidorus esittää ihmisen saaneen nimityksen *homo*, koska ihminen on peräisen maasta (*humus*)²³⁶.

3. alaluokka: *etymologiae ex contrariis*. Kolmannen kategorian etymologioiden taustalla on ajatus siitä, että todellisuutta tarkkailemalla löydetään sanan lähtökohta

²³² *Orig.* 9, 3, 4. Vrt. *orig.* 1, 29, 3: *Sunt autem etymologiae nominum aut ex causa datae, ut 'reges' a [regendo et] recte agendo, ...*

²³³ *Orig.* 13, 11, 3–4.

²³⁴ *Orig.* 13, 21, 8.

²³⁵ Engels 1962, 122.

²³⁶ *Orig.* 1, 29, 3: *... ut 'homo' quia sit ex humo ...* – Engels 1962, 122.

(*origo*), vaikka asian nimitys (*nomen*) olisi sen vastakohta. Toisaalla Isidorus ottaa tällaiset etymologiat käsittelyyn kehittämällä niistä eräänlaisia antifraaseja eli ilmauksia, joissa sanoja käytetään päinvastaisella tavalla niiden merkitykseen nähden. Esimerkkejä näistä etymologioista ovat *lutum* 'muta' ja *lucus* 'lehto':

*Lutum vocatum quidam per antiphrasin putant, quod non sit mundum; nam omne lotum mundum est.*²³⁷

Lieju (*lutum*) on saanut nimensä siitä, että se ei ole puhdasta, sillä kaikki pesty (*lotum*) on puhdasta.

*Antiphrasis est sermo e contrario intellegendus, ut 'lucus', quia caret lucem per nimiam nemorum umbram; ...*²³⁸

Lehto (*lucus*) on saanut nimensä siitä, että sieltä puuttuu valoa (*caret lucem*). Isidorus on saattanut sisällyttää tähän kategoriaan myös samankaltaisuuden perusteella (*etymologiae ex similitudine*) ja ulkonäön perusteella muodostettuja etymologioita (*ex specie propria*) sekä muita ryhmiä, joita hän mainitsee 12. kirjassa *De piscibus*²³⁹.

Toinen etymologiaryhmä:

1. alaluokka: *ex nominum derivatione*. Tähän kategoriaan kuuluvat ne sanat, jotka on johdettu muista sanoista. Kyseessä ei kuitenkaan ole pelkkä muoto-opillinen johtaminen. Esimerkki tällaisesta etymologiasta on sanan *bubalus* 'puhveli' etymologia. Isidorus esittää puhvelin saaneen nimensä siksi, että se on samankaltainen kuin härkä (*bos*):

*Bubali vocati per derivationem, quod sint similes boum; adeo indomiti ut prae feritate iugum cervicibus non recipiant. Hos Africa procreat.*²⁴⁰

²³⁷ *Orig.* 16, 1, 4.

²³⁸ *Orig.* 1, 37, 24.

²³⁹ Tarkalleen ottaen kohdassa *orig.* 12, 6. – Engels 1962, 123.

²⁴⁰ *Orig.* 12, 1, 33.

Samoin esimerkiksi Altanus-tuuli, joka puhaltaa merellä, on Isidoruksen mukaan saanut nimensä sanan *altum* 'meri' pohjalta:

*Altanus, qui in pelago est, per derivationem ab alto, id est mari, vocatus.*²⁴¹

Isidorus selittää johtamissuunnan seuraavasti:

*... ut per denominationem homo ab humanitate, sapiens a sapientia nominetur, quia prius sapientia, deinde sapiens; ...*²⁴²

Isidoruksen mukaan ihmistä tarkoittava sana *homo* saadaan johdettua substantiivista *humanitas* 'ihmisyyys, inhimillisyyys', koska on oltava ihmisyyttä, jotta voisi olla olemassa ihmisiä. Samalla periaatteella *sapiens* 'viisas' on johdettu sanasta *sapientia* 'viisaus', koska ensin on oltava olemassa viisautta, jotta voisi olla viisas.

2. alaluokka: *etymologiae ex vocibus*. Nämä etymologiat pohjautuvat ääniin. Toisin kuin edellisessä kategoriassa, näiden sanojen tarkoitus on herättää mielikuva luonnollisista äänistä. Toisin sanoen kyse on onomatopoeettisista sanoista, kuten seuraavassa esimerkissä:

*Graculus a garrulitate nuncupatus; non, ut quidam volunt, pro eo ut gregatim volent; cum sit manifestum ex voce eos nuncupari. Est enim loquacissimum genus et vocibus inportunum.*²⁴³

Isidoruksen mukaan naakka (*graculus*) on saanut nimensä suulaudesta (*garrulitas*). Naakka ei ole saanut nimeään parvessa (*gregatim*) lentämisestä vaan äänestään, sillä naakka on varsin usein äänessä, ja sen ääni on epämiellyttävä.

²⁴¹ *Orig.* 13, 11, 18.

²⁴² *Orig.* 10, 1, 1. – Engels 1962, 123–124.

²⁴³ *Orig.* 12, 7, 45. – Engels 1962, 124.

3. alaluokka: *ex Graeca etymologia orta et declinata in Latinum*.²⁴⁴ On tärkeää huomata, että Isidorus erottaa toisistaan sanat, jotka on lainattu latinaan kreikasta sellaisenaan, niistä sanoista, jotka on osittain latinalaistettu. Hän esittää esimerkiksi sanan *leo* 'leijona' (kr. λέων) tulleen latinaan kreikasta muunneltuna. Hänen mukaansa latinankielinen nimitys on epäkelpo, sillä se on osittain tarveltynyt. Naarasleijonaa tarkoittava *leaena* (kr. λέαινα) on puolestaan kokonaan kreikkalaista alkuperää samoin kuin naaraslohikäärmettä tarkoittava sana *dracaena* (kr. δράκαινα):

*Leonis vocabulum ex Graeca origine inflexum est in Latinum. Graece enim λέων vocatur; et est nomen nothum, quia ex parte corruptum. Leaena vero totum Graecum est, sicut et dracaena.*²⁴⁵

Tämän kategorian etymologiat on muodostettu siten, että todellisuutta havainnoimalla tehty alkuperäinen kreikankielinen nimitys on myöhemmin latinalaistettu. Isidorus esittää muun muassa myös sanojen 'papu' (*faba*) ja 'metsä' (*silva*) olevan peräisin kreikan kielestä:

*Faba Graeca etymologia a vescendo vocabulum sumpsit, quasi faga; φαγεῖν enim Graece comedere dicitur.*²⁴⁶

Papu on Isidoruksen mukaan peräisin syömistä kuvaavasta kreikankielisestä sanasta φαγεῖν, sillä sana *faba* on lähellä muotoa *faga*.²⁴⁷

*Silva vero spissum nemus et breve. Silva dicta quasi xyloa, quod ibi ligna caedantur; nam Graeci ξύλον lignum dicunt. Multa enim Latina nomina Graecam plerumque etymologiam recipiunt.*²⁴⁸

²⁴⁴ Toisin kuin nykyetymologit, Isidorus ei aina lähde selittämään latinankielisen sanan alkuperää toisesta latinankielisestä sanasta, vaan hän toisinaan sekoittaa latinaa ja kreikkaa vapaasti selityksissään. Spevak 2009, 240.

²⁴⁵ *Orig.* 12, 2, 3.

²⁴⁶ *Orig.* 17, 4, 3.

²⁴⁷ Useimmat tällaisista vertauksista (A *quasi* B) ovat Isidoruksella varsin mielikuvituksellisia. Kielitieteessä ilmiötä, jossa sanat muistuttavat läheisesti toisiaan, kutsutaan paronymiaksi. Spevak 2009, 243.

²⁴⁸ *Orig.* 17, 6, 5. – Engels 1962, 124–125.

Metsä on saanut nimityksensä Isidoruksen mukaan siitä, että siellä kaadetaan puita. Nimitys on lähellä muotoa *xylva*, ja kreikaksi puuta tarkoittava sana on ξύλον.

4. alaluokka: *ex nominibus locorum, urbium vel fluminum*. Lopuksi Isidorus tuo esille ne etymologiat, joiden pohjana toimii paikannimi, kaupungin tai joen nimi. Tähän kategoriaan voisi liittää myös henkilönnimet. Teos kuhisee tällaisia etymologioita, mutta käsitellyssä otteessa Isidorus ei anna ainuttakaan esimerkkiä. Myöhemmin hän mainitsee esimerkin tällaisesta etymologiasta, joka koskee Sidon-kaupungin asukkaiden nimeä. Se pohjautuu heidän asuinpaikkansa nimeen:

*Sidones autem a civitate quae vocatur Sidon traxisse vocabulum perhibentur.*²⁴⁹

Yleisimmin Isidorus lähtee selittämään paikannimen etymologiaa kyseisen paikan löytäjän tai perustajan nimestä. Usein nämä henkilöt esiintyvät mytologiassa tai Raamatussa. Myös aluetta kuvaava sana tai ympäristössä oleva asia (joki, metsä, tuuli yms.) voi olla paikannimen etymologian taustalla.²⁵⁰

Lopuksi voidaan todeta, että kaikki nämä etymologiat ovat *origines secundum naturam* tarkoittaen sitä, että nimitykset on annettu osoittamaan sanojen ja asioiden luonteenomaisuuksien välistä yhteyttä.²⁵¹

4.3.3. *Secundum naturam ja secundum placitum*

Isidoruksen mukaan suurimmalla osalla nimityksistä on alkuperä (*origo*). Tämä tarkoittaa nimityksen olevan muodostettu kuvattavan asian luonteenomaisuuden mukaan (*secundum naturam*). On kuitenkin olemassa nimityksiä, jotka eivät noudata tätä sääntöä. Nämä käsitellään kohdassa *orig.* 1, 29, 3:

Non autem omnia nomina a veteribus secundum naturam inposita sunt, sed quaedam et secundum placitum, sicut et nos servis et possessionibus interdum

²⁴⁹ *Orig.* 9, 2, 56. – Engels 1962, 125.

²⁵⁰ Spevak 2009, 238–240.

²⁵¹ Engels 1962, 125.

secundum quod placet nostrae voluntati nomina damus. Hinc est quod omnium nominum etymologiae non reperiuntur, quia quaedam non secundum qualitatem, qua genita sunt, sed iuxta arbitrium humanae voluntatis vocabula acceperunt.

Tekstiotteessa ei esitetä konkreettisia esimerkkejä ihmistahdon mielivaltaisuuden mukaan (*iuxta arbitrium humanae voluntatis*) muodostetuista sanoista. Tämä kategoria on vaikeaselkoinen, sillä näiden sanojen muodostamiseksi ei ole muita perusteita kuin yksilön vapaa tahto (tai pikemminkin Isidorus ei ole löytänyt perusteita). Yksi harvoista esimerkeistä esiintyy kolmannessa kirjassa luvussa *Quis sit numerus*. Isidorus käsittelee siinä lukusanat 1–10, ja vain lukusana viisi on muodostettu hänen mukaansa mielivaltaisesti (*secundum placitum*):

*Quattuor vero a figura quadrata nomen sumpserunt. Quinque autem non secundum naturam, sed secundum placitum voluntatis vocabulum acceperunt ab eo, qui numeris nomina indidit.*²⁵²

Lokusana neljä (*quattuor*) on saanut nimensä nelikulmion mukaan (*figura quadrata*). Neljä on muodostettu luonteenomaisuuden mukaan (*secundum naturam*), kun taas viisi on muodostettu lukusanojen keksijän mielivaltaisuuden mukaan (*secundum placitum*). Samoin Isidoruksen mukaan ihmiset antavat toisinaan nimiä orjilleen tai omistamilleen esineille oman tahtonsa mukaan (*secundum quod placet nostrae voluntati*). Ajatus mielivaltaisuudesta tarkentuu kirjainten muodostamista käsittelevässä kohdassa:

Nomina autem litterarum gentes ex sono propriae linguae dederunt notatis oris sonis atque discretis. Nam postquam eas animadverterunt, et nomina illis et figuras inposuerunt: figuras autem partim ex placito, partim ex sono litterarum formaverunt: ut puta I et O, quarum uni sicut exilis sonus, ita tenuis virgula,

²⁵² *Orig.* 3, 3, 2.

*alterius pinguis sonus, sicut et plena figura. Potestatem autem natura dedit, voluntas ordinem et apicem.*²⁵³

Vaikka kansat ovat halunneet vapaasti määrittää kirjainten muodot, välillä he kuitenkin ovat ottaneet huomioon myös kirjaimia edustavat äänteet (*ex sono litterarum*). Esimerkiksi I kuvaa äännettä, joka on ohut. O puolestaan on muodoltaan täyteläinen, sillä se kuvaa paksua äännettä. Välillä kirjaimet on muodostettu mielivaltaisesti (*ex placito*) ilman, että kirjaimen muodon ja sitä vastaavan äänteen välillä olisi huomattava suhde.²⁵⁴

²⁵³ *Orig.* 1, 4, 17.

²⁵⁴ Engels 1962, 125–127.

5. *De terra* – Isidoruksen maantieteellinen esitys

5.1. Maailmankuvan kehitys antiikin aikana

Antiikin aikana asuttu maailma jaettiin kahteen tai kolmeen osaan. Kaksiosaisen mallin²⁵⁵ mukaan maailma koostui Euroopasta ja Aasiasta; Afrikka käsitettiin tällöin osaksi Eurooppaa. Kolmiosaisessa mallissa²⁵⁶ Afrikka oli erillinen kokonaisuutensa. Kolmiosainen jaottelu esiintyy mm. Plinius vanhemmalla ja Pomponius Melalla²⁵⁷. Plinius aloittaa²⁵⁸ tunnetun maailman tarkastelun lännestä, jolloin Eurooppa on Gibraltarin vasemmalla puolella eli pohjoisessa ja Afrikka oikealla eli etelässä. Näitä kahta maanosaa erottaa Välimeri. Tarkasteltavan alueen itäinen osa, jonka Don (*Tanais*) ja Niili erottavat läntisestä, sijoittuu sekä pohjoisen että etelän alueelle. Pliniuksen mallissa Don-joki laskee vetensä Asovanmereen muodostaen rajan Euroopan ja Aasian välille; Niili puolestaan erottaa Afrikan ja Aasian toisistaan.²⁵⁹ Yksinkertainen mallinnus tästä maailmankuvasta näkyy ns. O-T-kartassa. O-T-kartassa O-kirjainta esittää maailman kolmea eri osaa ympäröivä valtameri. Keskellä vaakasuoraan kulkeva juova kuvastaa sekä Don-jokea että Niiliä. Välimeri ja joet muodostuvat yhdessä kartan T-kirjaimen.²⁶⁰

²⁵⁵ *Ut omnis natura in caelum et terram divisa est, sic caeli regionibus terra in Asiam et Europam. Asia enim iacet ad meridiem et austrum, Europa ad septemtriones et aquilonem.* Varro ling. 5, 31.

²⁵⁶ *In divisione orbis terrae plerique in parte tertia Africam posuere, pauci tantum modo Asiam et Europam esse, sed Africam in Europa.* Sall. lug. 17, 3.

²⁵⁷ *Hoc mari et duobus inclutis amnibus, Tanai atque Nilo, in tres partes universa dividitur.* Mela 1, 8. – Pomponius Mela n. 43–44 jaa. kirjoitti latinankielisen maantiedettä käsittelevän teoksen *De chorographia*. Purcell 2003b, 1218.

²⁵⁸ *Terrarum orbis universus in tres dividitur partes, Europam Asiam Africam. Origo ab occasu solis et Gaditano freto, qua inrumpens oceanus Atlanticus in maria inferiora diffunditur. Hinc intranti dextera Africa est, laeva Europa, inter has Asia; termini amnes Tanais et Nilus.* Plin. nat. 3, 3.

²⁵⁹ Spevak 2011, VIII–IX.

²⁶⁰ Spevak 2011, XXXII. – O-T-karttaa käsitellään laajemmin kohdassa 5.5.

Muinaiset egyptiläiset ja mesopotamialaiset tunsivat vain Välimeren itäisen osan, kun taas jo minolaiset ja mykeneläiset purjehtivat Välimeren länsipäähän Gibraltarille. Myöhemmin, ennen 1100 eaa., foinikialaiset purjehtijat kävivät jopa Atlantilla saakka. Kreikkalaiset tunsivat noin 800 eaa. saakka lähinnä vain Välimeren itäiset ja Persian valtakunnan seudut. Kreikkalaisten luonnollinen ”koti” oli Aigeianmeri, mutta ajan saatossa he alkoivat pitää koko Välimerta (ja Mustaamerta) kotiseutunaan levittäytyessään siirtokuntineen ympäri Välimeren rannikoita. Välimerellä oli varsin suotuisat purjehdusolosuhteet talvikausia lukuun ottamatta, joten alueen tutkiminen oli melko helppoa jo muinaisina aikoina.²⁶¹

Noin vuoteen 525 eaa. mennessä kreikkalaiset olivat tutkineet Espanjan Atlantinpuoleisen rannikon, mutta n. 500 eaa. karthagolaiset estivät kreikkalaisten pääsyn Atlantille Gibraltarin kautta. Kreikkalaisten ei tiedetä koskaan purjehtineen Afrikan ympäri, sillä vaikka suurin osa heistä uskoi Afrikan olevan meren ympäröimä, he ajattelivat Afrikan eteläosan olevan paahavalla, elinkelvottomalla leveyspiirillä. Jotkut puolestaan uskoivat Itä-Afrikan olevan yhteydessä Intiaan. Tämän uskomuksen myötä Niilin ja Indus-virran ajateltiin olevan yksi ja sama joki. Esimerkiksi Ptolemaioksen²⁶² maantieteellisessä kuvauksessa – ilmeisesti Hipparkhoksen²⁶³ mallin mukaan – Itä-Afrikan rannikko kääntyi itää kohti yhdistyen lopulta Kiinaan ja sulkien näin sisäänsä Intian valtameren. Jotkut puolestaan uskoivat Afrikan jatkuvan äärettömiin. 100-luvulla eaa. foinikialaiset laivat kulkivat mahdollisesti Afrikan ympäri käydäkseen kauppaa somalien ja arabien kanssa, sillä he pyrkivät välttämään Egyptin kauttakulkuun vaaditun kulkuluvan maksamisen. Afrikan eteläosiin

²⁶¹ Warmington 1973, xxi–xxii.

²⁶² Claudius Ptolemaios kirjoitti Aleksandriassa noin vuosien 146–170 välillä useita teoksia mm. astronomiasta ja maantieteestä. Toomer 2003a, 1273–1274.

²⁶³ Hipparkhos (200-luku eaa.) oli kreikkalainen tähtitieteilijä, joka toi tähtitieteen käytännön tasolle. Hipparkhos oli omassa maantieteellisessä ajattelussaan kriittinen Eratosthenesta kohtaan. Toomer 2003b, 707–708.

itärannikkoa pitkin purjehtivat eivät tiettävästi kulkeneet nyk. Mosambikissa sijaitsevan Cabo Delgadon niemimaan ohi.²⁶⁴

Kaikki Suezin itäpuoleiset vesialueet olivat varhaisille kreikkalaisille tuntemattomia, kunnes he saivat niistä tietoja persialaisten kauppiaiden välityksellä. Vuoden 448 eaa. jälkeen kreikkalaisilla oli vapaampi pääsy Egyptiin, jolloin he pääsivät tutustumaan Punaiseenmereen. Uskomus siitä, että Itä-Afrikka ja Intian luoteisosat olivat yhteydessä toisiinsa, jatkui Aleksanteri Suuren²⁶⁵ Intian-retkeen asti. Tämä merkittävä uusi havainto, että Intia ei ollutkaan yhteydessä Afrikkaan, johti Aleksanteri Suuren määräämään Nearkhoksen²⁶⁶ purjehtimaan Indus-virralla Eufratille 325–324 eaa. Nearkhoksen raportti matkasta oli tärkeä tietolähde kreikkalaisille vuosisatojen ajan. Purjehdusretket Intiaan olivat pitkään kuitenkin varsin harvinaisia. Rooman valtakunnan kasvaessa Egypti oli joutunut roomalaisten valtaan, minkä seurauksena kreikkalaiset kauppiat alkoivat tuoda itämaisia ylellisyystuotteita meriteitse. Arabian rannikot ja Afrikan koillisrannikko tutkittiin uudelleen, jolloin nämä alueet tulivat hyvin tunnetuiksi. Hippaloksen²⁶⁷ keksintö monsuunien hyödyntämisestä (n. 20 jaa.?) johti säännöllisiin purjehdusmatkoihin jopa Etelä-Intiaan ja Sri Lankaan, ja kaikki Intian rannikot Gangesille saakka olivat säännöllisesti vierailtuja alueita keisari Neron²⁶⁸ hallintokaudella. 100-luvun jaa. alussa kreikkalaiset purjehtivat Afrikassa uudelleen nyk. Cabo Delgadon niemimaalle sekä Aasian rannikoita pitkin Kotsinkiinan (nyk. Vietnam) rannoille saakka.²⁶⁹

²⁶⁴ Warmington 1973, xii, xxi, xxiv–xxv.

²⁶⁵ Aleksanteri Suuri (356–323 eaa.) valloitti Persian ja Egyptin sekä eteni syvälle Keski-Aasiaan ja Intiaan päätyen lopulta Indus-virran laaksoon vuonna 326 eaa. Bosworth 2003a, 57–58; Castrén 2012, 233.

²⁶⁶ Nearkhos oli Aleksanterin lapsuudenystävä. Hän kirjoitti Aleksanterin sotaretkestä muistelmateoksen, jossa hän kertoo Intian tapahtumista ja purjehduksesta Intian valtamerellä. Bosworth 2003b, 1032.

²⁶⁷ Hippalos oli (ensimmäinen vuosisata jaa.) kauppias, joka kehitti tavan hyödyntää monsuuneja purjehduksessa, kun kuljettiin Arabian etelärannikolta Intian luoteisrannikolle. Purcell 2003c, 707.

²⁶⁸ Nero oli Rooman keisarina vuosina 54–68 jaa. Castrén 2012, 406–409.

²⁶⁹ Warmington 1973, xxv–xxvii.

Kolmen maanosan sisäosien tutkiminen jäi pääosin roomalaisten sotilaiden tehtäväksi, sillä kreikkalaiset olivat kiinni omissa vesireiteissään. Euroopan sisäosien tutkiminen oli vaikeaa kreikkalaisille, sillä vuoret olivat vaikeakulkuisia ja metsät ja suot olivat paljon laajempia ja yleisempiä kuin nykyään. Lisäksi Euroopan sisäosat kuvattiin kylmempinä kuin ne oikeasti olivat. Kreikkalaiset kuitenkin tunsivat Skyytian sekä Tonavan alajuoksun lähialueet, sillä he olivat vuoden 650 eaa. jälkeen perustaneet Mustanmeren pohjoisrannikolle siirtokuntia. Myöhemmin roomalaiset Augustuksen aikana kartoittivat Tonavan keski- ja yläjuoksun ja löysivät Tonavan alkulähteen. Samoin Balkan oli pitkään melko tuntematonta seutua, kunnes roomalaiset sotajoukot saapuivat vuosina 28–29 jaa. Tonavan alajuoksulle ja tutkivat laajalti Balkanin sisäosia. Kreikkalaiset tunsivat Sisilian ja Etelä-Italian melko hyvin siirtokuntiensa takia, mutta muutoin Euroopan etelä- ja keskiosat jäivät roomalaisten tutkittaviksi. Kreikkalaiset olivat kuitenkin tutustuneet Galliaan mm. tinakaupankäynnin myötä, jota käytiin Massalian ja Loire-joen suun välillä. Roomalaiset saavuttivat Elbe-joen ajanlaskun alun paikkeilla, mutta silti Germanian keskiosat pysyivät tutkimattomina. Roomalaiset tutkivat myös Alppien länsipuolen, Iberian niemimaan ja Gallian sisäosat valloitusretkillään. Adrianmereltä kulki aina Baltiaan saakka muinainen Eurooppaa halkova vesireitti, jota pitkin kuljetettiin meripihkaa. Keisariajan alussa (14–69 jaa.)²⁷⁰ roomalaisten tiedot tästä reitistä lisääntyivät, ja kaupankäynti sillä vilkastui. Tämä reitti pysyi kuitenkin kreikkalaisille vieraana.²⁷¹

Kreikkalaisten käsitys Aasian sisäosista oli pitkään varsin vähäistä. Vähän-Aasian sisäosat olivat kartoittamattomia, vaikka rannikoilla oli kreikkalaisia siirtokuntia; sisämaan suola-aavikot eivät houkuttelleet merenkäyntiin tottuneita kreikkalaisia. Myöhemmät Mustanmeren kaupungit lisäsivät heidän tietojaan mm. Kaukasuksesta ja Kaspianmeren seudusta. Jotkut kreikkalaiset kävivät Babyioniassa, ja persialaisilta saadut tiedot valottivat heille ennestään tuntemattomia seutuja. Myöhemmin Aleksanteri Suuren sotaretket laajensivat heidän käsitystään Aasian sisäosista Persian

²⁷⁰ Castrén 2012, 401.

²⁷¹ Warmington 1973, xxvii–xxx.

valtakunnan rajoilta aina Sri Lankaan saakka. Kiina ja Siperia pysyivät edelleen tutkimattomina, ja Himalajan takana uskottiin olevan pohjoinen valtameri, joka yhdistyi Intian valtameriin lähellä Gangesia. Maantieteilijä Ptolemaioksen esityksessä Aasia jatkui loputtomasti itään. Kreikkalaiset saivat ensikosketuksensa kiinalaisiin (*Seres*) keskiaasialaisten välikäsiä kautta. Rooman keisarikauden alkuaikoina parthialaiset estivät roomalaisten ja kiinalaisten silkkikauppiaitten kaupankäynnin, kunnes noin vuoden 120 paikkeilla Maës Titianuksen²⁷² retkikunta sai yhteyden silkkikauppiaisiin Balkhissa ja Tashkurganissa. Heidän kauttaan saatiin joitain tietoja Pamir-vuoristosta, Tienshanista, Altai-vuoriston seudusta sekä Kiinasta.²⁷³

Kreikkalaisten matkaajien väylänä Afrikan sisäosiin toimi Niili, jonka alkulähde kiinnosti kreikkalaisia suuresti. Kreikkalaiset eivät itse koskaan ylittäneet Saharaa mutta tiesivät maanosan asukkaiden tehneen niin. Pitkään vain harvat kreikkalaiset pääsivät tutkimaan Egyptin sisäosia Niilin delta-aluetta etelämmäs. Kreikkalaiset tutkivat Abessinian ympäristöä (nyk. Etiopia), vuoria, Atbara-joen lähteitä ja löysivät Tana-järven. Tällöin he saivat selville Niilin tulvinnan johtuvan Abessinian ylänköjen sadevesistä. Kolmannen vuosisadan eaa. loppuun mennessä he tunsivat myös Sinisen- ja Valkoisen-Niilin sekä mahdollisesti Sobat-joen ja Niilin yhtymäkohdan suoalueet. Seuraava merkittävä tutkimusretki alueelle tehtiin vasta kun keisari Nero lähetti pretoriaanikaartinsa tutkimaan Niilin alkulähdettä.²⁷⁴

5.2. Maantiedettä käsittelevä kirjallisuus antiikin aikana

Kreikan maantieteellinen kirjallisuus koostui matkailijoiden kuvauksista, vallatuilla tai tuntemattomilla alueilla kulkeneiden tiedustelijoiden raporteista sekä varsinaisista matkaoppaista. Matkaoppaat käsitelivät lähinnä purjehdusreittejä. Suurin osa maareittejä kuvaavista teoksista käsitteli Aasiaa. Kun entistä enemmän maantiedettä

²⁷² Maës Titianus (100-luku jaa.) oli kauppias, joka oli luultavasti syntyperältään syyrialainen. Hänen tavoitteenaan oli helpottaa kaupankäyntiä silkkikauppiaiden kanssa. Cary 1956, 130.

²⁷³ Warmington 1973, xxxi–xxxiii.

²⁷⁴ Warmington 1973, xxxiv–xxxvi.

käsittelevää kirjallisuutta oli julkaistu, alkoi ilmestyä maantieteellisiä yleisesityksiä. Topografisissa ja kartografisissa teoksissa käsiteltiin yksittäisiä maita, maaryhmiä tai paikkoja. Nämä teokset sisälsivät myös etnografisia esityksiä ja historiaa. Tällaisen teoksen kirjoitti mm. Hekataios Miletoslainen. Tämä kirjallisuuden laji hioutui huippuunsa Herodotoksella, joka itse matkusti paljon. Myös monet historioitsijat sisällyttivät teoksiinsa maantieteellistä tietoa. Lisäksi matemaatikot laativat maantiedettä käsitteleviä teoksia. He pyrkivät matematiikan avulla mm. luomaan karttoja hyödyntämällä leveys- ja pituuspiirejä. Lisäksi he käyttivät apunaan tähtitiedettä. Merkittäviä matemaattisia maantieteilijöitä olivat mm. Eratosthenes Kyreneläinen²⁷⁵ ja Hipparkhos.²⁷⁶ Tärkein myöhäisempi, Augustuksen ajalla elänyt kreikkalainen maantieteilijä oli Strabon, joka kirjoitti 17 kirjan laajuisen teoksen Γεωγραφικά.²⁷⁷

Vanhimmassa meille säilyneessä roomalaisessa maantiedettä käsittelevässä teoksessa *De chorographia* Pomponius Mela toistaa perinteistä merimatkojen näkökulmaa. Hänen esityksensä lähtee liikkeelle Herakleen pylvältä²⁷⁸ (Gibraltarilta) ja etenee Välimeren rannikoiden kautta Afrikkaan, Aasiaan ja lopulta Eurooppaan. Samoin Plinius vanhemman *Historia naturalis* -teoksen maantiedettä koskevat osuudet (kirjat 2–6) on järjestetty ikään kuin merimatkan tapaan niin, että kuvailu alkaa Euroopasta ja suuntautuu ensin Välimeren pohjoisia rannikkoalueita kohti. Solinus, jonka esittämät tiedot ovat etupäässä peräisin Plinukselta ja Pomponius Melalta, muutti teoksessaan *Collectanea rerum memorabilium* näkökulman kokonaan ja käyttää lähtöpisteenä

²⁷⁵ Eratosthenes Kyreneläinen (n. 285–194 eaa.) oli kreikkalainen oppinut, joka kirjoitti kirjallisuuskriittistä, kronologiasta, matematiikasta ja filosofiasta. Fraser 2003, 553–554.

²⁷⁶ Warmington 1973, xxxvi–xlvi.

²⁷⁷ Purcell 2003d, 1447.

²⁷⁸ Herakleen pylvääät koostuvat kahdesta Gibraltarin kummallakin puolella olevasta niemestä. Pohjoinen pylväas on Gibraltarinvuori ja eteläinen joko Jebel Musa tai Monte Hacho. Kreikkalaisen mytologian mukaan Herakles asetti ”pylvääät” paikoilleen muistomerkeiksi siitä, että hän nouti sieltä Geryonin karjan. *Encyclopædia Britannica* [online], s. v. ‘Pillars of Heracles’. [Katsottu 11.5.2018].

Roomaa. Hän käy läpi ensin Italian ja Euroopan, minkä jälkeen hän siirtyy käsittelemään Afrikkaa. Aasia on jätetty käsittelyn viimeiseksi osa-alueeksi.²⁷⁹

Huomattavan muutoksen maantieteelliseen käsittelyyn teki kristitty Orosius omassa teoksessaan *Historiae contra paganos* 400-luvun alussa. Orosius lähtee liikkeelle idästä ja esittää maanosat järjestyksessä Aasia – Eurooppa – Afrikka. Aasiaa lähtöpisteenä pitävä esitysmalli esiintyi jo puoli vuosisataa aiemmin tuntemattoman tekijän laatimassa teoksessa *Expositio totius mundi et gentium*. Aasian ottaminen esityksen lähtöpisteeksi on perusteltua, sillä teoksen kirjoittaja oli Syyriasta kotoisin oleva kauppias, joten Aasia oli hänelle tutumpi kuin muut maanosat. Orosiuksen näkökulma oli kuitenkin kristinuskon sävyttämä: kristitylle Aasialla oli erityinen merkitys, sillä Raamatun tekstien mukaan paratiisi sijaitsi siellä. Orosiuksen teos oli Augustinuksen pyytämä täydennys hänen *De civitate Dei* -teokseensa. Augustinuksen oma esitys, jota myös Isidorus on lainannut, toimi esimerkkinä tekijöille, jotka laativat yksinkertaistettuja malleja maailmasta, O-T-karttoja. Näissä kartoissa Aasia (itä) sijoittuu nyt kartan yläosaan Euroopan ja Afrikan (länsi) sijoittuessa kartan alaosaan.²⁸⁰ Myös Isidoruksen esitys vastaa kristillistä käsitystä asutusta maailmasta. Kristillinen ajattelu tulee esille etenkin kirjan alkupuolella paratiisin käsittelyssä ja kirjan lopussa helvetin käsittelyn yhteydessä.²⁸¹

5.3. *Etymologiae*-teoksen 14. kirjan (*De terra*) sisältö, rakenne ja esitystavat

14. kirjan maantieteellinen esitys ei kuvasta Isidoruksen ajan geopolittista tai hallinnollista tilannetta: Rooman valtakunta oli romahtanut lännessä, Iberian niemimaa oli visigoottivallan alla, ostrogootit hallitsivat Italiassa ja frankit pitivät Galliaa hallussaan. Niinpä Isidorus ei väitä, että hän kirjoittaisi maailmasta sellaisena

²⁷⁹ Spevak 2011, IX–X.

²⁸⁰ Spevak 2011, X.

²⁸¹ Spevak 2011, VII.

kuin se oli 600-luvulla.²⁸² 14. kirjan ensimmäisessä luvussa (*De terra*) hän määrittelee maan aseman maailmankaikkeudessa. Toisessa luvussa (*De orbe*) käsitellään maa-alueiden jakautumista kolmeen osaan, Aasiaan, Eurooppaan ja Afrikkaan. Kolmas luku (*De Asia*) alkaa Aasian määrittelyllä. Ensimmäinen käsiteltävä paikka on paratiisi, jota kerubit ja tulimuuri suojelevat. Tämän jälkeen Isidorus käy läpi alueita edeten Intiasta Lähi-itään. Egyptin jälkeen hän siirtyy käsittelemään Kiinaa ja edelleen Aasian pohjoisosia edeten kohti Vähää-Aasiaa ja Välimerta.²⁸³

Neljäs luku (*De Europa*) käsittelee Eurooppaa, ja alkaa sen määrittelyllä. Läpikäynti lähtee liikkeelle pohjoisesta – Ala-Skyytiasta ja Germaniasta – edeten kohti Kreikkaa. Tämän jälkeen Isidorus käsittelee Apenniinien niemimaan ja Gallian päätyen lopulta käsittelemään Hispaniaa. Viidennen luvun (*De Libya*) kohteena on Afrikka. Määrittelyn jälkeen hän käy läpi Afrikan Välimeren puoleisia alueita edeten idästä länteen. Aivan rannikon läheisyydessä olevien paikkojen lisäksi Isidorus esittelee Mauretanian, Garamantian ja Etiopian. Tämän jälkeen hän kertoo Valtameren takana, kaukana etelässä olevasta neljännestä maanosasta, joka sijaitsee polttavan kuumalla alueella. Luvun lopuksi hän esittelee erilaisia alueita kuvaavia sanoja (*provincia, patria, terrae, loca, conventus, regio* ja *territorium*).²⁸⁴

Kuudennessa luvussa (*De insulis*) käsitellään saaria. Isidorus käy ensin läpi Brittein saaria, minkä jälkeen hän siirtyy esityksessään Hispaniaa, Afrikan länsirannikkoa ja Atlantin saaria kohti. Tämän jälkeen hän esittelee Intian valtameren saaria edeten Välimeren saarten pariin. Välimeren saarten käsittely etenee idästä länteen alkaen Kyprokselta ja päättyen Baleaareille. Seitsemännessä, varsin lyhyessä luvussa (*De promuntoriis*) Isidorus käy läpi Välimerellä sijaitsevia niemiä aloittaen Hellepontoksella sijaitsevasta Sigeionista ja päättäen esityksensä Hispaniassa sijaitsevaan Calpeen. Kahdeksannessa luvussa (*De montibus ceterisque terrae vocabulis*)

²⁸² Spevak 2011, XIX.

²⁸³ *Orig.* 14, 1–3

²⁸⁴ *Orig.* 14, 4–5.

aiheena ovat vuoret ja muut maahan liittyvät sanat. Esittely alkaa Kaukasukselta edeten länteen aina Atlasvuorille saakka, minkä jälkeen Isidorus siirtyy käsittelemään vielä Alppeja. Vuorten jälkeen Isidorus käy läpi erilaisia maastoa kuvaavia sanoja (mm. *campus, saltus, lustra, aestiva, litus* ja *ostia*). Viimeisessä, yhdeksännessä luvussa (*De inferioribus*) hän käsittelee maanalaisia paikkoja – tähän hän sisällyttää myös kreikkalaisen mytologian ja Raamatun tuonpuoleisen. Käsiteltäviä sanoja ovat mm. *specus, profundum, Erebus, Tartarus, Gehenna* ja *Inferus*.²⁸⁵

Isidoruksen esitys on saanut vahvoja vaikutteita Orosiukselta. Molempien esitykset alkavat maailman yleisellä määrittelyllä. Orosius käsittelee Aasian, Euroopan ja Afrikan samassa järjestyksessä, minkä jälkeen hän lopuksi käsittelee Välimeren saaria – Brittein saaret on käsitelty Euroopan yhteydessä. Luvut 7–9 ovat Spevakin (2011, XVI) mukaan Isidoruksen omaa keksintöä. Isidorus ei ole seurannut Orosiuksen tekstiä sanasta sanaan vaan on saanut selviä vaikutteita häneltä ja täydentänyt ja kehittänyt esitystä eteenpäin. Esimerkiksi Orosiuksen esityksestä puuttuvalla paratiisilla Isidorus vie pidemmälle ajatusta Aasiasta ensimmäisenä maanosana. Samoin hän laajentaa Orosiuksen lyhyitä esityksiä Kreikasta ja Italiasta. Tärkeitä lisäyksiä on tehty myös Välimeren saarten käsittelyyn. Isidorus on myös vaihtanut esiteltävien paikkojen käsittelykohtia: esim. Taprobane-saari (Sri Lanka) esiintyy Orosiuksella Intian yhteydessä, mutta Isidoruksella se on liitetty saaria käsittelevään lukuun.²⁸⁶

Isidorus käsittelee esityksessään paikannimien etymologioita, minkä lisäksi hän usein tuo esille tietoja paikkojen maantieteellisistä sijainneista. Sijainnin esitystavat voidaan jakaa kahteen ryhmään. Ensimmäisessä ryhmässä maan rajat määritellään itä-länsi- ja pohjoinen-etelä-akseleilla.²⁸⁷ Toisessa esitystavassa käsiteltävän alueen rajausta

²⁸⁵ *Orig.* 14, 6–9.

²⁸⁶ Spevak 2011, XV–XIX – Janvier 1982, 146, 152.

²⁸⁷ Esim. *orig.* 14, 3, 27: *Haec ab oriente Syriae coniuncta, ab occasu Libyam habet, a septentrione mare Magnum, a meridie Aethiopas; ...* Spevak (2011, XXV) pyytää vertaamaan Orosiuksen: *hist.* 1, 2, 27: *Aegyptus inferior ab oriente habet Syriam Palaestinam, ab occasu Libyam, a septentrione mare Nostrum, a meridie montem qui appellatur Climax, ...*

kuvaillaan eri maiden maa-alueiden sijainnin kautta.²⁸⁸ Tällöin maa-alue rajataan siten, että se levittäytyy (*protensa*) kahden pohjoinen–etelä-akselilla sijaitsevan pisteen välissä (*inter*) itä–länsi-akselin suuntaisesti pisteestä A (*ab*) pisteeseen B (*usque*). Sijaintien esitystavat on lainattu toisinaan suoraan Orosiukselta tai muusta lähteestä. Kuitenkin joissain tapauksissa, lähteiden puuttuessa, näyttää siltä, että Isidorus itse on laatinut sijaintitietoja. Mikäli tämä oletus pitää paikkansa, on otaksuttava, että Isidorus on käyttänyt apunaan karttaa. Ilmaukset kuten *in capite, subiacet, a dextra, sub, a tergo* ovat selvästi seurausta kartanluvusta, sillä näitä ilmauksia esiintyy Isidoruksella silloinkin, kun hän ei lainaa Orosiuksen tai Solinuksen tekstiä.²⁸⁹

Isidorus on käyttänyt ilmansuuntien lisäksi myös tuulten nimiä osoittaakseen maantieteellistä sijaintia. Tällaisia nimiä ovat mm. Aquilo (pohjoinen), Auster (etelä), Africus (lounas) ja Eurus (kaakko).²⁹⁰ Circius (luode)²⁹¹ ja Boreas (koillinen)²⁹² esiintyvät kumpikin vain kerran 14. kirjassa, silloin Orosius-sitaateissa. Joskus Isidorus on korvannut nämä sanat ilmauksilla, joita hän on pitänyt osuvampina: esim. *a Borea Hadriaticum sinum*²⁹³ on muuttunut muotoon *ab Aquilone Adriatico clauditur*.²⁹⁴

5.4. *Etymologiae*-teoksen 14. kirjan (*De terra*) lähteet²⁹⁵

Kirjan pääasialliset lähteet, joita Isidorus hyödyntää nimeämättä, ovat Solinuksen *Collectanea rerum memorabilium*, Plinius vanhemman *Historia naturalis* sekä Serviuksen tekemät kommentaarit Vergiliuksen teoksiin. Näiden lisäksi toisen luvun lähteenä on toiminut Orosiuksen *Historiae adversos paganos* -teoksen ensimmäinen osa. Kristittyjen auktoreiden teksteistä lähteinä ovat – erityisesti Aasiaa käsittelevässä osuudessa – mm.

²⁸⁸ *Orig.* 14, 3, 35: *Sita est autem inter Taurum et Caucasum a Cappadocia usque ad Caspium mare protensa, ...*

²⁸⁹ Spevak 2011, XXV–XXVI.

²⁹⁰ Vrt. Janvier 1982, 30.

²⁹¹ *Orig.* 14, 4, 18.

²⁹² *Orig.* 14, 6, 6.

²⁹³ *Oros. hist.* 1, 2, 61.

²⁹⁴ *Orig.* 14, 4, 18. – Spevak 2011, XXVI–XXVIII.

²⁹⁵ Yksityiskohtaiset tiedot Isidoruksen käyttämistä lähteistä, kts. Spevak 2011, XXXVII sekä 175–178.

Pseudo-Hegesippos²⁹⁶, joka käänsi ja muokkasi Flavius Josephuksen²⁹⁷ teoksen *Bellum Iudaicum*, Hieronymuksen teokset *Chronicon* ja *Onomasticon* sekä Augustinuksen teoksen *De civitate Dei*. Isidorus on käyttänyt hyväkseen myös marginaaleissa olleita selittäviä merkintöjä (skholioneita) sekä tapauskohtaisesti useiden muiden auktoireiden tekstejä.²⁹⁸

Spevak (2011, XXXVIII) painottaa, että vain hyvin pieni osa Plinius vanhemman tekstin lainauksista on otettu suoraan. Isidorus on pääosin käyttänyt Solinusta Plinius-lähteenään, mikä selittää myös tekstissä esiintyvät, Solinukselta kopioidut virheet. Samoin Martianus Capellan kuudes kirja ei ole ollut Isidoruksen suorana lähteenä, vaikka kyseessä onkin myöhäinen auktori, joka käsittelee samaa aihepiiriä ja hyödyntää Solinusta Pliniuksen rinnalla yhtenä lähteenään.²⁹⁹

Kuten muuallakin teoksessa, myös 14. kirjassa esiintyy otteita, joiden yhteydessä Isidorus mainitsee auktorin nimen. Kirjassa Vergiliuksen nimi mainitaan kahdeksan ja Ciceron kaksi kertaa. Homeros, Naevius³⁰⁰, Verrius Flaccus, Lucretius, Lucanus, Juvenalis³⁰¹ ja Statius³⁰² mainitaan kukin kerran. Lisäksi tekstissä on kolme suoraa viittausta Raamattuun. Näiden mainintojen tarkoitus on saada Isidoruksen tekstile arvovaltaista tukea.³⁰³

²⁹⁶ Pseudo-Hegesippoksen nimi perustuu erehdykseen: huolimaton lukija sekoitti nimen Iosippus (Josephus) Hegesippokseen. Parhaissa käsikirjoituksissa tekijäksi mainitaan Hieronymus. Lejay 1913, s. v. 'The Pseudo-Hegesippus'.

²⁹⁷ Flavius Josephus (s. 37–38 jaa.) oli kreikkalainen historioitsija ja juutalainen pappi. Hän kirjoitti kreikaksi ja arameaksi juutalaisille mm. juutalaisten historiasta. Smallwood & Rajak 2003, 798–799.

²⁹⁸ Spevak 2011, XXXVI, XXXVIII.

²⁹⁹ Spevak 2011, XXXVIII–XXXIX.

³⁰⁰ Gnaeus Naevius (200 eaa.) oli campanialaissyntyinen näytelmärunoilija. Jocelyn 2003b, 1021–1022.

³⁰¹ Decimus Iunius Juvenalis (100-luku jaa.) oli roomalainen satiirikko. Braund 2003, 804–805.

³⁰² Publius Papinius Statius (ensimmäinen vs. jaa.) oli roomalainen runoilija. Hänen teoksiaan ovat mm. *Thebais*, *Silvae* ja *Achilleis*. Feeney 2003, 1439.

³⁰³ Spevak 2011, XXXIX.

5.5. O–T-kartta³⁰⁴

Kirjan alussa Isidorus kertoo maailman jakautuvan kolmeen osaan. Tämän jälkeen jaottelua tuodaan usein ilmi piirroksella.³⁰⁵ Maailmankartta esiintyy useissa käsikirjoituksissa usein kolmannen luvun (*De Asia*) alussa.³⁰⁶ Useimmin piirros on yksinkertainen O–T-kartta. Kartat on asemoitu käsikirjoituksissa siten, että itä sijaitsee kartan yläosassa, länsi alaosassa, pohjoinen vasemmalla ja etelä oikealla reunassa. Joissakin käsikirjoituksissa kartta kuvataan hieman yksityiskohtaisempana.³⁰⁷ Tässä tapauksessa Meotian suoalueet (*Palus Maeotis*, nyk. Asovanmeren ympäristö) haarautuvat edellä mainituista joista kartan keskiosassa.³⁰⁸

Joissakin O–T-kartoissa maailman kolme eri osaa on osoitettu Nooan pojille³⁰⁹: Aasia Seemille, Eurooppa Jafetille ja Afrikka Haamille.³¹⁰ Ensimmäisessä Mooseksen kirjassa kerrotaan Nooan arkissa olleen ainoita vedenpaisumuksesta selviytyneitä³¹¹ ja Nooan poikien olevan kaikkien maailman ihmisten esi-isiä³¹². *Etymologiae*-teoksessa Nooan poikien jakautumista eri maanosiin ei tuoda vahvasti ilmi, vaan asia ilmaistaan ohimennen yhdeksannen kirjan kansojen nimien³¹³ yhteydessä. Maanosien jako Nooan

³⁰⁴ Kts. kuva kartasta liitteestä 2.

³⁰⁵ Spevak 2011, XXXII.

³⁰⁶ Edson 2008, 222. Edsonin (2008, 225) mukaan kartta on joskus sivun marginaalissa, vaikka useimmiten se on sisällytetty tekstin sekaan. Ei ole varmuutta siitä, sisältyikö kartta jo Isidoruksen alkuperäiseen käsikirjoitukseen vai onko kyseessä myöhempi lisäys.

³⁰⁷ Edsonin (2008, 222) mukaan tällaisia tarkempia karttoja esiintyy teoksen käsikirjoituksissa jo 700-luvulta lähtien.

³⁰⁸ Spevak 2011, XXXII.

³⁰⁹ 1. *Moos.* 6:10: ”Hänelle syntyi kolme poikaa: Seem, Haam ja Jafet.”

³¹⁰ Spevak 2011, XXXIV.

³¹¹ 1. *Moos.* 7:23: ”Näin Herra pyyhkäisi maan päältä kaikki elävät olennot, ihmiset, karjaeläimet, pikkueläimet ja linnut; kaikki ne hän pyyhkäisi pois. Jäljelle jäivät vain Nooa sekä ne, jotka olivat hänen kanssaan arkissa.”

³¹² 1. *Moos.* 9:19: ”Nämä kolme olivat Nooan pojat, ja heidän jälkeläisiään ovat kaikki maailman ihmiset.”

³¹³ *Orig.* 9, 2, 2: *Gentes autem a quibus divisa est terra, quindecim sunt de laphet, triginta et una de Cham, viginti et septem de Sem, quae fiunt septuaginta tres, vel potius, ut ratio declarat, septuaginta duae; ...*

pojille ei näytä olevan Isidoruksen alkuperäinen malli, joten O-T-kartan pohjalla ei todennäköisesti ole ollut uskonnollista motiivia.³¹⁴

³¹⁴ Williams 1997, 13.

6. Aasialaisten paikannimien etymologiat (*orig.* 14, 3)

6.1. RYHMÄ I: etymologian taustalla historiallinen henkilö tai kansa

Ensimmäinen ryhmä koostuu etymologioista, jotka perustuvat Isidoruksen mukaan jonkun historiallisen henkilön tai kansan nimeen. Näitä etymologioita on aineistossa kuusi.

1. *Asia*

Isidorus johtaa Aasia-sanan etymologian tuntemattoman muinaisen naishallitsijan nimestä.

Asia ex nomine cuiusdam mulieris est appellata³¹⁵, quae apud antiquos imperium tenuit Orientis. Haec in tertia orbis parte disposita³¹⁶, ab oriente ortu solis, a meridie Oceano, ab occiduo nostro mari³¹⁷ finitur; a septentrione Meotide³¹⁸ lacu et Tanai³¹⁹ fluvio terminatur.

³¹⁵ Spevakin (2011, 6–7) mukaan Isidoruksen esittämä etymologia on verrattavissa Herodotokseen ja Varroon, jotka kytkevät nimen alkuperän mytologiaan: ἤδη γὰρ Λιβύη μὲν ἐπὶ Λιβύης λέγεται ὑπὸ τῶν πολλῶν Ἑλλήνων ἔχειν τὸ οὐνομα γυναικὸς αὐτόχθονος, ἡ δὲ Ἀσίη ἐπὶ τῆς Προμηθέος γυναικὸς τὴν ἔπωνυμίην. ”Libyan puolestaan on useiden kreikkalaisten toimesta sanottu olevan nimetty sen nimisen paikallisen naisen mukaan, ja Aasian sanotaan olevan nimetty Prometheuksen vaimon mukaan.” Herod. *hist.* 4, 45, 3. *Asia dicta ab nymp̄ha, a qua et lapeto traditur Prometheus.* ”Aasiaa kutsutaan nymfin mukaan, jonka kerrotaan synnyttäneen Prometheuksen Japetokselle.” Varro, *ling.* 5, 31.

³¹⁶ Vaikka Isidorus oli omaksunut Orosiukselta kristillisen perspektiivin maantieteeseen, hän ei nimeä Aasiaa ensimmäiseksi maanosaksi. Perinteisesti Aasian ajateltiin olevan maailman toinen maanosa, eikä siis kolmas, kuten Isidorus esittää. Ilmaus *in tertia orbis parte* on peräisin Augustinukselta (*civ.* 16, 17). Spevak 2011, 8.

³¹⁷ Lindsay on valinnut omaan editioonsa (1966) muodon *mare* (yks. abl.), mutta muoto *mari* esiintyy useimmissa käsikirjoituksissa. Spevak 2011, 8.

³¹⁸ Lindsay (1966) käyttää sanasta diftongin sisältävää muotoa *Maeotide*. Suurimmassa osassa käsikirjoituksia sana esiintyy muodossa *Meotidi*. Muoto *Meotide* esiintyy käsikirjoituksessa *U*. Kyseinen vesistö viittaa Asovanmereen. Spevak 2011, 8–9.

³¹⁹ *Tanais* viittaa Don-jokeen, jota pidettiin perinteisesti Aasian pohjoisena rajana Euroopan ja Aasian välissä. Spevak 2011, 9; Janvier 1982, 204.

*Habet autem provincias multas et regiones, quarum breviter nomina et situs expediam, sumpto initio a Paradiso.*³²⁰

Aasiaa kutsutaan erään naisen nimen mukaan, joka muinoin hallitsi valtakuntaa idässä. Aasia sijaitsee maanpiirin kolmannessa osassa; idässä se rajautuu auringonnousuun, etelässä Valtamereen ja lännessä Välimereen. Pohjoisessa aluetta rajaavat Maiotis-järvi sekä Don-joki. Aasiassa on useita provinsseja ja alueita, joiden nimityksiä ja sijainteja käsittelen lyhyesti aloittaen paratiisista.

Etymologia on todennäköisesti virheellinen. Kreikkalaisessa mytologiassa Asia oli Okeanoksen ja Tethyksen tytär, josta tuli Atlaan, Prometheuksen ja Epimetheuksen äiti.³²¹ Joissakin perinteissä Aasia oli saanut nimensä hänen mukaansa.³²² Nimi *Asia* yhdistettiin antiikin aikana vahvasti Lyydiaan. Herodotoksen mukaan³²³ lyydialaiset olivat sitä mieltä, että Aasian nimi oli peräisin nimestä *Asiaes*, joka oli eräs heidän muinaisista kuninkaistaan. Mytologiassa *Asiaes* oli Kotyksen poika.³²⁴

Nimen etymologiasta ei ole todellisuudessa varmuutta. Nimi on johdettu mahdollisesti akkadin sanasta *asu* 'itä; nousevan auringon maa'.³²⁵ Toinen mahdollinen etymologia on peräisin nimestä *Assuva* tai *Asuwa*. Ensimmäinen maininta tästä nimestä esiintyy heettiläiskuninkaan ilmoituksessa "Assuvan maan" voitosta n. 1235 eaa. Vaihtoehtoisesti *Asia* saattaa olla alkuperältään varsin paikallinen nimitys, joka oli peräisin Turkin alueelta ja ajansaatossa laajeni käsittämään myös itäisempiä alueita.

³²⁰ *Orig.* 14, 3, 1.

³²¹ Kts. esim. Hesiod. *theog.* 359.

³²² Schmitz 1873, s. v. 'Asia (2) '.

³²³ Herod. *hist.* 4, 45, 3.

³²⁴ Smith 1854, s. v. 'Asia'.

³²⁵ Vrt. Eurooppa-nimen merkitykseen 'ilta; auringonlasku'. Smith 1854, s. v. 'Asia'.

Asia Minor, Rooman Vähän-Aasian provinssi, tarkoittaa Aasian puolella sijaitsevaa osaa Turkista.³²⁶

2. Parthia

Isidoruksen mukaan Skyytiasta tulleet parthialaiset nimesivät valloittamansa alueen kansansa mukaan.

*Parthiam Parthi ab Scithia venientes occupaverunt eamque ex suo nomine vocaverunt.*³²⁷
*Huius a meridie Rubrum mare est, a septentrione Hyrcanum*³²⁸ *salum, ab occidua [solis]*³²⁹
*plaga Media. Regna in ea decem et octo sunt, porrecta a Caspio litore usque ad terras Scitharum.*³³⁰

Saapuessaan Skyytiasta parthialaiset valloittivat Parthian ja kutsuivat sitä kansansa nimellä. Sen eteläisellä puolella on Punainenmeri, pohjoisessa Hyrkanian meri (Kaspianmeri) ja lännessä Meedian alue. Alueella on 18 kuningaskuntaa ulottuen Kaspianmeren rannikolta aina skyyttien maille.

Isidoruksen esittämä etymologia pitää mahdollisesti paikkansa. On arveltu, että alueen nimi olisi skyyttalaista alkuperää ja että kansan nimi (mahdollisesti

³²⁶ Everett-Heath 2014, s. v. 'Asia'.

³²⁷ Spevak (2011, 16) pyytää vertaamaan Pliniukseen (*nat.* 6, 92): *Arachosia cum flumine et oppido eiusdem nominis, quod quidam Cufim dixere, ...*

³²⁸ Spevakin (2011, 16) mukaan Hyrkanian meri on synonyymi Kaspianmerelle. Spevak vertaa Isidoruksen tekstiä Solinuksen ja Curtius Rufuksen teosten vastaaviin kohtiin: *Mons Taurus ab Indico mari surgit, ... sed modo intercluditur Phoenicio, modo Pontico sinu, interdum Caspio vel Hyrcano: ... Sol.* 38, 10–11. *Quidam Caspium, quidam Hyrcanum appellant: ... Curt.* 6, 4, 18. Spevakin mukaan jotkut auktorit ovat kuitenkin tehneet eron näiden kahden nimen välillä.

³²⁹ Lindsayn (1911) editiossa *ab occidui solis*. Spevakin (2011, 16–17) mukaan suurin osa käsikirjoituksista esittää kohdan muodossa *ab occidua solis plaga*. Isidorus on ilmeisesti lainannut kohdassa Solinusta (55, 2): *... Medos ab occidui solis plaga ...*. Aikaisemmat editoijat ovat korjanneet Isidoruksen tekstiä Solinuksen tekstiä vastaavaksi.

³³⁰ *Orig.* 14, 3, 9. – Kaksi viimeistä virkettä on lainattu muokaten Solinukselta (55, 1–2). Vrt. myös Plin. *nat.* 6, 112. Spevak 2011, 17.

'karkotetut') juontaa juurensa Keski-Aasiasta länteen suunnatusta pakomatkasta 200-luvulla eaa.³³¹ Parthialaiset olivat luultavasti indoeurooppalaisia.³³²

3. Syria

Isidorus johtaa Syyrian nimen Syrus-nimisestä henkilöstä.

Syriam Syrus quidam perhibetur indigena a suo vocabulo nuncupasse.³³³ Haec ab oriente fluvio Euphrate, ab occasu mari nostro et Aegypto terminatur, tangens a septentrione Armeniam et Cappadociam, a meridie sinum Arabicum.³³⁴ Situs eius porrectus in immensam longitudinem, in lato angustior.³³⁵

Syyrian kerrotaan saaneen nimensä eräältä paikalliselta Syrus-nimiseltä henkilöltä. Idässä Syyriaa rajoittaa Eufrat-virta, lännessä Välimeri ja Egypti; pohjoisessa alue rajautuu Armeniaan ja Kappadokiaan ja etelässä Arabianlahteen. Alue on äärimmäisen pitkä mutta leveydeltään hyvin kapea.

Etymologia on luultavasti virheellinen. Everett-Heathin³³⁶ mukaan maan nimen alkuperää ei tunneta varmasti, mutta nimi saattaa olla yhteydessä muinaiseen Assyrian kuningaskuntaan, vaikka maa sijaitsikin pääosin nykyisen Irakin alueella. Nimi on peräisin ajalta, jolloin assyrialaiset valloittivat alueen, joka aiemmin tunnettiin nimellä *Aram*.³³⁷ Myös *Ison Raamatun Tietosanakirjan*³³⁸ mukaan Syyria on lyhenne Assyrian nimestä. Syyria oli rajoiltaan varsin epämääräinen, ja laajimmassa merkityksessä se ulottui pohjoisesta Vähän-Aasian eteläosan vuorilta etelään Siinain

³³¹ Everett-Heath 2014, s. v. 'Parthia, (Iran)'.

³³² Vaux 1854a, s. v. 'Parthia'.

³³³ Isidorus on käyttänyt lähteenään Hieronymusta (*chron.* = PL 27, col. 159: *Syrus fuisse perhibetur indigena, ex cuius vocabulo nomen Syria accepit*). Spevak 2011, 23.

³³⁴ Isidoruksen lähteenä on ollut Orosius (*hist.* 1, 2, 23). Spevak 2011, 23.

³³⁵ *Orig.* 14, 3, 16.

³³⁶ 2014, s. v. 'Syria (Sūriyyah)'.

³³⁷ Dyer 1854a, s. v. 'Syria'.

³³⁸ 1991, s. v. 'Syyria'.

niemimaalle ja lännestä Välimeren rannikolta itään Eufratille ja Arabian aavikoille. Vasta alueen siirryttyä roomalaisen vallan alle alueen rajat tarkentuivat käsittämään Palestiinan pohjoispuolista aluetta.

4. *Sebastia*

Samarian alueen myöhempi nimi *Sebastia* on Isidoruksen mukaan peräisin keisari Augustuksen nimestä.

*Samaria, regio Palaestinae, ab oppido quodam nomen accepit qui vocabatur Samaria, civitas quondam regalis in Israel quae nunc ab Augusti nomine **Sebastia** nuncupatur.³³⁹ Haec regio inter Iudeam et Galileam media iacet, incipiens a vico cui nomen est Eleas, deficiens in terra Acrabath³⁴⁰. Situs eius natura consimili nec ullo differens a Iudea.³⁴¹*

Samaria, Palestiinan alue, on saanut nimensä eräästä kaupungista, jota kutsuttiin Samariaksi. Se oli muinoin Israelin kuninkaallinen kaupunki ja sitä kutsutaan nykyään Augustuksen ('kunnianarvoisa') nimen mukaan Sebastiksi. Tämä alue sijaitsee Juudean ja Galilean välissä alkaen Eleas-nimisestä kylästä ja päättyen Acrabattan maille. Alueen luonnonolosuhteet on aivan samanlaisia kuin Juudeassa.

Isidoruksen esittämä etymologia pitää ilmeisesti paikkansa, sillä alueen valloittanut Herodotos Suuri (73–4 eaa.), joka toimi Juudean kuninkaana vuosina 37–4 eaa., nimesi sen keisari Augustuksen (kreikaksi Σεβαστός) kunniaksi.³⁴²

³³⁹ Vrt. Hier. *epist.* 108, 12 = PL 22, col. 889: *Atque inde divertens, vidit duodecim Patriarcharum sepulcra: et Sebastem, id est, Samariam, quae in honorem Augusti ab Herode Graeco sermone Augusta est nominata.* Vaikka Hieronymus käyttää oikeaa muotoa *Sebaste*, Isidorus käyttää muotoa *Sebastia*, joka esiintyy ainoastaan Pseudo-Hegesippoksella (Heges. 1, 1, 9). Spevak 2011, 27.

³⁴⁰ Lindsay 1966: *Agrabath*.

³⁴¹ *Orig.* 14, 3, 22. – Kaksi viimeistä virkettä on lainattu Pseudo-Hegesippokselta (Heges. 3, 6, 4). Spevak 2011, 28.

³⁴² Everett-Heath 2014, s. v. 'Samaria'. – Samarian etymologian käsittelen alaluvussa 6.5.

5. *Bithynia*

Isidoruksen mukaan Bithynia, jonka aikaisempia nimiä olivat Bebrykia ja Mygdonia, on saanut nimensä kuningas Bithynoksen mukaan.

*Prima Asiae Minoris Bithynia in Ponti exordio ad partem solis orientis adversa Thraciae iacet, multis antea nominibus appellata. Nam prius Bebricia dicta, deinde Migdonia, mox a Bithino rege Bithynia nuncupata. Ipsa est et maior Frygia. Nicomedia urbs in ea est, ubi Hannibal fugiens veneni haustu animam exspiravit.*³⁴³

Ensimmäinen Vähän-Aasian osa lähinnä Bosporinsalmea on Bithynia, jota vastassa on Traakia nousevan auringon puolella. Bithyniaa on aikaisemmin kutsuttu monilla eri nimillä. Ensiksi sitä kutsuttiin Bebrykiaksi, sittemmin Mygdoniaksi ja lopulta Bithyniaksi kuningas Bithynoksen mukaan. Sitä kutsutaan myös Suur-Fryygiaksi. Sen pääkaupunki on Nikomedeia, jossa Hannibal paetessaan menetti henkensä nielemällä myrkyä.

Etymologian paikkaansa pitävydestä ei ole varmuutta. Bithynialaisten oletettiin olleen alun perin traakialaisia, jotka olivat lähtöisin Strymon-joen läheltä. Siirtyessään Aasiaan he syrjäyttivät myysilaiset ja muut heimot. Tämän jälkeen he joutuivat Lyydian kuninkaan Kroisoksen vallan alle. Herodotos kutsuu³⁴⁴ kansaa traakialaisiksi, joka koostuu thynialaisista ja bithynialaisista. Ajan myötä thynialaisten nimi jäi pois käytöstä, ja koko kansaa kutsuttiin bithynialaisiksi.³⁴⁵ Bebrykia oli samalla seudulla sijainnut maa. Strabon olettaa³⁴⁶ bebrykialaisten olleen myös traakialaisia, jotka Aasiaan tullessaan asettuivat Myysiaan. Bebrykialaisten uskotaan kuuluvan enemmän

³⁴³ *Orig.* 14, 3, 39. – Oteessa on yhdistetty kaksi lähdetekstiä: *Prima – Bithynia* -kohta on lainattu Serviukselta (*Aen.* 5, 203) ja lähes kaikki muu Solinukselta (*Sol.* 42, 1 ja 42, 3). Bithynian eri nimet ovat peräisin Serviukselta (*Aen.* 5, 373). Spevak 2012, 41–42.

³⁴⁴ Herod. *hist.* 1, 28.

³⁴⁵ Long 1854a, s. v. 'Bithynia'.

³⁴⁶ Strabon *geo.* 7, 3, 2.

mytologiaan kuin historiaan.³⁴⁷ Samoin Mygdonia oli mygdonialaisten maa, johon he olivat tulleet Traakiasta. Mygdonialaiset joutuivat myöhemmin bithynialaisten vallan alle tai karkotetuiksi.³⁴⁸

6. Galatia

Isidoruksen mukaan Galatia, joka tunnettiin latinaksi myös nimellä *Gallograecia*, on saanut nimensä gallien mukaan.

*Galatia dicta a priscis Gallorum gentibus a quibus extitit occupata.*³⁴⁹ *Nam Galli in auxilium a rege Bithiniae evocati, regnum cum eo parta victoria diviserunt sicque deinde Graecis admixti primum Gallograeci, nunc ex antiquo Gallorum nomine Galatae dicuntur. Et eorum regio Galatia nuncupatur.*³⁵⁰

Galatia sai nimensä muinaisten gallialaisten mukaan, joiden miehittämänä alue syntyi. Bithynian kuningas kutsui gallialaiset apujoukoiksi, jotka voiton saavutettuaan jakoivat valtakunnan hänen kanssaan ja sekoittuivat sitten kreikkalaisen väestön kanssa. Ensiksi tätä kansaa kutsuttiin gallokreikkalaisiksi, mutta nykyään heitä kutsutaan gallialaisten muinaisen nimen mukaan galatalaisiksi ja heidän elinalueitaan kutsutaan Galatiaksi.

Etymologia on mahdollisesti oikein. Muinainen alue, joka nykyään sijaitsee Turkin keskiosissa, joutui gallialaisten asuttamaksi, kun Bithynian kuningas Nikomedes I (hallitsi n. 279–255 eaa.) oli kutsunut heidät palkkasotureikseen seleukidikuningas Antiokhosta I:stä vastaan (324–261 eaa.), joka puolestaan tuolloin hallitsi suurinta osaa Anatoliasta.³⁵¹ Jo aiemmin Nikomedes I oli käyttänyt galleja apunaan veljeään

³⁴⁷ Long 1854b, s. v. 'Bebryces (1)'.
³⁴⁸ Schmitz 1854a, s. v. 'Mygdones'.

³⁴⁹ Isidoruksen lähteenä on ollut Sol. 42, 3 (vrt. Plin. *nat.* 5, 146). Spevak 2011, 42.

³⁵⁰ *Orig.* 14, 3, 40. – Otteen loppu on koostettu useammasta lähteestä (Hier. *in Gal.* 2, lust. 25, 2, 11 ja Philarg. *Verg. ecl.* 1, 5) Spevak 2011, 42.

³⁵¹ Everett-Heath 2014, s. v. 'Galatia, (Turkey)'.

Zipoetesta vastaan saadaksesen Bithynian yksinvaltiuden.³⁵² Roomalainen Galatian provinssi perustettiin vuonna 25 eaa. Augustuksen toimesta.³⁵³

6.2. RYHMÄ II: etymologian taustalla mytologinen henkilö tai kansa

Toiseen ryhmään olen luokitellut etymologiat, joiden pohjana on kreikkalais-roomalaisen mytologian henkilö tai kansa. Tämä ryhmä on aineiston suurin, sillä siihen kuuluu yksitoista aasialaisen paikannimen etymologiaa. Lisäksi aineistossa esiintyy yksi eurooppalainen paikannimi.

7.–8. *Media* ja *Persida*

Meedia on Isidoruksen mukaan saanut nimensä kuningas Medoksen mukaan. Myös Persia on hänen mielestään saanut nimensä kuninkaan mukaan.

*Media et Persida*³⁵⁴ a regibus *Medo et Perso*³⁵⁵ cognominatae qui eas provincias bellando adgressi sunt. Ex quibus *Media* ab occasu transversa *Parthia* regna amplectitur, a septentrione *Armenia* circumdatur, ab ortu *Caspios* videt, a meridie *Persidam*.³⁵⁶ Huius terra *Medicam* arborem gignit quam alia regio minime parturit.³⁵⁷ Sunt autem *Mediae* duae, maior et minor.³⁵⁸

Meedia ja Persia ovat saaneet nimensä kuninkaiden, Medoksen ja Perseksen mukaan, jotka ovat sotien hyökänneet näille alueille. Näistä

³⁵² Long 1854c, s. v. 'Galatia'.

³⁵³ Spevak 2011, 43.

³⁵⁴ Spevakin (2011, 19) mukaan Isidorus seuraa Orosiusta (*hist.* 1, 2, 17) käyttäen muotoa *Persida* (norm. *Persia*).

³⁵⁵ Isidorus mainitsee meedialaisten ja persialaisten saaneen nimensä kuninkaitensa mukaan myös muualla teoksessa (*orig.* 9, 2, 46 ja 9, 2, 47). Jälkimmäisessä kohdassa (*Persae a Perseo rege sunt vocati*, ...) hän kertoo, että Persian kuningas onkin Perseus. Tämä viittaa jonkinlaisen sekaannukseen. Spevakin editiossa käsiteltävän kohdan käännöksessä esiintyy nimi *Perses*. Lähteenä otteille on ollut Justinus (*Iust.* 42, 2, 12 ja 42, 3, 6). Spevak 2011, 18–19.

³⁵⁶ Virke on lainattu suoraan Solinukselta (*Sol.* 55, 2). Vrt. *Plin. nat.* 6, 114. Spevak 2011, 19.

³⁵⁷ Isidoruksen mainitsemasta lääkepuusta on maininta Solinuksella (*Sol.* 46, 4). Myös Vergilius tunsi meedialaisen lääkepuun hedelmät (*georg.* 2, 126: *Media fert tristis sucos tardumque saporem* ...). Spevak 2012, 19.

³⁵⁸ *Orig.* 14, 3, 11. – Meedian jako kahteen osaan esiintyy Strabonilla (*geo.* 11, 13, 1–2). Spevak 2012, 19.

kahdesta Meedia sijaitsee Parthian valtakuntien länsipuolella, pohjoisessa se ympäröi Armeniaa, idässä alue kohtaa kaspialaiset ja etelässä Persian. Meedian maaperä tuottaa lääkepuuta, jota kasvaa äärimmäisen vähän muilla alueilla. Meedian alueita on kaksi, Suur- ja Vähä-Meedia.

Meedian nimen etymologiasta ei ole varmuutta. Kreikkalaisessa mytologiassa Medos oli Medeian ja Aigeuksen lapsi, joka syntyi Medeian saapuessa Aasiaan Ateenasta.³⁵⁹ Meedia oli varsin laaja alue, jonka tarkat rajat eivät ole tiedossa. Toisin kuin Isidorus tekee, Meedia jaettiin yleisesti kolmeen osaan. Pohjoisessa se rajoittui Kaspianmereen, lännessä Armeniaan ja idässä Hyrkaniaan. Vuoristoinen *Media Atropatene* ulottui pohjoisosan etelä- ja länsipuolelle. Eteläisin osa Meediaa, *Media Magna*, oli laajin ja historiallisesti tärkein osa.³⁶⁰

Meedia-nimen on arveltu olevan peräisin siitä, että se sijaitsee keskellä (kr. μέσος³⁶¹) Vähää-Aasiaa, mutta etymologia ei ole yleisesti hyväksytty. Meedialaiset yhdistetään Raamatussa esiintyvään Maadaihin, ja hänet mainitaan yhdeksi Jaafetin pojista, joka uudelleen kansoitti maata vedenpaisumuksen jälkeen³⁶². Tällöin nimen alkuperä olisi seemiläinen.³⁶³

Persian nimen etymologia on virheellinen. Kreikkalaisessa mytologiassa Perses oli Perseuksen ja Andromedan poika, joka kuvattiin Persian perustajaksi.³⁶⁴ Persiaa on pidetty eurooppalaisena sovituksena muinaisesta alueen nimestä *Pars*, joka puolestaan muuttui muotoon *Fārs* arabivalloituksen jälkeen 600-luvulla jaa. Persialaiset eivät kuitenkaan kutsuneet koko maata tällä nimellä. *Pars* puolestaan on peräisin muinaisesta kansannimestä *parsi* tai *parsua*. Tämän kansan uskotaan asettuneen

³⁵⁹ Schmitz 1873b, s. v. 'Medeia'.

³⁶⁰ Vaux 1854b, s. v. 'Media or Medeia'.

³⁶¹ Vrt. Polyb. *hist.* 5, 44, 3: ἡ Μηδία κεῖται περὶ μέσῃν τὴν Ἀσίαν, ...

³⁶² 1. Moos. 10:2: "Jaafetin pojat olivat Goomer, Maagog, Maadai, Jaavan, Tuubal, Mesek ja Tiiras."

³⁶³ Vaux 1854b, s. v. 'Media or Medeia'.

³⁶⁴ Kts. Herod. *hist.* 7, 61, 3. – Schmitz 1873c, s. v. 'Perses'.

alueelle noin 600-luvulla eaa. Kansan etymologia pohjautuu muinaispersian sanaan *parsi* 'puhdas'. Kreikkalaiset tunsivat alueen nimellä Περσίς.³⁶⁵

9. *Phenicia*

Isidorus johtaa Foinikian nimen Foiniksen nimestä.

Phenix, Cadmi frater, de Thebis Aegyptiorum in Syriam profectus apud Sidonem regnavit³⁶⁶ eamque provinciam ex suo nomine Pheniciam appellavit. Ipsa est ubi est Tyrus, ad quem Esaias loquitur.³⁶⁷ Habet autem ab oriente Arabiam, a meridie mare Rubrum.³⁶⁸

Foiniks, Kadmoksen veli, lähti Egyptin Theebasta Syyriaan ja hallitsi Sidonin kaupungissa ja kutsui aluetta oman nimensä mukaisesti Foinikiaksi. Juuri siellä sijaitsee Tyroksen kaupunki, josta Jesaja kertoo. Foinikian itäpuolella on Arabia ja etelässä Punainenmeri.

Etymologia on virheellinen. Foiniks on kreikkalaisessa mytologiassa Agenorin ja Telefassan poika. Nimen on esitetty olevan peräisin kreikan sanasta φοίνιξ, joka tarkoittaa palmupuuta. Alueella kasvoi niitä runsaasti, joten nimen on ajateltu tarkoittavan "Palmujen maata". On myös esitetty, että nimi pohjautuisi kansaa kuvaavaan nimeen Φοίνικες. Nimi viittaa foinikialaisten tuottamaan purppuraan, joka oli heidän kuuluisa vientituotteensa.³⁶⁹ Foinikialaiset itse kutsuivat maataan Kaanaaksi. Tämä nimi käsitti koko Jordan-virran ja Välimeren välisen alueen.³⁷⁰

10. *Aegyptus*

Isidoruksen mukaan Egyptin nimen pohjautuu Aigyptoksen nimeen.

³⁶⁵ Everett-Heath 2014, s. v. 'Iran, Persia'.

³⁶⁶ Kohta on lainattu Hieronymukselta (*chron.* = PL 27, col. 203): *Phoenix et Cadmus de Thebis Aegyptiorum in Syriam profecti, apud Tyrum et Sidonem regnaverunt*. Spevak 2011, 24.

³⁶⁷ *Jes.* 23:1–18. Tyros (*Tyrus*) on klassisessa latinassa feminiini. Spevak 2011, 24.

³⁶⁸ *Orig.* 14, 3, 18.

³⁶⁹ Everett-Heath 2014, s. v. 'Phoenicia'.

³⁷⁰ Dyer 1854b, s. v. 'Phoenicia'.

Aegyptus, qui prius Aeria³⁷¹ dicebatur, ab Aegypto Danaï fratre postea ibi regnante nomen accepit. Haec ab oriente Syriae ac Rubro mari coniuncta, ab occasu Libyam habet, a septentrione mare Magnum³⁷², a meridie vero introrsus recedit, pertendens usque ad Aethiopas;³⁷³ regio caeli imbribus insueta et pluviarum ignara.³⁷⁴

Egypti, jota aiemmin kutsuttiin nimellä Aeria, on saanut nimensä Danaoksen veljen Aigyptoksen mukaan, joka siellä hänen jälkeensä hallitsi. Alue rajoittuu idässä Syyriaan ja Punaiseenmereen, lännessä sijaitsee Libya (Afrikka), pohjoisessa on Välimeri, ja etelässä alue ulottuu kauemmaksi sisämaahan Etiopiaan asti. Alue ei ole tottunut rankkasateisiin eikä tunne sadekuurojakaan.

Etymologia ei pidä paikkaansa. Kreikkalaisessa mytologiassa Aigyptos oli Beluksen ja Ankhinoen tai Akhiroen poika, Danaoksen kaksosveli. Belus antoi Danaokselle hallittavaksi Libyan ja Aigyptokselle Arabian. Aigyptos valloitti mustajaloille (egyptiläisille) kuuluneen maan, jonka hän nimesi itsensä mukaan.³⁷⁵

Nykyään Egyptin nimen uskotaan olevan peräisin egyptiläisistä sanoista *hūt-kā-ptah* "Ptahin sielun temppeli" (*hūt* 'temppeli', *kā* 'sielu' ja *ptah* 'Ptah-jumala'). Muinaisegyptiläinen nimi maalle oli *Khemi*, joka tarkoittaa mustaa maata. Nimen on arveltu viittaavaan muinaisten egyptiläisten tummaan ihoon tai maaperään, joka oli mustaa Niilin tulvittua.³⁷⁶

11. Canopea

Isidoruksen mukaan Canopeia on saanut nimensä Kanopoksen mukaan.

³⁷¹ Lähteenä on ollut Hieronymus (*chron.* = *PL* 27, *col.* 193): *Aegyptus, quae prius Aeria dicebatur, ab Aegypto tunc ibi regnante nomen accepit, cui datum est regnum eiecto Danao.* Spevak 2012, 30.

³⁷² Lähteenä on ollut Orosius (*hist.* 1, 2, 27). Spevak 2012, 31.

³⁷³ Lähteenä on käytetty Solinusta (*Sol.* 32, 1). Vrt. *Plin. nat.* 5, 48. Spevak 2012, 31.

³⁷⁴ *Orig.* 14, 3, 27. – Lähteenä on ollut Pseudo-Hegesippos (*Heges.* 4, 27). Spevak 2012, 31.

³⁷⁵ Schmitz 1873d, s. v. 'Aegyptus'.

³⁷⁶ Everett-Heath 2014, s. v. 'Egypt (Miṣr)'.

*Nilus solus eam [sc. Aegyptum] circumfluens inrigat et inundatione sua fecundat; unde et ferax frugibus multam partem terrarum frumento alit. Ceterorum quoque negotiorum adeo copiosa ut inpleat necessariis mercibus etiam orbem terrarum. Finis Aegypti Canopea a Canope Menelai gubernatore, sepulto in ea insula quae Libyae principium et ostium Nili facit.*³⁷⁷

Ainoastaan Niili virratessaan alueen [nim. Egyptin] ympärillä virvoittaa ympäristöä ja tulviessaan tekee siitä hedelmällisen. Siitä syystä se tuottaa hedelmällistä satoa ja ruokkii viljallaan suuren osan maista. Alueella on niin runsaasti muutakin toimintaa, että se täyttää koko maanpiirin tarpeellisilla kauppatarvike- ja elintarvikkeilla. Egyptin rajalla sijaitseva Kanopeia on saanut nimensä Kanopokselta, Menelaoksen luotsilta. Hänet on haudattu sille saarelle, josta alkaa Libya (Afrikka) ja johon Niili muodostaa suistoalueen.

Etymologia on virheellinen. Kreikkalaisen mytologian mukaan Kanopos oli Menelaoksen luotsi, joka kuoli ja haudattiin tuolle paikalle kreikkalaisten palatessa suuresta Troijan sodasta. Paikalla sijaitti temppeli Zeus-Kanopokselle, jota egyptiläiset ja kreikkalaiset kunnioittivat suuresti, sekä Serapis-jumalan pyhäkkö ja oraakkeli.³⁷⁸ Nimen on esitetty viittaavan muinaisegyptin sanoihin *kahi nub*, joka merkitsee kultaista maaperää.³⁷⁹

12.–14. *Frygia, Dardania ja Troia*

Isidoruksen mukaan Fryygiassa on saanut nimensä Fryygiasta, joka hänen mukaansa oli Aisopoksen tytär. Hän väittää, että Fryygiassa on kutsuttu myös Dardaniaksi, jonka nimi juontaa juurensa Dardanoksesta. Lisäksi hän johtaa Fryygiassa sijaitsevan Troijan kaupungin nimen kuningas Troksen nimestä.

³⁷⁷ *Orig.* 14, 3, 28. – Viimeinen virke on muodostettu Solinuksen tekstin pohjalta (Sol. 31, 1). Vrt. Plin. *nat.* 5, 128. Kanopeian kaupunki sijaitti Niilin suiston länsipuolella. Kanopos-myytti esiintyy mm. Serviuksella (*georg.* 4, 287). Spevak 2011, 31.

³⁷⁸ Schmitz 1873e, s. v. 'Canopus'.

³⁷⁹ *Etymonline.com*, s. v. 'Canopus'. [Katsottu 18.8.2018].

Frygia dicta a Frygia, Esopis³⁸⁰ filia. Haec et Dardania³⁸¹ a Dardano Iovis filio dicta. De quo Homerus ait: Quem primum genuit caelesti Iuppiter arce.³⁸² Hic enim profectus de Corintho civitate primus venit in Frygiam.³⁸³ Est autem regio Troadi superiecta, ab Aquilonis parte Galatiae; a meridiana vicina est Licaoniae; ab oriente Lydiae adhaeret;³⁸⁴ ab occidente Ellesponto mari terminatur. Huius regio Troia est quam ex suo nomine appellavit Tros, Troianorum rex, Ganymedis pater.³⁸⁵ Duae sunt autem Frygiae: Maior et Minor. Maior Frygia Smyrnam habet, Minor vero Ilium.³⁸⁶

Fryygia saa nimensä Fryygialta, Aisepoksen tyttären nimestä. Aluetta on kutsuttu myös Dardaniaksi Dardanoksen, Zeun pojan, mukaan. Homeros kertoo hänestä näin: ”Hänet Zeus ensimmäisenä synnytti taivaallisessa linnavuoressa”. Hän nimittäin saapui Korintin kaupungista lähdettyään ensimmäisenä Fryygiaan. Alue sijaitsee Troasmaakunnan yläpuolella ja pohjoisen suunnalla Galatian yläpuolella. Etelässä naapurina on Lykaonia ja idässä sen vieressä on Lydia. Lännessä alue päättyy Hellespontokseen. Se sisältää Troijan alueen, jonka Tros, troijalaisten kuningas ja Ganymedeen isä, nimesi oman nimensä mukaan. Fryygioita taas on kaksi: Suur-Fryygia ja Vähä-Fryygia. Suur-Fryygiassa sijaitsee Smyrnan kaupunki ja Vähä-Fryygiassa Troija.

³⁸⁰ Lindsay 1966: *Europis*. Spevakin työryhmä on valinnut editioonsa lukutavan *Esopi*, joka esiintyy joissakin käsikirjoituksissa (*T* ja *W*). Viittaus Aisepokseen esiintyy Serviuksella (*Aen.* 1, 182). Spevak 2011, 43.

³⁸¹ Dardaniaa pidetään runollisena toisintonimenä Troijalle koko Fryygian sijaan. Tämä toisinto esiintyy mm. Serviuksella (*Aen.* 3, 167). Spevak 2011, 43.

³⁸² Vrt. Homer. *Il.* 20, 215. Lähteenä Isidorus on käyttänyt Hieronymusta (*chron.* = *PL* 27, *col.* 52B): *Dardanus qui Dardaniam condidit: de quo Homerus: Quem primum genuit coelesti Iuppiter arce ...* Spevak 2011, 43–44.

³⁸³ Lähteenä on ollut Servius (*Aen.* 3, 104). Spevak 2011, 44.

³⁸⁴ Virke on lainattu Solinukselta (*Sol.* 40, 9). Vrt. Plin. *nat.* 5, 145. Spevak 2011, 44.

³⁸⁵ Ote on peräisin Serviukselta (*georg.* 3, 36). Spevak 2011, 44.

³⁸⁶ *Orig.* 14, 3, 41. – Vähä-Fryygia sijaitsi Hellespontoksen ja nykyisen Marmaranmeren rannoilla. Suur-Fryygia sijaitsi Vähä-Fryygian eteläpuolella. Smyrnan kaupunki tarkoittaa nyky-Turkin Izmiriä. Spevak 2011, 45.

Isidoruksen esittämä etymologia Fryygian nimelle virheellinen. Kreikkalaisessa mytologiassa Fryygia tunnetaan kuningas Kekropsin tyttärenä, jonka mukaan Fryygia on saanut nimensä. Fryygiaa on käytetty myös jumalatar Kybelen nimenä, jota palvottiin Fryygiassa.³⁸⁷ Lisäksi se esiintyy Pallas Athenen lisänimenä, sillä hänen kulttipatsaansa Palladion oli peräisin alueelta.³⁸⁸ Fryygialaisista ei tiedetä varmasti paljoakaan. Jotkut pitävät heitä traakialaisena heimona, joka muutti Aasiaan. Toisten mielestä he ovat alkuperältään armenialaisia. Fryygialaisten ensimmäinen asuinsija sijaitsikin ilmeisesti Armenian ylängöillä. Fryygialaisten heimosta käytettiin montaa eri nimeä (mm. bryygit, breukit ja bebrykit). Hesykhios Aleksandrialaisen³⁸⁹ mukaan nimi tarkoittaa fryygialaisten sukukansan lyydialaisten kielellä ”vapautetut”.³⁹⁰

Dardanian nimen etymologia on oletettavasti virheellinen. Dardanos on kreikkalaisessa mytologiassa Zeun ja Elektran poika. Dardanos oli troijalaisten myyttinen esi-isä. Dardanoksen kerrotaan tulleen Fryygiaan Etruriasta ja myöhemmin perustaneen Dardanian kuningaskunnan.³⁹¹ Dardaniaa käytettiin ajoittain Dardanoksen kaupungin, joka aiemmin tunnettiin nimellä Teukris, sekä koko alueen nimenä. Myös Dardanellien on väitetty saaneen nimensä Dardanoksesta.³⁹² Dardanoksen (ja Dardanian) etymologia on hämärän peitossa. Oletettavasti nimen alkuperä ei ole kreikkalainen. Nimen on ehdotettu olevan yhteydessä kreikan verbiin δαρδάπτω ('niellä').³⁹³

Isidoruksen tekstissä mainittu Troijan nimen etymologia on virheellinen. Kreikkalaisessa mytologiassa Tros oli Erkhthonioksen ja Astyokhen poika ja

³⁸⁷ Kts. esim. Verg. *Aen.* 8, 139.

³⁸⁸ Kts. esim. Ov. *met.* 13, 337. – Schmitz 1873f, s. v. 'Phrygia'.

³⁸⁹ s. v. Βρύγες. – Hesykhios Aleksandrialainen (400-l. jaa.) kirjoitti harvinaisten kreikkalaisten runoudessa esiintyvien sanojen hakuteoksen Συναγωγή Πασῶν Λέξεων κατὰ Στοιχείον, joka on säilynyt ainoastaan 1400-luvulla tehtynä käsikirjoituksena. Käsikirjoitus on säilynyt huonosti, ja se sisältää editoijan omia lisäyksiä. Teos on tärkeä lähde kreikan murteiden tutkijoille. Forbes & Browning 2003, 701–702.

³⁹⁰ Schmitz 1854b, s. v. 'Phrygia'.

³⁹¹ Schmitz 1873g, s. v. 'Dardanus'.

³⁹² Long 1854d, s. v. 'Dardanus'.

³⁹³ Sheard 2011, s. v. 'Dardanus'.

Dardanoksen lapsenlapsi. Tros oli Fryygian kuningas.³⁹⁴ Troijan uskottiin saaneen nimensä hänen mukaansa.³⁹⁵ Kaupunki tunnettiin yleisesti myös nimellä Ilion, ja se oli laajan Troas-maan pääkaupunki.³⁹⁶ Troijalaiset olivat luultavasti pelasgeja, jotka koostuivat kahdesta eri kansanryhmästä: traakialaisista teukreista ja paikallisista fryygaliaisista tai muusta alkuperäisväestöstä. Troijan uskottiin tuhoutuneen vuonna 1184 eaa. kaupungin valloituksen yhteydessä. Heettiläisen Tudhaliya IV:n annaaleissa, jotka on ajoitettu 1400-luvulle eaa., mainitaan *Wi-lu-ša*, joka viittaa Ilioniin, sekä *Ta-ru-(ú-)i-ša*, joka viittaa Troakseen. Troijan kaupungin (Τροία) ja Troaksen alueen kreikkalaiset nimet (Τροάδες) pohjautuvat tähän sanaan.³⁹⁷

15.–16. *Lydia* ja *Tyrrenia*

Isidoruksen väittää, että Lyydia on saanut nimensä Lydoksen mukaan. Lisäksi hänen mukaansa Lydoksen veli Tyrrhenos lähti Lyydiasta suuren joukon kanssa päätyen Etruriaan, jonka hän nimesi Tyrrheniaksi.

*Lydia sedes antiqua regnorum,³⁹⁸ quam Pactuli³⁹⁹ unda extulit in divitias torrentibus aureis.⁴⁰⁰ Haec antea Meonia dicebatur,⁴⁰¹ quae dum pro brevitare duos fratres reges Lydum et Tyrrenum ferre non posset, hinc ex sorte **Tyrrenus** cum ingenti multitudine profectus loca Galliae occupavit et **Tyrreniam** nominavit.⁴⁰² **Lydia** autem a **Lydo** regis fratre, qui in provincia remanserat, cognominata est.⁴⁰³ Coniungitur autem ab occidente minori Frygiae, ab ortu*

³⁹⁴ Hom. *Il.* 20, 230.

³⁹⁵ Schmitz 1873h, s. v. 'Tros (1)'.
³⁹⁶ Smith 1854, s. v. 'Ilium'.

³⁹⁷ Beekes 2010b, s. v. 'Τροίη'.

³⁹⁸ Lähteenä on ollut Rufus Festus (Ruf. Fest. 10). Spevak 2011, 45.

³⁹⁹ Lindsay 1966: *Pactoli*. – Spevakin työryhmä on päättänyt käyttää muotoa *Pactuli*, joka esiintyy suurimmassa osassa käsikirjoituksia. Spevak 2011, 45.

⁴⁰⁰ Tieto kultaista virtauksesta esiintyy Solinuksella (Sol. 40, 10). Paktolos-joki mainitaan myös toisaalla teoksessa (*orig.* 13, 21, 21). Spevak 2012, 45.

⁴⁰¹ Isidorus on käyttänyt lähteenään Serviusta (*Aen.* 10, 141). Spevak 2011, 45.

⁴⁰² Myös virkkeen loppuosan lähteenä on ollut Servius (*Aen.* 8, 479). Serviuksen mukaan Tyrrhenos otti haltuunsa osan Italiasta eikä Galliasta. Sana *Italiae* esiintyy ainoastaan käsikirjoituksessa X, ja Spevakin työryhmä on käyttänyt sanaa *Galliae*, joka esiintyy suurimmassa osassa käsikirjoituksia. On huomattava, että Isidorus esittää Tyrrhenoksen saapuneen Italiaan myöhemmin samassa kirjassa (*orig.* 14, 4, 22). Spevak 2011, 46.

⁴⁰³ Lähteenä on ollut Servius (*Aen.* 2, 781). Spevak 2011, 46.

*Smyrnam urbem*⁴⁰⁴ *habet, quam Melles*⁴⁰⁵ *fluvius cingit; cuius campos Pactulus*⁴⁰⁶ *et Hermus circumfluunt,*⁴⁰⁷ *arenis aureis ditissimi.*⁴⁰⁸

Lyydia on muinainen kuningaskuntien hallintopaikka, jonne Paktolosjoen vesi toi kultaisten virtausten mukana rikkauksia. Aluetta kutsuttiin aiemmin nimellä Maionia, kunnes se ei enää pienen kokonsa vuoksi kyennyt pitämään yllä kahta kuningasveljestä Lydosta ja Tyrrhenosta. Arvan heitettyään Tyrrhenos suuren joukon kanssa sieltä lähdettyään valloitti Gallian seutuja ja nimesi alueen Tyrrheniaksi (Etruria). Lyydia puolestaan on saanut nimensä alueelle jääneen kuningasveljes Lydoksen mukaan. Alue on lännessä yhteydessä Vähään-Fryygiaan ja itäisellä puolella sijaitsee Smyrnan kaupunki, jota ympäröi Meles-joki. Paktolosja Hermos-joki, joissa on runsaasti kultaista hiekkaa, virtaavat sen tasankojen ympärillä.

Isidoruksen esittämä etymologia Lyydian nimelle on todennäköisesti virheellinen. Lyydian alueella asunutta heimoa kutsuttiin maionalaisiksi. Herodotoksen mukaan⁴⁰⁹ kansa vaihtoi nimensä lyydialaisiksi kuningas Atyksin pojan Lydoksen mukaan. Nimenvaihto kuitenkin viittaa siihen, että lyydialaiset olivat valloittaneet maionalaisten asuma-alueen tai karkottaneet heidät.⁴¹⁰ Myös Everett-Heathin⁴¹¹ mukaan Lyydia on saanut nimensä kuningas Lydoksen nimestä. Beekesin⁴¹² mukaan Lydoksen nimi on peräisin luuvilaista tarkoittavasta sanasta *Luwiy-a*. Hänen

⁴⁰⁴ Vähä-Fryygia on sijainnut Lyydian pohjoispuolella ja Smyrnan kaupunki lännessä. Spevak 2011, 46.

⁴⁰⁵ Lindsay 1966: *Helles*. – Lähteenä on ollut Solinus (Sol. 40, 15), joka pohjaa tekstinsä Pliniukseen (*nat.* 5, 118). Sana *Melles* esiintyy joissakin käsikirjoituksissa (*U, W* ja *C*). Spevak 2011, 46.

⁴⁰⁶ Lindsay 1966: *Pactolus*.

⁴⁰⁷ Kohdan *Smyrnam – circumfluunt* lähteenä Isidorus on käyttänyt Solinusta (Sol. 40, 15).

⁴⁰⁸ *Orig.* 14, 3, 43.

⁴⁰⁹ Herod. *hist.* 1, 7, 3.

⁴¹⁰ Schmitz 1854c, s. v. 'Lydia'.

⁴¹¹ 2014, s. v. 'Lydia, Turkey Mæonia'.

⁴¹² 2010a, s. v. 'Λυδός'.

mukaansa lyydialaiset siirtyivät asuinalueeltaan etelään vallaten luuvilaisten asuinalueita ja ottaen itselleen entisten asukkaiden nimen.

Tyrrhenian nimen etymologia on epävarma. Mytologiassa Tyrrhenoksen kerrotaan lähteneen pelasgijoukon kanssa Lyydiasta kohti Italiaa valloittaen Umbrian ja nimenneen alueen itsensä mukaan.⁴¹³ Kreikkalaiset nimittivät etruskeja tyrrhenialaisiksi (Τυρρηνοί) tai tyrsenialaisiksi (Τυρσηνοί) ja heidän aluettaan Tyrrheniaksi (Τυρρηνία). Latinankieliset kansannimet *Etruscus* ja *Tuscus* ovat eri muotoja samasta nimestä, joka alun alkaen kirjoitettiin muodossa *Turscus*. Tämä muoto saattaa olla yhteydessä kreikkalaiseen nimeen. Nimen alkuperä ja sen leviäminen ovat hämärän peitossa. Etruskit kutsuivat itseään rasennalaisiksi.⁴¹⁴

17. *Cilicia*

Isidorus väittää, että Kilikia on saanut nimensä Kiliksin mukaan.

*Cilicia a Cilice quodam nomen traxit, quem ortum Phenice dicunt antiquioremque Iove fuisse adserunt.*⁴¹⁵ *Plurima iacet campis, recipiens ab occiduo Liciam, a meridie mare Issicum*⁴¹⁶, *a tergo montis Tauri iuga. Hanc Cydnus*⁴¹⁷ *amnis intersecat. Matrem urbium habet Tarsum. In ea et Coricus oppidum est, unde crocum plurimum et optimum venit, spiramine fragrantior*⁴¹⁸ *et colore plus aureo.*⁴¹⁹

⁴¹³ Schmitz 1873i, s. v. 'Tyrrhenus'.

⁴¹⁴ Bunbury 1854, s. v. 'Etruria'.

⁴¹⁵ Isidorus on lainannut Solinusta (Sol. 38, 3). Spevak 2011, 47.

⁴¹⁶ Lähde: Sol. 38, 2. Antiikin auktorit eivät Solinuksen tapaan puhuneet Issoksen merestä vaan Issoksen lahdesta. Spevak 2011, 47.

⁴¹⁷ Käsikirjoituksissa Kydnos-nimen kohdalla on painomittaa tarkoittava sana *cignus*. Yksi *cignus* painoi 8 pikkukiven (*scrupuli*) verran (n. 9 grammaa). Kyseessä on mahdollisesti ollut huonosti tunnetun erisnimen epäonnistunut yhdistäminen tunnetumpaan nimeen. Spevak 2011, 47.

⁴¹⁸ Lindsay 1966: *flagrantiori*. Isidorus on ilmeisesti tehnyt virheen, sillä *crocum* (jolla tosin on olemassa myös maskuliinivariantti *crocus*) vaatisi oikeaoppisesti komparatiivikseen muodon *flagrantius*. Spevak 2011, 48.

⁴¹⁹ *Orig.* 14, 3, 45. – Kohta *plurima – aureo* on lainattu Solinukselta (Sol. 38, 2–6). Vrt. Plin. *nat.* 5, 92 ja 21, 31. Spevak 2011, 48.

Kilikian nimi juontuu eräästä Kiliks-nimisestä miehestä, jonka kerrotaan olleen foinikialaista syntyperää ja jonka väitetään olleen Juppiteria muinaisempi. Suurin osa Kilikiasta sijaitsee tasangoilla. Lännessä alue ulottuu Lykiaan, etelässä sijaitsee Issoksen lahti ja takana ovat Taurusvuoriston huiput. Kydnos-joki halkaisee alueen. Siellä sijaitsee kaupunkien äiti Tarsos. Siellä on myös Korykoksen kaupunki, josta tulee runsain määrin korkealaatuista sähramia, joka on aromiltaan varsin voimakasta ja väriltään syvän kullankeltaista.

Isidoruksen esittämä etymologia Kilikian nimelle on virheellinen. Kreikkalaisessa mytologiassa Kiliks oli Agenorin ja Telefassan poika, joka veljiensä Kadmoksen ja Feeniksin kanssa lähti etsimään Europpaa, kun Zeus oli hänet vienyt. Myöhemmin Kiliks asettui asumaan maahan, jonka nimeksi tuli Kilikia.⁴²⁰ Beekesin⁴²¹ mukaan Kilikian maa tunnettiin heettiläiskaudella nimellä *Kizzuwatna*. Assyrialaiset kutsuivat aluetta nimellä *Hilakku*, johon nimi Kilikia perustuu, vuodesta 858 eaa. eteenpäin, jolloin kreikkalaiset alkoivat tulla alueelle. Nimi saattaa olla alun perin paikallinen.

18. Armenia

Isidorus johtaa Armenian nimen Armenoksen nimestä.

*Armenia nuncupata ab Armeno Iasonis Thessali comite, qui amisso rege Iasone collecta multitudine eius, quae passim vagabatur, Armeniam cepit, et ex suo nomine nuncupavit.*⁴²²
*Sita est autem inter Taurum et Caucasum, a Cappadocia usque ad Caspium mare protensa, habens a septentrione Ceraunios montes*⁴²³, *ex cuius collibus Tigris fluvius nascitur et in cuius*

⁴²⁰ Schmitz 1873j, s. v. 'Cilix'.

⁴²¹ 2010a, s. v. 'Κίλικες'.

⁴²² Lähteenä on ollut Justinus (Iust. 42, 2, 10 ja 42, 3, 8). Sama tieto esiintyy teoksessa aiemmin (*orig.* 9, 2, 61). Spevak 2011, 38.

⁴²³ Keraunosvuoret käsittivät Kaukasusvuorten koillisosan. Spevak 2011, 38.

*montibus arca post diluuium sedisse perhibetur.*⁴²⁴ *Duplex est autem Armenia, superior et inferior*⁴²⁵, *sicut duae Pannoniae.*⁴²⁶

Armenia on saanut nimensä Armenoksen, thessalialaisen Jasonin ystävän, mukaan. Kuningas Jasonin menetyksen jälkeen Armenos kokosi hänen joukkonsa, joka vaelteli ympäriinsä. Hän otti Armenian haltuunsa ja antoi nimensä sille. Armenia sijaitsee Taurus- ja Kaukasusvuorten välissä, yltäen Kappadokiasta aina Kaspiamerelle saakka; pohjoisessa sijaitsee Keraunosvuoret, joiden kukkuloilta Tigris-joki saa alkunsa ja jonka vuorille kerrotaan (Nooan) arkin jääneen vedenpaisumuksen jälkeen. Armenioita on kaksi, Ylä- ja Ala-Armenia, samoin kuin on kaksi Pannoniaa.

Isidoruksen tekstissä esiintyvä etymologia Armenian nimelle on virheellinen. Muinaiset kreikkalaiset johtivat Armenian nimen Armenoksesta, joka seurasi Jasonia argonauttien sotaretkelle etsimään kultaista taljaa. Nimi saattaa olla muunnelma Pohjois-Syyriassa eläneen heimon nimestä, aramealaisista. Raamatussa Armeniaan viitataan nimellä Ararat. Nimenä Armenia oli käytössä 500-luvulla eaa. mennessä, ja alue tunnettiin muinaispersiassa nimellä Armina.⁴²⁷

6.3. RYHMÄ III: etymologian taustalla raamatullinen henkilö tai kansa

Kolmas ryhmä koostuu paikannimien etymologioista, joiden pohjana toimii Raamatussa esiintyvä henkilön- tai kansannimi. Tähän ryhmään kuuluu kuusi

⁴²⁴ Vrt. 1. Moos. 8:3–4: ”Vedet väistyivät väistymistään maan päältä, ja sadanviidenkymmenen päivän kuluttua vedet olivat alentuneet niin paljon, että arkki pysähtyi seitsemännen kuun seitsemäntenätoista päivänä Araratin vuoristoon.” Isidoruksen mukaan arkki päätyi Keraunosvuorille, vaikka Raamatussa mainitaan arkin pysähtyneen Ararat-vuorelle, joka sijaitsee Armenian länsipuolella. Spevak 2011, 38.

⁴²⁵ Tarkalleen Armenia oli jaettu Suur-Armeniaan ja Vähä-Armeniaan. Suur-Armenia käsitti Armenian itäpuolen ja Vähä-Armenia länsipuolen. Arsakididynastian kuningaskunta sijaitsi Suur-Armenian puolella (vrt. Plin. *nat.* 6, 25 ja Sol. 37, 1). Spevak 2011, 38.

⁴²⁶ *Orig.* 14, 3, 35.

⁴²⁷ Everett-Heath 2014, s. v. 'Armenia'.

aasialaisen paikannimen etymologiaa sekä yksi eurooppalaisen paikannimen etymologia.

19. Assyria

Isidoruksen mukaan Assyria on saanut nimensä Seemin jälkeläisen Assurin nimen mukaan.

Assyria vocata ab Assur filio Sem⁴²⁸ qui eam regionem post diluuium primus incoluit. Haec ab ortu Indiam, a meridie Mediam tangit, ab occiduo Tigrim, a septentrione montem Caucasum, ubi portae Caspiae⁴²⁹ sunt. In hanc regionem⁴³⁰ primus usus inventus est purpurae,⁴³¹ inde primum crinium et corporum unguenta venerunt et odores, quibus Romanorum atque Graecorum effluxit luxuria.⁴³²

Assyriaa kutsutaan Assurin, Seemin pojan, mukaan, joka asutti alueen ensimmäisenä vedenpaisumuksen jälkeen. Sen itäpuolella sijaitsee Intia, etelässä alue rajautuu Meediaan, lännessä Tigrikseen ja pohjoisessa Kaukasusvuoristoon, missä sijaitsevat väylät Kaspianmerelle. Tätä aluetta varten keksittiin ensimmäisenä purppuran käyttö, ja sieltä ensiksi tulivat hius- ja vartalovoiteet sekä hajusteet, joita roomalaiset ja kreikkalaiset kuluttivat ylellisyystuotteina.

Isidoruksen esittämä etymologia Assyrian nimelle on virheellinen. Everett-Heathin⁴³³ mukaan Assyria on nimetty assyrialaisen pääjumala Ashurin mukaan. Plinius

⁴²⁸ Isidoruksen lähteenä on ollut Augustinus (Aug. civ. 16, 3). Spevak 2011, 17.

⁴²⁹ *Portae Caspiae* tarkoittanee samaa kuin *portae Caspiae* eli väyliä Kaukasukselle. Pliniuksen mukaan monet erehtyvät tässä nimityksessä (Plin. nat. 6, 30): *Ab iis sunt Portae Caspiae magno errore multis Caspiae dictae ...* Spevak 2011, 18.

⁴³⁰ Lindsay 1966: *hac regione*. Spevakin (2011, 18) mukaan tämä ilmaus olisi kieliopillisesti oikeampi, mutta he ovat päätyneet käyttämään paikan akkusatiivia ablatiivin sijasta.

⁴³¹ Lauseen osa *primus – purpurae* on lainattu suoraan Serviukselta (*georg.* 2, 465). Spevak 2011, 18.

⁴³² *Orig.* 14, 3, 10. – Loppuosan lähteenä on ollut Solinus (Sol. 46, 1): *... unde primum Romana luxuria fecit ingressum ad odores peregrinos*. Spevak 2011, 18.

⁴³³ 2014, s. v. 'Assyria'.

vanhemmalla alue esiintyy⁴³⁴ nimellä Adiabene, joka ilmeisesti tarkoitti pientä provinssia Tigris-joen ja Lykoksen (tai Zabatoksen) luona. Antiikin aikana Assyria käsitti laajimmillaan myös alueet, jotka kuuluivat Mesopotamiaan ja Babyloniaan.⁴³⁵ Tiukemman tulkinnan mukaan Assyria levittäytyi nykyisen Mosulin alueelle sisältäen Kurdistanin tasangot ja Persian vuoret.⁴³⁶

20. Saba

Isidoruksen mukaan Onnellinen Arabia (*Arabia Beata*) on saanut toisen nimensä Kushin pojan Saban mukaan.

*Ipsa [sc. Arabia Beata] est et Saba, appellata a filio Chus, qui nuncupatus est Saba.*⁴³⁷ *Haec autem angusto terrae tractu ad orientem versus ad Persicum sinum extenditur*⁴³⁸; *cuius septentrionalia Chaldaea claudit, occasum sinus Arabicus.*⁴³⁹

Sitä (Onnellista Arabiaa) kutsutaan myös Kushin pojan mukaan nimellä Saba. Alue levittäytyy idässä ohuella maakaistaleella kohti Persianlahtea. Pohjoisessa sen rajana toimii Kaldea ja lännessä Arabianlahti.

Etymologia on epävarma. Raamatussa Kush oli Haamin vanhin poika ja usean itäisen kansan kantaisä. Saba puolestaan oli Kushin pojan, Raemanin, poika – ei siis Kushin poika kuten Isidorus antaa ymmärtää. Spevak (2011, 22) on kuitenkin kääntänyt nimen Saba nimellä Seba, joten ilmeisesti hänen mukaansa Isidorus on sekoittanut keskenään Seban ja Saban. *Ison Raamatun Tietosanakirjan*⁴⁴⁰ mukaan nimen alkuperä ja merkitys on epävarma. Teos antaa nimen heprealaisen asun muodossa šēbā. Seemiläistä kieltä

⁴³⁴ Plin. *nat.* 5, 13.

⁴³⁵ Kts. Strabon *geo.* 16, 1, 1.

⁴³⁶ Vaux 1854c, s. v. 'Assyria'.

⁴³⁷ Vrt. 1. *Moos.* 10:7: "Kusin pojat olivat Seba, Havila, Sabta, Raema ja Sabteka. Raeman pojat olivat Saba ja Dedan." Spevak 2011, 23.

⁴³⁸ Lause on lainattu Orosiukselta (*hist.* 1, 2, 20). Spevak 2011, 23.

⁴³⁹ *Orig.* 14, 3, 15.

⁴⁴⁰ 1988, s. v. 'Saba'.

puhuneiden sebalaisten tiedetään asuttaneen Lounais-Arabiassa sijainnutta Onnellista Arabiaa (kts. 6.7.), jossa sijaitsee nykyään Jemen.

21.–22. *Iudea* ja *Chanaan*

Isidoruksen mukaan Juudean nimi on peräisin Juudaksen nimestä. Hän myös esittää, että Juudean aikaisempi nimi on Kaanaa, jonka etymologia pohjautuu Nooan pojan Haamin nimeen tai kymmenen kanaanilaisen kansan nimeen.

*Iudea, regio Palaestinae, ex nomine Iudae appellata, ex cuius tribu reges habuit.*⁴⁴¹ *Haec prius Chanaan dicta a filio Cham*⁴⁴² *sive a decem Chananaeorum gentibus, quibus expulsis eandem terram Iudei possiderunt. Initium longitudinis eius a vico Arfa usque ad vicum Iuliadem porrigitur, in quo Iudeorum pariter ac Tyriorum communis habitatio est. Latitudo autem eius a monte Libani usque ad Tiberiadis lacum extenditur.*⁴⁴³

Palestiinan aluetta Juudeaa kutsutaan Juudaksen mukaan, jonka heimosta kuninkaat olivat peräisin. Aluetta kutsuttiin aiemmin Kaanaaksi Haamin pojan tai kymmenen kanaanilaisen kansan mukaan, joiden karkotuksen jälkeen juutalaiset ottivat alueen hallintaansa. Pituussuunnassa alue ulottuu Arvadin kylästä Betsaidan kylään, jossa juutalaiset elävät yhdessä tyroslaiten kanssa. Leveysuunnassa alue ulottuu Libanon-vuorelta aina Tiberias-järvelle.

Etymologia on epävarma. Uudessa testamentissa esiintyvää paikannimeä Juudea (ἡ Ἰουδαία, ”juutalainen maa”) on käytetty Palestiinan eteläosan nimityksenä. Alue rajoittuu idässä Jordan-virtaan ja Kuolleeseenmereen ja lännessä Välimereen. Pohjoisessa rajana toimii Samaria ja etelässä Idumea. Juudea oli erityisesti Jerusalemin

⁴⁴¹ Tämä tieto esiintyy mm. Augustinuksella (*civ.* 15, 8). Spevak 2011, 25.

⁴⁴² Vrt. 1. *Moos.* 9:18: ”Nooan pojat, jotka lähtivät arkista, olivat Seem, Haam ja Jafet, ja Haamista tuli Kanaanin isä.” Spevak 2011, 25.

⁴⁴³ *Orig.* 14, 3, 20. – Kohta *initium – extenditur* on lainattu Pseudo-Hegesippokselta (*Heges.* 3, 6, 5). Spevak 2011, 26.

kaupunkia ympäröivän alueen nimi.⁴⁴⁴ Raamatussa Juudan heimo oli yksi 12:sta Israelin heimosta, jotka periytyivät Juudaasta, Jaakobin ja Lean pojasta. Ei ole varmaa, oliko nimi alun perin heimon nimi vai heidän asuttamansa alueen nimi, josta heimo sai nimensä.⁴⁴⁵

Kaanaan nimen alkuperä ei ole tiedossa. Mahdollisesti nimi pohjautuu seemiläiseen sanaan, jonka merkitys on 'purppura'. Tämä viittaa joko purppuranväriseen värjäysaineeseen tai sillä värjättyyn villaan. On myös esitetty, että nimi viittaisi sanaan *kana*, jolla on merkitykset 'olla matalana' ja 'nöyrä', joten nimi saattaa viitata alankoon.⁴⁴⁶

23. Nabathea

Isidoruksen johtaa Nabatean nimen Ismaelin pojan Nebajotin nimestä.

*Nabathea regio a Nabeth filio Ismael nuncupata. Iacet autem inter Iudeam et Arabiam et surgens ab Euphrate in mare Rubrum porrigitur et est pars Arabiae.*⁴⁴⁷

Nabatean aluetta kutsutaan Ismaelin pojan Nebajotin mukaan. Alue sijaitsee Juudean ja Arabian välissä alkaen Eufrat-joelta ja ulottuen Punaisellemerelle ja on osa Arabiaa.

Etymologiasta ei ole varmuutta. Raamatussa kerrotaan Nebajotin olleen Ismaelin vanhin poika.⁴⁴⁸ Nebajotin jälkeläisinä pidettiin nabatealaisia, jotka 400-luvulla eaa. ottivat haltuunsa Seirin vuoriston, josta he levittäytyivät koilliseen Jordanin itäpuolelle

⁴⁴⁴ *Iso Raamatun Tietosanakirja* 1989, s. v. 'Juudea'.

⁴⁴⁵ *Encyclopædia Britannica* [online], s. v. 'Judah'. [Katsottu 19.8.2018].

⁴⁴⁶ Everett-Heath 2014, s. v. 'Canaan'.

⁴⁴⁷ *Orig.* 14, 3, 26. – Spevak (2011, 30) pyytää vertaamaan Hieronymukseen (*quaest. hebr. in Gen.* = *PL* 23 col. 977B): *Duodecim filii nascuntur Ismaeli, e quibus primogenitus fuit Nabaioth, a quo omnis regio ab Euphrate usque ad mare Rubrum Nabathena usque hodie dicitur, quae pars Arabiae est.*

⁴⁴⁸ 1. Moos. 25:13–15: ”Nämä olivat Ismaelin pojat ikäjärjestyksessä lueteltuina: Ismaelin esikoinen oli Nebajot, ja hänen muut poikansa olivat Kedar, Adbeel, Mibsam, Misma, Duma, Massa, Hadad, Tema, Jetur, Nafis ja Kedma.”

Damaskokseen asti. Koko Eufratin ja Akabanlahden välinen alue tunnettiin nimellä Nabatene. Itse Nebajotin nimi viittaa mahdollisesti hedelmällisyyteen.⁴⁴⁹

24.–25. *Scithia* ja *Gothia*

Isidorus esittää, että Skyytia ja Gothia ovat saaneet nimensä Jafetin pojan, Magogin, mukaan.

*Scithia, sicut et Gothia, a Magog, filio Iafet, fertur cognominata. Cuius terra olim ingens fuit, nam ab oriente India, a septentrione per paludes Meotides⁴⁵⁰ inter Danubium et Oceanum usque ad Germaniae fines porrigebatur. Postea vero minor effecta, a dextra orientis parte, qua oceanus Sericus tenditur, usque ad mare Caspium, quod est ad occasum. Dehinc a meridie usque ad Caucasi iugum deducta est, cui subiacet Hircania, ab occasu habens pariter gentes multas, propter terrarum infecunditatem late vagantes.*⁴⁵¹

Skyytian, samoin kuin myös Gothian, kerrotaan saaneen nimensä Magogin, Jafetin pojan, mukaan. Sen maa-alue oli muinoin valtava, nimittäin idässä se ulottui Intiaan, pohjoisessa Tonavan ja valtameren välissä olevan Maiotis-järven kautta aina Germanian rajoille asti. Myöhemmin alue kutistui ulottuen itäisellä puolella Seerien merelle ja lännessä Kaspianmerelle. Etelässä alue puolestaan ulottuu Kaukasusvuorille asti, joiden juurella sijaitsee Hyrkania, ja samoin lännessä on useita kansoja, jotka vaeltavat laajalti maaperän hedelmättömyyden vuoksi.

⁴⁴⁹ *Iso Raamatun Tietosanakirja* 1990, s. v. 'Nebajot'.

⁴⁵⁰ Ilmaus *paludes Meotides* on saanut mallia Orosiukselta (*hist.* 1, 2, 49), jolla sanapari esiintyy muodossa *paludes Meotidas*. Isidoruksella esiintyvä muoto adjektiivista *Maeotis*, *-idis / -is* on oikea. Klassisessa ja jälkiklassisessa kirjallisuudessa nimi esiintyy tyypillisesti yksikössä (*lacus Maeotis*, *palus Maeotis* tai *Maeotia*). Spevak 2011, 34.

⁴⁵¹ *Orig.* 14, 3, 31. – Otteessa *a dextra – vagantes* on käytetty lähteenä Orosiusta (*hist.* 1, 2, 47). Spevak 2011, 35.

Etymologian oikeellisuus on epätodennäköinen. Magog oli Jafetin toinen poika⁴⁵², jonka nimen alkuperä ja merkitys ovat tuntemattomia. Magog mainitaan Raamatussa Googin yhteydessä, jolloin Magogilla tarkoitetaan pohjoista maa-aluetta ja sitä asuttavaa kansaa.⁴⁵³ Skyyytit olivat iranilaisperäisiä nomadeja, jotka valtasivat laajoja euraasialaisia aroseutuja. Heidän naapureitaan olivat geetit, jotka olivat traakialaisia tai fryygalaisia. Germaaniset gootit saapuivat alueelle 100-luvulla jaa. Tämä johti kahden ryhmän sekoittamiseen, johon myös Isidorus itse viittaa.⁴⁵⁴ Skyyyttalaisten nimen etymologia pohjautuu mahdollisesti vanhaan indoeurooppalaiseen sanaan *skuza*, 'jousiampuja'. On myös esitetty, että nimi liittyisi slaavilaiseen sanaan *skitati*, 'vaelttaa', mikä viittaisi skyyyttalaisten nomadiseen elämäntyyliin.⁴⁵⁵

Euroopassa sijaitseva Gothia on todennäköisesti goottien mukaan nimetty paikka. Lehmannin⁴⁵⁶ mukaan useat kansat viittaavat omalla kielellään itseensä sanalla 'kansa', joka gootiksi on (rekonstruoidussa muodossa) **Gut-piuda*.

6.4. RYHMÄ IV: etymologian taustalla alueella sijaitseva kaupunki

Neljänteen ryhmään on luokiteltu ne etymologiat, jotka Isidoruksen mukaan perustuvat jonkin kaupungin nimeen.⁴⁵⁷ Tämä ryhmä koostuu seitsemästä etymologiasta.

26. *Aracusia*

Isidoruksen johtaa Arakosian nimen kaupungin nimestä.

⁴⁵² 1. Moos. 10:2: "Jafetin pojat olivat Gomer, Magog, Madai, Javan, Tubal, Mesek ja Tiras."

⁴⁵³ *Iso Raamatun Tietosanakirja* 1990, s. v. 'Maagog'.

⁴⁵⁴ *Orig.* 9, 2, 89. – Spevak 2011, 34.

⁴⁵⁵ Everett-Heath 2014, s. v. 'Scythia'.

⁴⁵⁶ 1986, s. v. '*Gut-piuda'.

⁴⁵⁷ *Orig.* 1, 29, 5: *Alia quoque ex nominibus locorum, urbium, [vel] fluminum traxerunt vocabula*. Muut tähän ryhmään kuuluvat sanat käsitellään seuraavassa alaluvussa.

*Aracusia ab oppido suo nuncupata.*⁴⁵⁸ *Parthiam Parthi ab Scithia venientes occupaverunt eamque ex suo nomine vocaverunt. Huius a meridie Rubrum mare est, a septentrione Hyrcanum salum, ab occidua [solis] plaga Media. Regna in ea decem et octo sunt, porrecta a Caspio litore usque ad terras Scitharum.*⁴⁵⁹

Arakosia on saanut nimensä siellä sijaitsevan kaupungin mukaan. Saapuessa Skyytiasta parthialaiset valloittivat Parthian ja kutsuivat sitä kansansa nimellä. Sen eteläisellä puolella on Punainenmeri, pohjoisessa Hyrkanian meri (Kaspianmeri) ja lännessä Meedian alue. Alueella on 18 kuningaskuntaa ulottuen Kaspianmeren rannikolta aina skyyttien maille.

Isidoruksen esittämä etymologia on mahdollisesti oikea. Arakosian kaupunki tunnettiin nimellä Arakhotos. Myöhemmin kaupunkia nimitettiin Aleksandreiksi tai Aleksandreiopoliukseksi ilmeisesti Aleksanteri Suuren kunniaksi. Arakosian alue oli tärkeä kulkureitti Intiasta Persiaan. Arakhotos oli Arakosian pääkaupunki, jonka Semiramis perusti. Kaupungin tarkasta sijainnista on ollut kiistaa. Kaupunki itse puolestaan on nimetty samannimisen joen mukaan.⁴⁶⁰

27. *Babylonia*

Isidoruksen mukaan Babylonian alue on saanut nimensä pääkaupunkinsa mukaan.

*Babyloniae regionis caput **Babylon** urbs est, a quo*⁴⁶¹ *et nuncupata, tam nobilis ut Chaldaea et Assyria et Mesopotamia in eius nomen aliquando transierint.*⁴⁶²

⁴⁵⁸ Spevak (2011, 16) pyytää vertaamaan Pliniukseen (*nat.* 6, 92): *Arachosia cum flumine et oppido eiusdem nominis quod quidam Cufim dixere, a Samiramide conditum; ...*

⁴⁵⁹ *Orig.* 14, 3, 9. – Kohta *huius – Scytharum* on lainattu Solinukselta (*Sol.* 55, 1–2). Vrt. myös *Plin. nat.* 6, 12. Spevak 2011, 17.

⁴⁶⁰ Vaux 1854d, s. v. 'Arachotus'.

⁴⁶¹ Lindsay 1966: *qua*. Spevakin (2011, 20) editiossa on päädytty maskuliinimuotoon, koska relatiivipronominin on ajateltu viittaavan sanaan *Babylon* eikä *urbs*.

⁴⁶² *Orig.* 14, 3, 14. – Spevakin (2011, 20) mukaan Isidorus on käyttänyt pohjana Solinuksen tekstiä (*Sol.* 56, 1).

Babylonian alueen pääkaupunki on Babylon, jonka mukaan se on myös saanut nimensä. Babylonia oli niin kuuluisa, että Kaldea, Assyria ja Mesopotamia kulkivat joskus sen nimissä.

Etymologia on todennäköisesti oikea. Nykyisen Irakin alueella sijaitsevan muinaisen kaupungin nimi *Bāb-Ilān*⁴⁶³ ”jumalten portti” on peräisin akkadin sanoista *bābu* 'portti' ja *ilu* 'jumala'. Babylonista tuli Babylonian kuningaskunnan pääkaupunki vuonna 1792 eaa.⁴⁶⁴ Hepreankielisessä Raamatussa alue esiintyy nimellä Shinar, joka mainitaan Ensimmäisessä Mooseksen kirjassa⁴⁶⁵. Siinä kerrotaan, että Nimrodin valtakuntaan kuulunut Babylon sijaitsi Sinearin maassa. Sinearin myöhemmäksi kuninkaaksi mainitaan⁴⁶⁶ Amrafel, jonka nimellä maa pitkään tunnettiin.⁴⁶⁷

28. Commagena

Isidoruksen mukaan Kommagenen provinssin nimi oli peräisin Kommagenen kaupungin nimestä.

*Habet autem [sc. Syria] in se provincias Commagenam, Pheniciam et Palestinam, cuius pars est Iudea, absque Sarracenos et Nabatheos. Commagena prima provincia Syriae a vocabulo Commagae urbis nuncupata, quae quondam ibi metropolis habebatur. Huius est a septentrione Armenia, ab ortu Mesopotamia, a meridie Syria, ab occasu mare Magnum.*⁴⁶⁸

Syyrian provinseja ovat Kommagene, Foinikia ja Palestiina, jonka osana on Juudea, lukuun ottamatta saraseenien ja nabatealaisten alueita.

⁴⁶³ Karttunen (2013, s. v. 'Baabel') ilmoittaa akkadinkielisen nimen muodossa *Bābili*. Hän pitää nimeä mahdollisena kansanetymologiana.

⁴⁶⁴ Everett-Heath 2014, s. v. 'Babylon'.

⁴⁶⁵ 1. Moos. 10:9–10: ”Hän oli suuri metsästäjä Jumalan armosta. Siksi onkin tapana sanoa: ’On kuin Nimrod, suuri metsästäjä Jumalan armosta.’ Hän hallitsi aluksi Babylonia, Erekiä, Akkadia ja Kalnea Sinearin maassa.”

⁴⁶⁶ 1. Moos. 14:1–2: ”Siihen aikaan Sinearin kuningas Amrafel, Ellasarin kuningas Arjok, Elamin kuningas Kedorlaomer ja Gojimin kuningas Tideal lähtivät sotaretkelle Sodomian kuningasta Beraa, Gomorran kuningasta Birsaa, Adman kuningasta Sinabia, Seboimin kuningasta Semeberiä ja Belan eli Soarin kuningasta vastaan.”

⁴⁶⁷ Vaux 1854e, s. v. 'Babylonia'.

⁴⁶⁸ *Orig.* 14, 3, 17.

Kommagene on ensimmäinen Syyrian provinssi, ja sen nimi tulee Kommagenen kaupungin mukaan, joka oli muinoin paikallinen suurkaupunki. Alueen pohjoispuolella sijaitsee Armenia, idässä Mesopotamia, etelässä Syyria ja lännessä Välimeri.

Etymologia on mahdollinen (vrt. edelliseen). Kommagene tunnettiin rikkaana ja kukoistavana maana, ja se oli osana Syyrian valtakuntaa seleukididynastian aikana, kunnes myöhemmin kansalaisotien tiimellyksessä itsenäistyi pikkuhiljaa.⁴⁶⁹ Kommagenen nimi pohjautuu muinaiseen heettiläiseen nimeen *Kummuh*, jolla viitataan Kommegenen pääkaupungin edeltäjään.⁴⁷⁰

29. *Palestina*

Isidoruksen mukaan Palestiinan alueen nimen pohjana on Filistian kaupungin nimi.

*Palestina provincia Philistim urbem metropolim habuit, quae nunc dicitur Ascalon; ex qua civitate omnis circa eam regio Palaestina est nuncupata. Huius ab oriente mare Rubrum occurrit; a meridiano latere Iudea excipitur; a septentrionali plaga Tyrionum finibus clauditur; ab occasu Aegyptio limite terminatur.*⁴⁷¹

Palestiinan alueella sijaitsi Filistian suurkaupunki, jota kutsutaan nykyään nimellä Askalon. Tuon kaupungin mukaan nimitetään koko kaupunkia ympäröivää aluetta Palestiinaksi. Alueen itäpuolella tulee vastaan Punainenmeri, eteläisellä puolella aluetta seuraa Juudea, pohjoisessa aluetta rajaavat Tyroksen maa-alueet ja lännessä alue päättyy Egyptin rajalle.

Isidorus on esittämässään tulkinnassa oikeassa. Palestiinan nimi on peräisin heprean sanasta *Peleshet* 'valloittajat, tunkeutajat', joka ilmeisesti viittaa filistealaisten

⁴⁶⁹ James 1854, s. v. 'Commagene'.

⁴⁷⁰ Bryce 2009, s. v. 'Samsat Höyük'.

⁴⁷¹ *Orig.* 14, 3, 19.

invaasioon 1200-luvulla eaa. Filistealaiset saapuivat alueelle Kreikasta ja asettuivat asumaan paikalle, jossa nykyään Tel Aviv-Yafo ja Gaza sijaitsevat. Tätä aluetta he kutsuivat Filistiaksi. Nimi esiintyy kreikassa muodossa Παλαιστίνη. Myöhemmin 200-luvulla eaa. roomalaiset käyttivät *Palaestina*-nimeä Syyrian provinssinsa eteläisimmän osan nimessä (*Syria Palaestina*). Vaikka Kaanaata voi käyttää kuvaamaan muinaisen Palestiinan aluetta, kuitenkin alueen tarkkoja rajoja ei ole määritelty.⁴⁷²

30. Samaria

Isidorus esittää, että Samarian alue on saanut nimensä samannimisestä kaupungista.

*Samaria, regio Palaestinae, ab oppido quodam nomen accepit qui vocabatur Samaria, civitas quondam regalis in Israel quae nunc ab Augusti nomine Sebastia nuncupatur.*⁴⁷³ *Haec regio inter Iudeam et Galileam media iacet, incipiens a vico cui nomen est Eleas, deficiens in terra Acrabath*⁴⁷⁴. *Situs eius natura consimili nec ullo differens a Iudea.*⁴⁷⁵

Samaria, Palestiinan alue, on saanut nimensä eräästä kaupungista, jota kutsuttiin Samariaksi. Se oli muinoin Israelin kuninkaallinen kaupunki, jota kutsutaan nykyään Augustuksen ('kunnianarvoisa') nimen mukaan Sebasteksi. Alue sijaitsee Juudean ja Galilean välissä, alkaen Eleas-nimisestä kylästä ja päättyen Agrabathin maille. Alueen luonto on aivan samanlainen kuin Juudeassa.

Etymologia on mahdollisesti oikea. Samaria oli muinaisen Palestiinan keskusalue ja sen pääkaupunki. Kaupunki perustettiin n. 880 eaa., jolloin Israelin kuningas Omri rakensi⁴⁷⁶ kaupungin ostettuaan paikan sille Semeriltä, jonka mukaan hän myös nimesi

⁴⁷² Everett-Heath 2014, s. v. 'Palestine'.

⁴⁷³ Spevak (2011, 27) vertaa Isidoruksen tekstiä Hieronymukseen (*epist.* 108, 12 = *PL* 22 col. 889): *Atque inde divertens, vidit duodecim Patriarcharum sepulcra: et Sebastem, id est, Samariam, quae in honorem Augusti ab Herode Graeco sermone Augusta est nominata.*

⁴⁷⁴ Lindsay (1966): *Agrabath*.

⁴⁷⁵ *Orig.* 14, 3, 22.

⁴⁷⁶ 1. *Kun.* 16:23–24: "Omri tuli Israelin kuningas Juudan kuninkaan Asan kolmantenakymmenentenäyhdyntenä hallitusvuotena, ja hän oli vallassa kaksitoista vuotta. Hallittuaan

sen. Herodes Suuri (73–4 eaa.) laajensi kaupunkia ollessaan Juudean kuningas (37–4 eaa.) keisari Augustuksen kunniaksi.⁴⁷⁷ *Ison Raamatun tietosanakirjan*⁴⁷⁸ mukaan Samaria viittaa Semerin alueeseen tai vartiopaikkaan.

31. Seres

Isidoruksen mukaan seerit ja seerien asuinalue ovat saaneet nimensä Seres-nimisen kaupungin pohjalta. Hän viittaa seereillä kiinalaisiin. Spevakin (2011, 32) mukaan käsitys Serikasta kaupunkina on Isidoruksen oma virheellinen lisäys, joka esiintyy teoksessa myös toisaalla⁴⁷⁹.

*Seres oppidum orientis a quo et genus Serum*⁴⁸⁰ *et regio nuncupata est*⁴⁸¹. *Haec ab Scithico oceano et mari Caspio ad Oceanum orientalem inflectitur, nobilibus frondibus fertilis, e quibus vellera decerpuntur, quae ceteris gentibus*⁴⁸² *Seres ad usum vestium vendunt.*⁴⁸³

Serika on idässä sijaitseva kaupunki, josta seerit ja itse alue on saanut nimensä. Alue ulottuu Skyytianmereltä ja Kaspianmereltä itäiselle valtamerelle ja tuottaa kuuluisia lehviä, joista poimitaan kuituja. Seerit myyvät niitä muille kansoille vaatteisiin käytettäväksi.

Etymologia on todennäköisesti virheellinen. Seerien alue rajautui pohjoisessa Altai-vuoriston itäpäätyyn ja etelässä Gobin autiomaahan. Melan⁴⁸⁴ mukaan seerit olivat maailmankuuluja kaupankäynnistään. Alueen pääasiallinen kauppatavara oli silkki, jonka myynti oli hyvin tuottoisaa paikallisille asukkaille. Sekä alueen ja sen

kuusi vuotta Tirsassa hän osti Semeriltä Samarian vuoren kahdella talentilla hopeaa. Hän rakensi vuorelle kaupungin ja antoi sille vuoren omistaneen Semerin mukaan nimeksi Samaria.”

⁴⁷⁷ Everett-Heath 2014, s. v. 'Samaria'.

⁴⁷⁸ 1991, s. v. 'Samaria'.

⁴⁷⁹ *Orig.* 9, 2, 40.

⁴⁸⁰ Lindsay 1966: *Sericum*.

⁴⁸¹ Lindsay 1966: [est].

⁴⁸² Lindsay 1966: *ceterarum gentium*.

⁴⁸³ *Orig.* 14, 3, 29. – Spevakin (2011, 32) mukaan Isidorus on lainannut kappaleessa Solinusta (Sol. 50, 1–4, vrt. Plin. *nat.* 6, 54).

⁴⁸⁴ Mela 3, 60: *Seres intersunt, genus plenum iustitiae, et commercio quod rebus in solitudine relictis absens peragit notissimum.*

asukkaiden nimen etymologia pohjautuu sanaan σῆρ, joka viittaa raakasilkkiä tuottavaan hyönteiseen. On epätodennäköistä, että seerit itse olisivat kutsuneet itseään silkkitoukiksi, joten nimitys on todennäköisesti eksonyymi.⁴⁸⁵ Spevakin (2011, 32) mukaan antiikin aikana ihmiset uskoivat virheellisesti, että silkkiä kerättiin puista⁴⁸⁶.

32. Cappadocia

Isidoruksen mukaan Kappadokia on saanut nimensä alueella sijaitsevan kaupungin mukaan.

Cappadociam urbs propria nominavit. Haec in capite Syriae sita ab oriente Armeniam tangit, ab occasu Asiam Minorem, ab Aquilone mare Cimmericum⁴⁸⁷ et Themiscirios campos, quos habuere Amazones;⁴⁸⁸ a meridie vero Taurum montem, cui subiacet Cilicia et Isauria usque ad Cilicium sinum, qui spectat contra insulam Cyprum.⁴⁸⁹ Terra eius ante alias nutrix equorum.⁴⁹⁰ Halis amnis per eam fluit, qui quondam Lydiae regna disiunxit a Persis.⁴⁹¹

Kappadokia on saanut nimensä siellä sijaitsevan kaupungin mukaan. Se sijaitsee Syyrian pohjoispuolella, rajautuen idässä Armeniaan ja lännessä Vähään-Aasiaan; pohjoisessa sijaitsevat Kimmerianmeri ja Themiskyran tasangot, joita amatsonit hallitsivat. Etelässä puolestaan sijaitsee Taurusvuoristo, jonka alapuolella ovat Kilikia ja Isauria jatkuen Kilikian lahdelle saakka, joka on Kyprosta vastapäätä. Kappadokian maa ennen muita maita ravitsee hevosia. Halys-joki, joka muinoin erotti lyydialaiset valtakunnat persialaisista, virtaa sen halki.

⁴⁸⁵ Dyer 1854c, s. v. 'Serica'.

⁴⁸⁶ Esim. Verg. *georg.* 2, 121: *velleraque ut foliis depectant tenuia Seres.*

⁴⁸⁷ Isidorus on käyttänyt lähteenään Orosiusta (*hist.* 1, 2, 25).

⁴⁸⁸ Loppuosa virkkeestä on Spevakin (2011, 39) mukaan peräisin Serviukselta (*Aen.* 11, 659): *Quales Threiciae Tanais fluvius est, qui separat Asiam ab Europa, circa quem antea Amazones habitaverunt; ...*

⁴⁸⁹ Virke on Servius-otetta lukuun ottamatta lainattu Orosiukselta (*hist.* 1, 2, 25). Spevak 2011, 40.

⁴⁹⁰ Isidorus on lainannut Solinusta (*Sol.* 45, 5). Hän on vaihtanut *altrix*-sanan *nutrix*-sanaan. Spevak 2011, 40.

⁴⁹¹ *Orig.* 14, 3, 37. – Viimeisen virkkeen lähde: *adnot. Lucan.* 3, 272. Spevak 2011, 40.

Kappadokian etymologiasta ei ole varmuutta. Nimen alkuperä on epäilemättä aasialaista perua, luultavasti syyrialaista tai aramealaista. Herodotos kertoo⁴⁹², että persialaiset kutsuivat Kserkseen joukoissa taistelleita, paflagonialaisten tapaan aseistautuneita syyrialaisia kappadokialaisiksi, mutta tämä ei tee etymologiasta varmasti persialaista. Herodotos kertoo⁴⁹³ näitä kappadokialaisia kutsuttavan syyrialaisiksi, jotka aluksi olivat meedialaisten ja myöhemmin persialaisten vallan alla.⁴⁹⁴ Kappadokia on saanut nimensä mahdollisesti Kappadoks-joen mukaan tai alueen asukkaiden assyrialaisen nimen mukaan *Katpa Tuka*, joka tarkoittaa ”Tukan puoleista”.⁴⁹⁵

6.5. RYHMÄ V: etymologian taustalla muu ympäristössä oleva paikka

Viidennen ryhmän paikannimien etymologiat ovat Isidoruksen etymologiateorian mukaisesti⁴⁹⁶ peräisin erilaisten maantieteellisten paikkojen nimistä. Tällaisia ovat mm. metsät, joet ja erilaiset maa-alueet. Kaupunkien nimiin perustuvat etymologiat on käsitelty omana ryhmänään edellisessä alaluvussa. Tämä on aineistossa esiintyvistä ryhmistä pienin, sillä siihen kuuluu vain neljä etymologiaa.

33. *India*

Isidorus johtaa Intia-nimen Indus-joen nimestä.

India vocata ab *Indo* flumine quo ex parte occidentali clauditur.⁴⁹⁷ Haec a meridiano mari porrecta usque ad ortum solis et a septentrione usque ad montem Caucasum pervenit;⁴⁹⁸ habens

⁴⁹² Herod. *hist.* 7, 72.

⁴⁹³ Herod. *hist.* 1, 72.

⁴⁹⁴ Long 1854e, s. v. 'Cappadocia'.

⁴⁹⁵ Everett-Heath 2014, s. v. 'Cappadocia'.

⁴⁹⁶ *Orig.* 1, 29, 5: *Alia quoque ex nominibus locorum, urbium, [vel] fluminum traxerunt vocabula.*

⁴⁹⁷ Spevakin (2011, 11) mukaan käsitys siitä, että Indus-virta edusti Intian länsirajaa, esiintyy jo Pliniuksella (Plin. *nat.* 6, 56), joka viittaa Erathostheneeseen.

⁴⁹⁸ Spevakin (2011, 12) mukaan Isidorus on käyttänyt tässä kohdassa lähteinään Solinusta (Sol. 52, 2) ja Orosiusta (Oros. *hist.* 1, 2, 15). *A meridiano mari* viittaa tässä Indus-virran laskupaikkaan, Arabianmereen.

*gentes multas et oppida, insulam quoque Taprobanen gemmis et elephantis refertam,*⁴⁹⁹
*Chrisam et Argirem auro argentoque fecundas*⁵⁰⁰, *Tilen*⁵⁰¹ *quoque, <utilem> arboribus, foliam*
*numquam carentibus.*⁵⁰²

Intiaa kutsutaan Indus-virran mukaan, joka sulkee alueen läntiseltä maanpiiriltä. Intia ulottuu eteläiseltä mereltä aina auringon noususijoille, ja pohjoisessa se kurkottaa aina Kaukasusvuorille saakka. Alueella sijaitsee useita kansoja ja kaupunkeja sekä Taprobane-saari (nyk. Sri Lanka), joka tuottaa jalokiviä ja norsuja, Khryse ja Argyre, jotka ovat täynnä kultaa ja hopeaa, sekä Tylos-saari, jonka hyödylliset puut eivät koskaan pudota lehtiään.

Etymologia on ilmeisesti oikea. Intian uskotaan saaneen nimensä Indus-joen mukaan, jonka varrelle ensimmäiset maanviljelijäyhteisöt asettuivat. Persialaishallitsija Dareios I:n (hallitsi 522–486 eaa.) hallitsemiin alueisiin kuului Hidhu-niminen alue, jonka nimi on peräisin luultavasti sanskritin sanasta *sindhu*, 'meri'. Sana viittasi Indus-jokeen.⁵⁰³ Samoin Karttusen⁵⁰⁴ mukaan nimi kulkeutui kreikkaan (Ἰνδός) ja muinaispersiaan (*Hindu*) *sindhu*-sanasta. Arjalaiset, jotka asettuivat Pohjois-Intiaan ennen 600 eaa. ja toivat mukanaan sanskritin, tulivat tunnetuiksi etnonymillä *hindu*.⁵⁰⁵

34. *Bactria*

Isidoruksen mukaan Bactria on saanut nimensä Baktros-joen mukaan.

⁴⁹⁹ Spevakin (2011, 12) mukaan tämä lause on lainattu Solinukselta (Sol. 53, 3).

⁵⁰⁰ Spevakin (2011, 12) mukaan lähteenä on ollut jälleen Solinus (Sol. 52, 17). Vrt. Plin. *nat.* 6, 80.

⁵⁰¹ Editioissa (Lindsay ja Arevalo) ja käsikirjoituksissa on kirjavia kirjoitusasuja Tylos-saarelle. Tämä saattaa johtua sekaannuksesta *utilem*-sanansa kanssa. Tylos-saari mainitaan mm. Solinuksella (Sol. 52, 49). Spevak 2011, 12–13.

⁵⁰² Lindsay (1966): *caentem*. Lehtiään pudottamattomat puut mainitaan Solinuksella (Sol. 52, 49) ja Pliniuksella (*nat.* 12, 40). Spevak 2011, 13. – *Orig.* 14, 3, 5.

⁵⁰³ Everett-Heath 2014, s. v. 'India (Bhārat)'.

⁵⁰⁴ 2013, s. v. 'Intia'.

⁵⁰⁵ Everett-Heath 2014, s. v. 'India (Bhārat)'.

*Bactriae regionis proprius amnis Bactros vocabulum dedit. Partes huius quae pone sunt Propanisi iugis ambiuntur, quae adversae sunt Indi fluvii fontibus terminantur;*⁵⁰⁶ *reliqua includit Ochus fluvius.*⁵⁰⁷ *Mittit Bactria fortissimos camelos numquam adterentes pedes.*⁵⁰⁸

Baktrian alue on saanut nimensä Baktros-joen mukaan. Paropamisosvuoret ympäröivät Baktrian takamaita, vastapäiset alueet päättyvät Indus-joen alkulähteille; Okhos-joki (ilm. nyk. Amudarja) rajaa loput alueet. Baktriassa kasvatetaan erittäin kestäviä kameleita, joiden jalat eivät koskaan väsy.

Etymologia on todennäköisesti virheellinen, sillä alueen nimen uskotaan olevan peräisin muinaisen kreikkalaisen valtakunnan pääkaupungin nimestä Baktra (nyk. Balkh). Paikka on antanut nimensä myös kaksikyttäisille baktrialaisille kameleille, jotka Isidoruskin mainitsee.⁵⁰⁹ Vauxin⁵¹⁰ mukaan Baktriana ja sen pääkaupunki Baktra tunnettiin hyvin jo varhain Kreikassa, ja se yhdistettiin usein tarinoihin, joiden alkuperä oli intialainen tai joilla oli yhteys Intiaan.

35. *Hircania*

Isidoruksen mukaan Hyrkania on saanut nimensä Hyrkanian metsästä.

Hircania dicta a silva Hircana, quae Scithiae subiacet, habens ab oriente mare Caspium, a meridie Armeniam, a septentrione Albaniam, ab occasu Hiberiam. Est autem silvis aspera,

⁵⁰⁶ Spevakin (2011, 33) mukaan lähteenä on ollut Solinus (Sol. 49, 2). Isidoruksen tekstissä esiintyvä sana *Propanisi*, joka esiintyy myös Solinuksella, on puutteellinen muoto. Haettu sana on joko *Paropanisus* tai *Parapanisus*. Tämä vuoristo tarkoittaa Hindukuš-vuorijonoa nykyisessä Afganistanissa. Vrt. Plin. *nat.* 6, 48.

⁵⁰⁷ Lähteenä on ollut Solinus (Sol. 49, 1–2). Isidoruksen mainitsema Okhos-joki esiintyy sekä Pliniuksella että Solinuksella, mutta ei tiedetä varmasti, mihin jokeen he viittaavat. Spevak 2011, 33.

⁵⁰⁸ Isidorus siteeraa tässä Solinusta (Sol. 49, 9). – *Orig.* 14, 3, 30.

⁵⁰⁹ Everett-Heath 2014, s. v. 'Bactria'.

⁵¹⁰ 1854f, s. v. 'Bactriana'.

*copiosa inmanibus feris, tigribus pantherisque et pardis.*⁵¹¹ *De qua Vergilius*⁵¹²: *Hyrcanaeque admorunt ubera tigres.*⁵¹³

Hyrkania on saanut nimensä Hyrkanian metsästä, joka sijaitsee lähellä Skyytiaa. Idässä sijaitsee Kaspianmeri, etelässä Armenia, pohjoisessa Albania ja lännessä Iberia. Siellä on vaikeakulkuisia metsiä, jotka ovat täynnä vaarallisia villieläimiä, tiikereitä, panttereita ja leopardveja. Vergilius kertoo asiasta näin: ”Ja hyrkanialaiset tiikerit toivat sinulle nisänsä”.

Etymologia on epätodennäköinen. Luultavasti metsä on saanut nimensä alueen mukaan. Hyrkanian metsä sijaitsi Kaspianmeren kaakkoispuolella, jossa alue yhdistyi Parthiaan. Antiikin auktorit kertoivat usein hyrkanialaisista tiikereistä.⁵¹⁴ *Encyclopædia Britannica*⁵¹⁵ mukaan alueen nimi on peräisin muinaispersialaisesta nimestä *Varkana*, 'suden maa'.

36. *Licia*

Isidoruksen mukaan Lykia on saanut nimensä sen perusteella, että alue on yhteydessä Kilikiaan.

*Licia nuncupata quod ab oriente adiuncta Ciliciae sit. Nam habet ab ortu Ciliciam, ab occasu et meridie mare, a septentrione Cariam. Ibi est mons Cimera qui nocturnis aestibus ignem exhalat, sicut in Sicilia Ethna et Vesubius*⁵¹⁶ *in Campania.*⁵¹⁷

⁵¹¹ Spevakin (2011, 36) mukaan tämä virke on lainattu Solinukselta (Sol. 17, 4, 8 ja 11). Vrt. Plin. *nat.* 8, 62 ja 66.

⁵¹² Verg. *Aen.* 4, 367. Spevak 2011, 37.

⁵¹³ *Orig.* 14, 3, 33.

⁵¹⁴ Spevak 2011, 36. Kts. esim. Mela 3, 43: *silvae alia quoque dira animalia verum et tigres ferunt utique Hyrcaniae ...*

⁵¹⁵ *Encyclopædia Britannica* [online], s. v. 'Hyrkania'. [Katsottu 18.8.2018].

⁵¹⁶ Lindsay (1966): *Vesuvius*.

⁵¹⁷ *Orig.* 14, 3, 46. – Spevakin (2011, 48) mukaan viimeinen virke on lainattu Solinukselta (Sol. 39, 1), sillä Plinius vanhemman tekstissä ei mainita Vesuviusta (Plin. *nat.* 5, 100).

Lykia on saanut nimensä kuulemma siitä, että se on idässä yhteydessä Kilikiaan. Idässä siis sijaitsee Kilikia, lännessä ja etelässä meri ja pohjoisessa Kaaria. Siellä on Khimaira-vuori, joka kesäöisin syöksee tulta, niin kuin Sisilian Etna ja Campanian Vesuvius.

Esitetty etymologia on ilmeisesti väärä. Isidorus johtaa rannikkoalueen nimen etymologian varmaankin äänteellisestä yhtäläisyydestä (*Licia – Cilicia*). Herodotos⁵¹⁸ tunsi paikan nimellä Milyas (ή Μιλιάς), ja sen asukkaat nimellä solymiitit (Σόλυμοι), tremilaiset (Τρεμίλοι) tai termilaiset (Τερμίλοι). Kreikan mytologiassa kuningas Minoksen veljen Sarpedonin uskottiin vallanneen termilaisten seudut ja karkottaneen heidät rannikolta kreetalaisten avulla. Sarpedonin valtakaudella Pandionin poika Lykos (Λύκος, 'susi') joutui veljensä Aigeuksen poisajamaksi Attikasta saaden lopulta turvapaikan Sarpedonin luota. Tällöin Sarpedon vaihtoi alueen nimen Lykiaksi ystävänsä Lykoksen kunniaksi. Myöhemmin alkuperäinen nimitys Milyas säilyi, mutta se tarkoitti tällöin maan pohjoisempia, vuoristoisempia osia, jonne alueen alkuperäiset asukkaat oli ajettu. Joka tapauksessa oletettavasti todellinen nimenmuutos johtui maan joutumisesta valloittajien käsiin, mikä tapahtui jo ennen homeeristen runojen syntymistä. Vaikka alkuperäiset asukkaat olivat omaksuneet uuden nimityksen, naapurikansat jatkoivat heidän kutsumistaan termilaisiksi.⁵¹⁹ Lykian nimi on mahdollisesti yhteydessä kreikan sutta tarkoittaan sanaan λύκος.⁵²⁰

6.6. RYHMÄ VI: etymologian taustalla yleisnimi

Kuudes ryhmä koostuu paikannimistä, joiden etymologiat pohjautuvat Isidoruksen mukaan paria lukuun ottamatta muunkielisiin kuin latinankielisiin yleisnimiin. Tämä ryhmä vastaa pääosin hänen etymologiateoriassaan kohtaa⁵²¹, jossa hän kertoo joidenkin sanojen olevan käsittämättömiä latinaa tai kreikkaa puhuville ihmisille, sillä

⁵¹⁸ Herod. *hist.* 1, 173. Herodotoksen mukaan lyykialaiset olivat alun perin tulleet saarelle Kreetalta.

⁵¹⁹ Schmitz 1854d, s. v. 'Lycia'.

⁵²⁰ Strong 1890, s. v. 'Λυκία'.

⁵²¹ Kts. s. 53.

ne ovat peräisin paikallisten väestöjen kielistä. Tähän ryhmään kuuluu kahdeksan etymologiaa.

37. *Paradisus*

Isidoruksen mukaan raamatullinen paratiisi tarkoittaa kreikankielisessä asussaan puutarhaa.

Paradisus est locus in orientis partibus constitutus, cuius vocabulum ex Graeco in Latinum vertitur hortus. Porro Hebraice Eden dicitur, quod in nostram linguam⁵²² deliciae interpretatur. Quod utrumque iunctum facit hortum deliciarum.⁵²³ Est enim omni genere ligni et pomiferarum arborum consitus, habens etiam et lignum vitae; non ibi frigus, non aestus, sed perpetua aeris temperies.⁵²⁴

Paratiisi on maanpiirin itäisessä osassa sijaitseva paikka, jonka kreikankielinen nimitys käännetään latinaksi sanalla *hortus* 'puutarha'. Hepreaksi sitä edelleen kutsutaan nimellä Eden, joka tarkoittaa meidän kielellämme mielihyvää. Kummankin nimen yhdistäminen saa aikaan merkityksen "mielihyvän puutarha". Paratiisi on nimittäin istutettu täyteen kaikenlaisia tavallisia puita ja hedelmäpuita. Siellä sijaitsee myös elämän puu. Siellä ei ole kylmä eikä kuuma vaan ikuisesti lauhkea ilmanala.

Isidoruksen selitys pitää paikkansa. Karttusen⁵²⁵ mukaan latinan sana *paradisum* on peräisin kreikan sanasta *παράδεισος*. Kreikassa sana tarkoitti tavallisesti aidattua

⁵²² Lindsay (1966): *nostra lingua*. Käsikirjoituksissa kohta esiintyy usein muodossa *in nostram linguam interpretatur*. Spevak 2011, 9.

⁵²³ Spevak (2011, 9) vertaa kohtaa Hieronymukseen (Hier. *sit. et nom.* – PL 23, col. 892B): *Eden, sacri paradisi locus ad Orientem, quod in voluptatem deliciasque transfertur* sekä *Eden, voluptas, sive deliciae, vel ornatus*. (Hier. *nom. hebr.* – PL 23, col. 778A.) Spevak vertaa kohtaa myös Raamattuun (Ilm. 2:8): "Herra Jumala istutti puutarhan itään, Eedeniin, ja sinne hän asetti ihmisen, jonka oli tehnyt." Spevakin mukaan on todennäköistä, että sana, joka alunperin oli merkitykseltään 'tasanko', muuttui homonyymiksi sanalle, joka merkitsee 'mielihyvää'.

⁵²⁴ *Orig.* 14, 3, 2.

⁵²⁵ 2013, s. v. 'paratiisi'.

puutarhaa. Sana on Karttusen mukaan alkuperältään iranilainen: mm. avestan *pairidaēza* tarkoittaa "muurin ympäröimää puutarhaa", jonka pohjana toimii verbi *pairi* + *daēz*, joka tarkoittaa 'ympäröidä muurilla'. Isidoruksen mukaan paratiisia kutsutaan hepreaksi Edeniksi, jonka merkitys viittaa mielihyvään. Tämäkin käsitys on oikea. Karttusen (2013, s. v. 'Eden') mukaan paratiisia kuvaavalla heprean sanalla *'Eden* on toissijainen merkitys 'autuus'. Tämä nimitys levisi myös kreikkaan, jossa se esiintyy muodossa Ἔδην.

Spevakin (2011, 9) mukaan on todennäköistä, että sana, joka alun perin oli merkitykseltään 'tasanko', muuttui homonyymiksi sanalle, joka merkitsee 'mielihyvää'. *Ison Raamatun tietosanakirjan*⁵²⁶ mukaan nimi on mahdollisesti yhteydessä tasankoa tarkoittavaan akkadinkieliseen sanaan *edinu*. Tavallisesti Eeden on sijoitettu Etelä-Mesopotamiaan.

38. Mesopotamia

Isidoruksen mukaan Mesopotamia eli Kaksoisvirranmaa on saanut nimensä siitä, että se on kahden joen, Eufratin ja Tigriksen ympäröimä.

*Mesopotamia Graecam etymologiam possidet, quod duobus fluviis ambiatur.*⁵²⁷ Nam ab oriente Tigrim habet, ab occiduo Euphraten. Incipit autem a septentrione inter montem Taurum et Caucasum; cuius a meridie sequitur Babylonia, deinde Chaldaea, novissime Arabia Eudemon.⁵²⁸

Nimen Mesopotamia etymologia on kreikkalainen, sillä alue on kahden joen ympäröimä. Idässä nimittäin sijaitsee Tigris ja lännessä Eufrat. Alue

⁵²⁶ 1988, s. v. 'Eeden'.

⁵²⁷ Spevakin (2011, 20) mukaan Isidoruksen lähteenä on ollut Hieronymus (Hier. *nom. hebr.* – PL 23, col. 848A): *Mesopotamia, elevata vocatione quadam: sed melius a Graeco etymologiam possidet, quod duobus fluviis, Euphrate ambiatur et Tigri*. Tämä ilmiselvä etymologia esiintyy jo Tacituksella (*ann.* 6, 37): ... *Euphrate et Tigre inclutis amnibus circumflui Mesopotamiae nomen acceperunt*.

⁵²⁸ Lindsay 1966: εὐδαίμων. – *Orig.* 14, 3, 13. – Ote on ensimmäistä virkettä lukuun ottamatta lainattu Orosiukselta (*Oros. hist.* 1, 2, 20). Spevak 2011,

alkaa pohjoisessa Taurusvuorten ja Kaukasusvuorten välistä, etelässä sitä seuraa Babylonia, sitten Kaldea ja viimeisimpänä Arabia Beata.

Etymologia on selvästi oikea. Nimitys koostuu selkeästi kahdesta kreikan sanasta: μέσος 'keskellä oleva, välissä' ja ποταμός 'joki, virta'. Alue tunnettiin hepreankielisessä Raamatussa nimellä Aram-Naharaim ("Kahden joen Syyria"), joka saattoi tosin viitata vain alueen pohjoisosiin. Ei tiedetä varmasti, milloin kreikkalaiset käänsivät alun perin heprealaisen nimen kreikaksi. Mesopotamian rajat muuttuivat paljon ajan saatossa: joskus se käsitti myös Babylonian ja toisinaan osia Syyriasta. Paikan merkitystä korostaa se, että se tunnettiin jo ihmiskunnan ensimmäisissä kirjallisissa lähteissä.⁵²⁹

39. Arabia (Beata)

Isidoruksen mukaan Arabian etymologia pohjautuu 'pyhää' tarkoittavaan nimeen, joka puolestaan juontaa juurensa alueen hajuvesi- ja suitsuketuotannosta. Samasta syystä kreikkalaiset antoivat alueelle 'autuasta' tai 'onnellista' tarkoittavan lisänimen *Eudemon*.

*Arabia appellata, id est sacra; hoc enim significare interpretatur.*⁵³⁰ *Eo quod sit regio turifera, odores creans*⁵³¹, *hinc eam Graeci Eudemon*⁵³², *nostri Beatam nominaverunt*⁵³³. *In cuius*

⁵²⁹ Vaux 1854g, s. v. 'Mesopotamia'.

⁵³⁰ Spevakin (2011, 21) mukaan etymologia on lainattu suoraan Solinukselta (Sol. 33, 5).

⁵³¹ Myös tieto suitsukkeista ja hajuvesistä on peräisin Solinukselta (Sol. 33, 5). Vrt. Plin. *nat.* 12, 51–52. Spevak 2011, 21.

⁵³² Lindsay 1966: εὐδαίμων.

⁵³³ Tämä Arabian alueen kreikkalainen nimitys on lainattu Solinukselta (Sol. 33, 4–5). Isidoruksen teoksen käsikirjoituksissa esiintyy nimen taipumaton muoto (*Eodemon*, *Eudemon* jne.), kun taas Solinuksella esiintyy akkusatiivimuoto *Eudaemonem*. Aikaisemmat editoijat ovat suosineet kreikkalaista kirjoitusasua Εὐδαίμων. Spevak 2011, 22.

*saltibus et myrra et cinnamum provenit, ibi nascitur avis phoenix, sardonix gemma et iris*⁵³⁴,
*molocites*⁵³⁵ *et pedorota*⁵³⁶ *ibi invenitur.*⁵³⁷

Arabian nimen tulkitaan tarkoittavan 'pyhää'. Tämä johtuu siitä, että alue tuottaa runsaasti suitsukkeita ja hajusteita, ja niinpä kreikkalaiset antoivat sille nimeksi Eudemon, joka tarkoittaa meidän kielellämme 'onnellista'. Sen metsissä kasvaa myrhaa sekä kanelia, siellä syntyy feenikslintu ja sieltä löytää punaisia onykseja ja iris-jalokiviä, malakiitteja ja opaaleja.

Isidoruksen esittämä etymologia on virheellinen. Karttusen ⁵³⁸ mukaan kreikkalaisperäinen nimitys *Arabia Beata* on väärinkäsityksestä johtuva kansanetymologia, jota käytettiin Etelä-Arabiasta, joka käsittää lähinnä nykyisen Jemenin. Tämä nimitys perustuu 'etelää' ja 'oikeanpuoleista' tarkoittavaan arabiankieliseen sanaan *yamīn* (vrt. Jemen), jolla on myös lisämerkitys 'onnellinen'. Spevakin (2011, 22) mukaan "onnellisella" Arabialla tarkoitetaan hedelmällistä osaa Arabiasta, joka sijaitsee nykyisen Jemenin alueella, erotuksena kallioisista Petran lähialueista ja aavikoista. *Eudemon*-nimitys esiintyy latinankielisenä käännöksenä muodossa *Felix* tai *Beata*.⁵³⁹ Itse paikannimi Arabia tarkoittaa aroa tai autiomaata (vrt. heprean 'ārāb).⁵⁴⁰

⁵³⁴ Lähteenä on ollut Solinus (Sol. 33, 9–20). Punaiset onyksit mainitaan myös kohdassa *orig.* 16, 8, 4 (vrt. Plin. *nat.* 37, 4 ja 86). Iris-jalokivet mainitaan myös myöhemmin kohdassa *orig.* 16, 13, 6 (vrt. Plin. *nat.* 37, 136). Spevak 2011, 22.

⁵³⁵ Spevakin työryhmä on valinnut editioon muodon *molocides*, joka esiintyy suurimmassa osassa käsikirjoituksia. Tämä muoto on kuitenkin virheellinen. Isidoruksen käyttämässä Solinuksen tekstissä (Sol. 33, 20) sana esiintyy akkusatiivimuodossa *molochiten*. Nominatiivimuoto olisi siis *molochitis* (-*idis* f.), ja se esiintyy muualla teoksessa (*orig.* 16, 7, 11, vrt. Plin. *nat.* 37, 114). Spevak 2011, 22.

⁵³⁶ Sana esiintyy muodossa *pedorota* suurimmassa osassa käsikirjoituksia. Isidoruksen lähteellä Solinuksella (Sol. 33, 22) sana esiintyy akkusatiivimuodossa *paederotem*. Sanan nominatiivi on *paederos* (-*otis* m.), ja se esiintyy Isidoruksella myöhemmin (*orig.* 16, 10, 2). Käsikirjoitukset esittävät sanan nominatiivin myös muodossa *pedoros* tai *pedorus*. Spevak 2011, 22–23.

⁵³⁷ *Orig.* 14, 3, 15.

⁵³⁸ 2013, s. v. 'arabi'.

⁵³⁹ Vrt. Plin. *nat.* 12, 51.

⁵⁴⁰ *Iso Raamatun Tietosanakirja* 1988, s. v. 'Arabia'.

40. Galilea

Isidoruksen mukaan Galilean nimi johtuu siitä, että siellä syntyy vaaleampia ihmisiä kuin Palestiinassa.

*Galilea regio Palaestinae vocata quod gignat candidiores homines quam Palaestina. Haec autem duplex est, superior et inferior, sibi tamen conexas, Syriae et Phenicie adhaerentes*⁵⁴¹.
*Terra earum opima et ferax et fructibus satis fecunda.*⁵⁴²

Galileaksi kutsutaan Palestiinan aluetta, koska siellä syntyy vaaleampia ihmisiä kuin Palestiinassa. Alue on jakautunut pohjoiseen ja eteläiseen osaan, jotka ovat kuitenkin yhteydessä toisiinsa ja jotka sijaitsevat Syyrian ja Foinikian vieressä. Niiden maaperä on rikas, hedelmällinen ja satoa varsin paljon tuottava.

Etymologia on virheellinen. Throopin⁵⁴³ mukaan Isidoruksen esittämän etymologian pohjana voisi olla kreikan 'maitoa' tarkoittava sana γάλα. Etymologian keksijälle maidon vaalea väri on saattanut tuoda miellelyhtymän ihmisten vaaleudesta. Spevakin (2011) editiossa ei mainita Isidoruksen lähdettä tälle etymologialle, joten sen alkuperää ei ilmeisesti tunneta. Todellisuudessa paikannimen pohjana toimiva heprean sana *gālīl(ā)* tarkoittaa piiriä tai aluetta, jolla nimitettiin Palestiinan pohjoisosaa. Galilea puolestaan oli jaettu Ylä- ja Ala-Galileaan. Alue tunnettiin hedelmällisyydestään, mikä johtui maaperän laavaperäisen mullan, lämpimän ilmanalan ja sateiden aikaansaamista runsaista sadoista. Galilea oli historiansa aikana joutunut useiden sukukuntien riepoteltavaksi, minkä seurauksena alueella asui juutalaisten ja ei-

⁵⁴¹ Kohdan *duplex – adhaerentes* malli esiintyy Pseudo-Hegesippoksella (Heges. 3, 5, 3): *utrique Galilaeae Syria et Phoenice adhaerent*. Spevakin työryhmä käyttää editiossa muotoa *Phenice* toisin kuin Hegesippos. 14. kirjassa Isidorus käyttää useimmin muotoa *Phenicia*. Spevak 2011, 28.

⁵⁴² Viimeisen virkkeen lähteenä on ollut Spevakin (2011, 28) mukaan Pseudo-Hegesippos (Heges. 3, 6, 3). – *Orig.* 14, 3, 23.

⁵⁴³ 2005b, *orig.* 14, 3, 23; alav. 18.

juutalaisten muodostama sekaväestö, josta Raamatussa profeetta Jesaja kertoo⁵⁴⁴ väheksyvään sävyyn.⁵⁴⁵

41. Pentapolis

Isidoruksen mukaan Pentapolis on saanut nimensä viidestä kaupungista (Sodoma, Gomorra, Adama, Seboim ja Segor), jotka tuhoutuivat taivaasta laskeutuneen tulen seurauksena. Isidorus viittaa tässä Ilmestyskirjan tapahtumiin, joissa Jumala rankaisee kaupunkien asukkaita heidän synneistään.⁵⁴⁶

*Pentapolis regio in confinio Arabiae et Palestinae sita, dicta a quinque civitatibus inpiorum quae caelesti igne consumptae sunt.*⁵⁴⁷ *Terra amplius ab Hierosolimis olim uberrima, nunc autem deserta atque exusta; nam pro scelere incolarum de caelo descendit ignis, qui regionem illam in cineres aeternos dissolvit.*⁵⁴⁸

Pentapoliksen alue sijaitsee Arabian ja Palestiinan raja-alueella. Se on saanut nimensä viidestä syntiin langenneiden kaupungista, jotka taivaallinen tuli tuhosi. Maa, joka on kauempana Jerusalemissa, oli muinoin hedelmällinen mutta nyt autioitunut ja kuiva, koska asukkaiden syntien takia taivaasta laskeutui tuli, joka tuhosi alueen muuttaen sen ikuisiksi tuhkaksi.

Isidoruksen esittämä etymologia on ilmeinen ja oikein. Nimi koostuu selkeästi kahdesta kreikankielisestä sanasta: πέντε 'viisi' ja πόλις 'kaupunki, kaupunkivaltio'.

⁵⁴⁴ *Jes. 8:23:* "Ei valo kajasta sille, joka on ahdingossa. Aikoinaan Herra vei kunnian Sebulonin ja Naftalin mailta. Mutta kerran hän taas palauttaa kunniaan Meren tien, Jordanin takaisen maan ja muukalaisten Galilean."

⁵⁴⁵ *Iso Raamatun Tietosanakirja* 1988, s. v. 'Galilea'.

⁵⁴⁶ *Ilm. 19:24–25:* "Herra antoi sataa taivaasta tulta ja tulikiveä Sodoman ja Gomorran päälle. Hän tuhosi nämä kaupungit ja koko tasangon sekä kaupunkien kaikki asukkaat ja maan kasvitkin." Näistä viidestä kaupungista ainoastaan Segor säästyivät tuholta. Spevak 2011, 29.

⁵⁴⁷ Isidoruksen lähteenä on ollut Orsiuksen teksti (*hist.* 1, 5, 6). Spevak 2011, 29.

⁵⁴⁸ *Orig.* 14, 3, 24.

42. Albania

Isidoruksen mukaan Albania on saanut nimensä kansan vaaleahiuksisuuden takia (vrt. latinan *albus* 'valkoinen').

*Albania*⁵⁴⁹ a colore populi nuncupata, eo quod *alba crine* nascantur.⁵⁵⁰ Haec ab oriente sub mare Caspium surgens, per ora Oceani septentrionalis usque ad Meotides paludes per deserta et inculta extenditur.⁵⁵¹ Huic terrae canes ingentes sunt tantaque feritatis ut tauros premant, leones perimant.⁵⁵²

Albania on saanut nimensä väestön värin mukaan, sillä siellä ihmiset syntyvät vaaleahiuksisina. Maa kohoaa idässä Kaspienmeren alapuolelta ja ulottuu pohjoisen valtameren rannikolle ja Maiotis-järvelle autioiden ja viljelemättömien alueiden halki. Tämän maan koirat ovat valtavia ja niin verenhimoisia, että ne käyvät härkien kimppuun ja tappavat leijonia.

Isidoruksen esittämä etymologia on ilmeisesti väärä, sillä Albanian etymologia selitetään indoeurooppalaisen sanan **alb* 'mäki' kautta. Tästä sanasta kehittyi ensin paikallisen heimon nimi, jonka jälkeen siitä kehittyi koko alueen kattava nimitys.⁵⁵³ Hakulisen⁵⁵⁴ mukaan kyseessä olisi ollut alun perin illyrialainen heimo, joka esiintyy Ptolemaioksella⁵⁵⁵ nimellä Ἀλβανοί. On mahdollista, että nimi on sukua Alpeille.

⁵⁴⁹ Isidoruksen tarkoittama Albania sijaitsee Kaspienmeren rannalla nykyisen Azerbaidžanin tienoilla. Nykyinen Albania sijaitsee puolestaan Adrianmeren kaakkoisrannikolla.

⁵⁵⁰ Isidorus on käyttänyt lähteenään Solinuksen tekstiä (Sol. 15, 5). Solinuksella esiintyvä muoto *albo crine* esiintyy myös joissakin Isidoruksen teoksen käsikirjoituksissa (T, X ja C). Kuitenkin pääosa käsikirjoituksista sisältää feminiinimuodon *alba crine*. Spevak 2011, 37.

⁵⁵¹ Osuus *per ora – paludes* on lainattu Orosiukselta (*hist.* 1, 2, 49). Spevak 2011, 37.

⁵⁵² *Orig.* 14, 3, 34. – Spevakin mukaan Isidorus lainaa Solinusta (Sol. 14, 6): *Apud hos populos nati canes feris anteponuntur, frangunt tauros, leones premunt.*

⁵⁵³ Everett-Heath 2014, s. v. 'Albania (Shqipëria), Arbania/Arbanon, Epirus'.

⁵⁵⁴ 2006, s. v. 'Albania; Albanian tasavalta'.

⁵⁵⁵ Ptol. *geo.* 3, 13, 23.

43. *Isauria*

Isidoruksen mukaan Isaurian etymologia juontuu paikallisista olosuhteista. Hänen esittämänsä etymologia on ilmeisesti yhdistelmä kahdesta sanasta: ἴσος 'samanarvoinen' (vrt. sanaan *undique* Isidoruksen tekstissä) sekä *aura* 'tuulahdus, ilmavirta'.⁵⁵⁶

*Isauria ex situ loci perhibetur cognominata, quod undique aperta aurarum flatibus pateat. Metropolitim urbem Seleuciam⁵⁵⁷ habet.*⁵⁵⁸

Isauria on saanut nimensä sijaintinsa mukaan, sillä se on kaikkialta avoin tuulenpuuskille. Alueen pääkaupunki on Seleukeia.

Etymologia on epäuskottava. Paikannimi esiintyy jo kreikassa muodossa Ἰσαυρία, joten latinan sana *aura* 'tuuli' (vrt. kreikan ἄνεμος) ei ole todennäköinen osa nimen etymologiaa. Lisäksi Isidoruksen kreikantaidon uskotaan olleen varsin huono, joten on kyseenalaista, olisiko hän itse⁵⁵⁹ kyennyt löytämään nimen yhteyden kreikan sanaan ἴσος.

Nimen todellisesta etymologiaa ei tunneta. Vuoristoinen Isauria tunnettiin antiikin aikana huonosti. Strabon mainitsee⁵⁶⁰ Isaurian nimen viittaavan alueen pohjoisosaan, jonne alueen asutus oli keskittynyt, ja nimittää eteläosaa Isaurikeeksi (Ἰσαυρικὴ). Myös myöhemmät auktorit viittaavat Isauria-nimellä nimenomaan alueen pohjoisosaan jättäen eteläosan mainitsematta. Isaurian asukkaat tunnettiin ryöstöretkistä, joita he tekivät Kilikiaan, Fryygiaan ja Pisidiaan. Isaurialaisten aiheuttama sekasorto oli niin suuri, että vuonna 78 eaa. roomalaiset sotilaat saapuivat

⁵⁵⁶ Spevak 2011, 46.

⁵⁵⁷ Tässä esiintyvä Seleukeian kaupunki on traakialainen Seleukeia. Spevak 2011, 46.

⁵⁵⁸ *Orig.* 14, 3, 44.

⁵⁵⁹ Spevak (2011, 46) ei mainitse etymologialle lähdeettä.

⁵⁶⁰ Strabon *geo.* 12, 6, 2.

Publius Serviliuksen johdolla kukistamaan naapurikansoja pelottelevat isaurialaiset ryövärit.⁵⁶¹

⁵⁶¹ Schmitz 1854e, s. v. 'Commagene'.

7. Päättäntö

Isidorus Sevillalainen oli oppinut piispa, joka pitkän virkauransa aikana kirjoitti runsaasti sekä maallista että hengellistä kirjallisuutta. Hänen oppineisuutensa laaja-alaisuus näkyy hänen teoksissaan, joissa käsitellään mm. historiaa, luonnontieteitä sekä kielitiedettä. Isidoruksen merkittävin teos on *Etymologiae*, joka sisälsi sekä maallista että hengellistä materiaalia.

Etymologiae oli erittäin merkittävä teos koko keskiajan: se oli suosittu oppikirja ja hakuteos ympäri Eurooppaa. Teos on käytännössä kokoelma Isidoruksen aikaisemmista teoksista, ja se koostuu lähes kokonaan antiikin auktoreiden tekstien otteista ja mukaelmista. Teoksen kirjoitussyyt olivat ilmeisesti pedagogisia.

Etymologiae-teoksen 14. kirja *De terra* käsittelee maantiedettä. Siinä käsitellään mm. kolmea tunnettua maanosaa (Aasiaa, Eurooppaa ja Afrikkaa), saaria, niemiä, vuoria ja maanalaisia paikkoja. Isidoruksen tiedot maailmasta pohjautuvat pitkälti antiikin aikana kirjoitettuihin maantiedettä käsitteleviin teksteihin, jotka tehtiin mm. merimatkojen pohjalta. Kirjan pääasiallisia lähteitä ovat Solinuksen *Collectanea rerum memorabiliium*, Plinius vanhemman laaja *Historia naturalis* sekä grammatikko Serviuksen kommentaarit Vergiliuksen teksteihin. Lisäksi Aasiaa käsittelevässä luvussa tärkeiksi lähteiksi nousevat Orosiuksen, Pseudo-Hegesippoksen, Hieronymuksen ja Augustinuksen tekstit. Kuten antiikin Kreikan ja Rooman oppineilla, Isidoruksenkin maailma jakautuu kolmeen maanosaan. Käsikirjoituksissa tätä jaottelua on havainnollistettu ns. O-T-kartalla, jossa Tanais-joki (Don) toimii Euroopan ja Aasian välisenä rajana ja Niili puolestaan Aasian ja Afrikan rajana. Nämä joet kuvataan kartassa vaakasuorana viivana, ja jokien väliin jäävä Välimeri kuvataan pystysuorana viivana. Kolmea maanosaa ympäröi valtameri.

Isidorus oli merkittävä varhaiskeskiaikainen etymologiaperinteen jatkaja. Hänen elinaikanaan vanha stoalainen etymologiatutkimuksen perinne oli jo muuttunut roomalaisen grammatiikin ja retoriikan takia, ja lisäksi kristilliset vaikutteet lisäsivät siihen omat piirteensä. Hänen etymologiateoriansa rakentui vahvasti antiikinaikaisten lähteiden pohjalta. Hänen mielestään etymologian ymmärtäminen on tärkeä osa sanan merkityksen ymmärtämistä. Hänen mukaansa sanat saivat alkunsa joko luonnon mukailusta (*secundum naturam*) tai niitä annettiin mielivaltaisesti (*secundum placitum*).

Ensimmäisenä tutkimustavoitteenani on ollut selvittää, millaisia etymologisia selitysmalleja Isidorus on aineistossa käyttänyt. Olen analysoinut *Etymologiae*-teoksen 14. kirjan kolmannen luvun, ja löytänyt siitä 42 aasialaisen paikannimen etymologiaa, jotka olen ryhmitellyt kuuteen eri ryhmään etymologian selitysmallin perusteella. Isidorus itse luettelee etymologian määrittelyn yhteydessä useita eri etymologiaryhmiä, joita ovat mm. *ex causa*, *ex origine* ja *ex nominum derivatione*. Toisena tutkimustavoitteenani on ollut verrata Isidoruksen esittämien etymologioiden paikkaansapitävyyttä nykyisiin selitysmalleihin. Hypoteesini mukaan suurin osa aineiston etymologioista ei pidä paikkaansa nykyäskäsityksen mukaan.

Ensimmäinen muodostamani ryhmä koostuu paikannimistä, joiden pohjalla on Isidoruksen mukaan jokin historiallisen henkilön tai kansan nimi. Näitä on aineistossa kuusi kappaletta. Niistä vain yksi pitää varmasti paikkansa, ja kolme on mahdollisesti oikein. Kaksi etymologiaa on selvästi virheellisiä. On huomattava, että edes myöhemmät lähteet eivät ole varmoja monien paikannimien etymologioista. Useassa tapauksessa yhdelle paikannimelle on esitetty useampia etymologioita.

Toinen ryhmä koostuu paikannimistä, joiden pohjana on Isidoruksen mukaan kreikkalaisessa mytologiassa esiintyvän hahmon nimi. Tämä on aineiston suurin ryhmä, ja siihen kuuluu kaksitoista etymologiaa, joskin yksi paikoista ei sijaitse Aasiassa (Tyrrhenia / Etruria). Toisin sanoen noin neljäsosa aineistossa esiintyvistä paikannimistä pohjautuu Isidoruksen mukaan mytologisen hahmon nimeen. Hänen mielestään nämä hahmot ovat joko saapuneet paikalle tai hallinneet sitä, minkä vuoksi

ne on nimetty heidän mukaansa. Mikään näistä etymologioista ei nykytiedon mukaan pidä paikkaansa.

Kolmas ryhmä koostuu nimistä, joiden pohjana toimii Raamatussa esiintyvä henkilön- tai kansanimi. Tällaisia olen löytänyt kuusi kappaletta. Kaikkiaan henkilön tai kansan erisnimeen perustuvia etymologioita aineistossa on hieman yli puolet. On varsin mielenkiintoista huomata, että Isidorus, joka oli katolinen piispa, käyttää useammin kreikkalaisesta mytologiasta pohjautuvaa nimeä paikannimen etymologisena selityksenä kuin raamatullista nimeä. Tämä tosin johtuu todennäköisesti hänen käyttämistään lähteistä, joille ei ole ollut välttämättä raamatullista vaihtoehtoa. Yksikään näistä etymologioista ei ole varma.

Neljännän ryhmän paikannimien etymologiat pohjautuvat alueella sijaitsevan kaupungin nimeen. On huomattava, että Isidorus ei ole kuitenkaan käsitellyt näiden kohdalla kaupunkien nimien etymologioita. Tähän ryhmään kuuluu seitsemän etymologiaa, mikä tarkoittaa alle viidesosaa kaikista aineiston etymologioista. Näistä viisi on mahdollisesti oikein. Tämä perustuu oletukseen, että kaupungin tai muun asutuksen nimi on ajan saatossa laajentunut käsittämään laajempaa aluetta.

Viides ryhmä on aineiston pienin, sillä se koostuu ainoastaan neljästä etymologiasta. Niiden pohjana on jokin alueen ympäristössä oleva erisnimi, ei kuitenkaan asutuskeskuksen nimi. Tähän ryhmään kuuluu noin kymmenesosa kaikista etymologioista. Näistä kaksi pohjautuu joen nimeen, kolmas metsän nimeen ja neljäs rannikkoalueen nimeen. Näistä etymologioista vain yksi on todennäköisesti oikein.

Viimeinen, kuudes ryhmä koostuu etymologioista, joiden pohjana on pääosin jokin vieraskielinen yleisnimi. Vieraat kielet tarkoittavat tässä yhteydessä muuta kuin latinaa, eli esimerkiksi kreikkaa ja hepreaa. Tässä ryhmässä on kahdeksan etymologiaa, mikä on noin viidesosa aineiston etymologioista. Ryhmän etymologioista neljä, eli puolet, on oletettavasti oikein.

Vain noin kolmasosa etymologioista on hyväksyttäviä. On kuitenkin yllättävää, että monen nimen etymologia on edelleen sanakirjojen ja hakuteosten mukaan tuntematon tai että yhdelle nimelle on esitetty useita erilaisia (jopa varsin epävarmoja!) etymologioita. Uskon kuitenkin vakaasti, että tuloksia voi pitää vähintäänkin suuntaa-antavina Isidoruksen etymologioiden paikkansapitävyydestä.

Jatkotutkimuksena olisi mielenkiintoista tarkastella laajemmin Isidoruksen etymologisia selitysmalleja. Ovatko selitysmallit samanlaisia koko teoksen osalta vai onko aihepiirien välillä huomattavia eroja, sillä lähes koko teos koostuu eri antiikin auktoreiden tekstien otteista? Olisi myös mielenkiintoista tutkia yleisesti etymologiatutkimuksen ja siihen liittyvän ajattelun kehitystä eri aikakausina. Myös *Etymologiae*-teoksen vaikutus keskiaikaiseen etymologiatutkimukseen sekä laajemmin mannereurooppalaisen oppineisuuden kehitykseen olisi kiinnostava tutkimusaihe.

Bibliografia

TEKSTIEDITIOT:

Isidorus Sevellalainen: *Isidore de Séville: Étymologies: livre XIV De Terra*. Texte établi, traduit et commenté par Olga Spevak. Paris. Les Belles Lettres 2011.

Isidorus Sevellalainen: *Isidori Hispalensis episcopi Etymologiarum sive Originum libri XX* Volume 1. Recognovit brevisque adnotatione critica instruxit W. M. Lindsay. Oxonii. Oxford University Press American Branch 1966.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS:

Amsler, M. 1989. 'Isidore of Seville and the Etymological Encyclopedia'. *Etymology and Grammatical Discourse in Late Antiquity and the Early Middle Ages*. Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science. Volume 44. Amsterdam.

Anderson, W. B. & Hardie, P. R. 2003. 'Annaeus Lucanus, Marcus'. *OCD*, 94–95.

Annas, J. 2003a. 'Plato (1)'. *OCD*, 1190–1193.

Annas, J. 2003b. 'Cleanthes'. *OCD*, 343.

Annas, J. 2003c. 'Chrysippus'. *OCD*, 329.

Atkinson, W. C. 1967. *A History of Spain and Portugal*. Penguin Books. Harmondsworth.

Austin, R. G. & Winterbottom, M. 2003. 'Quintilian (Marcus Fabius Quintilianus)'. *OCD*, 1290.

Bammel, C. P. 2003. 'Rufinus (2)'. *OCD*, 1337.

- Barney, S. A., Lewis, W. J., Beach, J. A., Berghof, O. 2006. *The Etymologies of Isidore of Seville*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Barnish, S. J. B. 2003a. 'Grogory I'. *OCD*, 656–657.
- Barnish, S. J. B. 2003b. 'Cassiodorus (Magnus Aurelius Cassiodorus Senator)'. *OCD*, 298–299.
- Barnish, S. J. B. 2003c. 'Boethius, Anicius Manlius Severinus'. *OCD*, 247–248.
- Bassal, A., Planet, J. A. & Rosado, F. 2003. *Historia de España*. Ed. Barnat, J. Ediciones Nauta. Barcelona.
- Beekes, R. 2010a. *Etymological Dictionary of Greek*. Vol. 1. Leiden (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series. Volume 10/1). Brill.
- Beekes, R. 2010b. *Etymological Dictionary of Greek*. Vol. 2. Leiden (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series. Volume 10/2). Brill.
- Bibliotheca Augustana* [online].
http://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost07/Isidorus/isi_etma.html.
 [Katsottu 1.7.2016].
- Bosworth, A. B. 2003a. 'Alexander (3) III'. *OCD*, 57–59.
- Bosworth, A. B. 2003b. 'Nearchus'. *OCD*, 1032.
- Bradley, K. R. 2003. 'Suetonius (Gaius Suetonius Tranquillus)'. *OCD*, 1451–1452.
- Braund, S. M. 2003. 'Juvenal (Decimus Iunius Iuvenalis)'. *OCD*, 804–805.
- Brehaut, E. 1912. *An Encyclopedist of the Dark Ages: Isidore of Seville*. Columbia University. New York.
- Briscoe, J. 2003. 'Marcus Porcius Cato'. *OCD*, 1224–1225.
- British Library – *Digitised Manuscripts*. *Harley MS 3025*. [online]
http://www.bl.uk/manuscripts/FullDisplay.aspx?ref=Harley_MS_3035. [Katsottu 1.7.2016].

- Brown, P. G. M. 2003. 'Terence (Publius Terentius Afer)'. *OCD*, 1483–1484.
- Bunbury, E. H. 1854, 'Etruria'. *DGRG*.
- Cameron, A. M. 2003. 'Eusebius'. *OCD*, 575–576.
- Carey, C. 2003. 'Pindar'. *OCD*, 1183–1184.
- Cary, M. 1959. 'Maës, Qui et Titianus.' *CQ* 6, 130–134.
- Castrén, P. 2012. *Uusi antiikin historia*. Keuruu. Otava.
- Citroni, M. 2003. 'Martial (Marcus Valerius, Martialis)'. *OCD*, 930–932.
- De Jong, J. 1974. 'Ildefonsus (c. 607–667)'. *NIDCC*, 499.
- Del Bello, D. 2007. *Forgotten Paths*. Washington. Catholic University of America Press.
- Dyer, T. H. 1854a. 'Syria'. *DGRG*.
- Dyer, T. H. 1854b. 'Phoenicia'. *DGRG*.
- Dyer, T. H. 1854c. 'Serica'. *DGRG*.
- Edson, E. 2008. 'Maps in Context: Isidore, Orosius, and the Medieval Image of the World.' *Cartography in Antiquity and the Middle Ages: Fresh Perspectives, New Methods, Technology and Change in History* 10, ed. Talbert, R. & Unger, R., Leiden, Brill, 219–236.
- Encyclopædia Britannica* [online], s. v. 'Hyrkania'.
<https://www.britannica.com/place/Hyrkania> [Katsottu 18.8.2018].
- Encyclopædia Britannica* [online], s. v. 'Judah'.
<https://www.britannica.com/topic/Judah-Hebrew-tribe>. [Katsottu 19.8.2018].
- Encyclopædia Britannica* [online], s. v. 'Pillars of Heracles'.
<https://www.britannica.com/place/Pillars-of-Heracles>. [Katsottu 11.5.2018].
- Engels, J. 1962. 'La portée de l'étymologie isidorienne.' *StudMed* (3a ser.) 3 (1), 99–128.
- Etymonline.com*. s. v. 'Canopus'. <https://www.etymonline.com/word/canopus>.
 [Katsottu 18.8.2018].

- Everett-Heath, J. 2014. *The Concise Dictionary of World Place-Names*. Oxford. Oxford University Press.
- Fear, A. & Wood, J. 2016. 'Introduction.' *Isidore of Seville and his Reception in the Early Middle Ages: Transmitting and Transforming Knowledge*. Ed. Fear, A. & Wood, J. *Late Antique and Early Medieval Iberia*. Amsterdam. Amsterdam University Press. 11–30.
- Feeney, D. C. 2003. 'Statius, Publius Papinius'. *OCD*, 1439.
- Fontaine, J. 1959. *Isidore de Seville et la culture classique dans l'Espagne Wisigothique*. Études augustiniennes. Paris.
- Fontaine, J. 2009. 'Education and learning.' *The New Cambridge Medieval History*. Volume I c. 500–700. Ed. Fouracre, P. Cambridge. Cambridge University Press. 735–759.
- Forbes, P. B. R. & Browning, R. 2003. 'Hesychius'. *OCD*, 701–702.
- Forbes, P. B. R., Browning, R. & Wilson, N. G. 2003. 'Crates (3)'. *OCD*, 406.
- Fowler, P. G. & Fowler, D. P. 2003a. 'Virgil (Publius Vergilius Maro)'. *OCD*, 1602–1607.
- Fowler, P. G. & Fowler, D. P. 2003b. 'Lucretius (Titus Lucretius Carus)'. *OCD*, 888–890.
- Fraser, P. M. 2003. 'Erathosthenes'. *OCD*, 553–554.
- Gould, J. P. A. 2003a. 'Euripides'. *OCD*, 571–574.
- Gould, J. P. A. 2003b. 'Herodotus (1)'. *OCD*, 696–698.
- Hakulinen, K. 2006. *Paikannimet*. Helsinki. WSOY.
- Hinds, S. E. 2003. 'Ovid'. *OCD*, 1084–1087.
- Holford-Strevens, L. A. 2003a. 'Gellius, Aulus'. *OCD*, 627–628.
- Holford-Strevens, L. A. 2003b. 'Macrobius, Ambrosius Theodosius'. *OCD*, 906–907.

- Honoré, T. 2003a. 'Tertullian (Quintus Septimius Florens Tertullianus)'. *OCD*, 1478–1488.
- Honoré, T. 2003b. 'Iulius Paulus'. *OCD*, 785–786.
- Honoré, T. 2003c. 'Domitius Ulpianus'. *OCD*, 493.
- Hunt, D. E. 2003. 'Orosius'. *OCD*, 1078.
- Iso Raamatun Tietosanakirja*. (päätoim. Gilbrandt, T.). 1988. Osa 1. Vantaa. Raamatun tietokirja.
- Iso Raamatun Tietosanakirja*. (päätoim. Gilbrandt, T.). 1989. Osa 2. Vantaa. Raamatun tietokirja.
- Iso Raamatun Tietosanakirja*. (päätoim. Gilbrandt, T.). 1990. Osa 4. Vantaa. Raamatun tietokirja.
- James, E. B. 1854. 'Commagene'. *DGRG*.
- Janvier, Y. 1982. *La Géographie d'Orose*. Collection d'Études Anciennes. Paris. Les Belles Lettres.
- Jocelyn, H. D. 2003a. 'Ennius, Quintus'. *OCD*, 525–526.
- Jocelyn, H. D. 2003b. 'Naevius, Gnaeus'. *OCD*, 1021–1022.
- Kallela, M.-L, Oksala, T., Paananen, U. & Palmén, E. 1986. *Ad fontes: Antiikin kulttuuriperintö*. Helsinki. Valtion painatuskeskus.
- Karttunen, K. 2013. *Orientin etymologinen sanakirja*. Helsinki. Gaudeamus Helsinki University Press.
- Kaster, R. A. 2003a. 'Varro (Marcus Terentius Varro)'. *OCD*, 1582.
- Kaster, R. A. 2003b. 'Nonius Marcellus'. *OCD*, 1048.
- Kaster, R. A. 2003c. 'Donatus (1), Aelius'. *OCD*, 494–495.
- Kaster, R. A. 2003d. 'Verrius Flaccus, Marcus'. *OCD*, 1589.

- Kaster, R. A. 2003e. 'Placidus'. *OCD*, 1188.
- Kaster, R. A. 2003f. 'Sacerdos, Marius Plotius'. *OCD*, 1343.
- Kaster, R. A. 2003g. 'Terentianus Maurus'. *OCD*, 1485.
- Kaster, R. A. 2003h. 'Aelius Lucius'. *OCD*, 886.
- Kaster, R. A. 2003i. 'Pomponius Porphyrio'. *OCD*, 1218.
- Law, V. 2008. *The History of Linguistics in Europe from Plato to 1600*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Lehmann, W. P. 1986. *A Gothic Etymological Dictionary*. Leiden. Brill.
- Lejay, P. 1913. 'The Pseudo-Hegesippus.' *Catholic Encyclopedia* 7. New York. Robert Appleton Company.
- Lindsay, W. M. 1911. 'The Editing of Isidore Etymologiae.' (sic) *CQ* 5 (1), 42–53.
- Lindsay, W. M. 1966. 'Praefatio editoris'. *Isidori Hispalensis episcopi Etymologiarum sive Originum libri XX* Volume 1. Recognovit brevique adnotatione critica instruxit W. M. Lindsay. Oxonii. Oxford University Press American Branch 1966. V–XIII.
- Lockwood, J. F. & Wilson, N. G. 2003. 'Aristophanes (2)'. *OCD*, 165.
- Long, G. 1854a. 'Bithynia'. *DGRG*.
- Long, G. 1854b. 'Bebryces (1)'. *DGRG*.
- Long, G. 1854c. 'Galatia'. *DGRG*.
- Long, G. 1854d. 'Dardanus'. *DGRG*.
- Long, G. 1854e. 'Cappadocia'. *DGRG*.
- Maltby, R. 2003. 'Etymology'. *OCD*, 561–563.
- Matthews, J. F. 2003a. 'Theodosius (2), I'. *OCD*, 1501–1502.
- Matthews, J. F. 2003b. 'Augustine, St (Aurelius Augustinus)'. *OCD*, 215–216.
- Mikolaski, S. J. 1974. 'Arianism.' *NIDCC*, 67–68.

- Mountford, J. F. & Hornblower, S. 2003. 'Victorinus, Marius'. *OCD*, 1597–1598.
- Mountford, L. F., Fowler, P. G. & Fowler, D. P. 2003. 'Servius'. *OCD*, 1395–1396.
- Nehamas, A. 2003. 'Socrates'. *OCD*, 1419–1420.
- Nussbaum, M. C. 2003a. 'Aristotle'. *OCD*, 165–169.
- Nussbaum, M. C. 2003b. 'Heraclitus (1)'. *OCD*, 687.
- Payne, S. G. 1973. *A History of Spain and Portugal in two volumes: 1*. Madison. University of Wisconsin Press.
- Pelling, C. B. R. 2003. 'Sallustius Crispus Gaius'. *OCD*, 1348.
- Purcell, N. 2003a. 'Pliny (1) the Elder'. *OCD*, 1197–1198.
- Purcell, N. 2003b. 'Pomponius Mela'. *OCD*, 1218.
- Purcell, N. 2003c. 'Hippalus'. *OCD*, 707.
- Purcell, N. 2003d. 'Strabo'. *OCD*, 1447.
- Raymond, P. D. 2003a. 'Honorius'. *OCD*, 723–724.
- Raymond, P. D. 2003b. 'Constantine III'. *OCD*, 380.
- Reydellet, M. 1966. 'La diffusion des *Origines* d'Isidore de Séville au Haut Moyen Âge.' *MEFRA* 78 (2), 383–437.
- Ross, W. D. 2003. 'Cratylus'. *OCD*, 407.
- Rousseau, P. 2003. 'Ambrose'. *OCD*, 71.
- Schmitz, L. 1854a. 'Mygdones'. *DGRG*.
- Schmitz, L. 1854b. 'Phrygia'. *DGRG*.
- Schmitz, L. 1854c. 'Lydia'. *DGRG*.
- Schmitz, L. 1854d. 'Lycia'. *DGRG*.
- Schmitz, L. 1854e. 'Isauria'. *DGRG*.

- Schmitz, L. 1873a. 'Asia (2)'. *DGR*.
- Schmitz, L. 1873b. 'Medeia'. *DGR*.
- Schmitz, L. 1873c. 'Perses'. *DGR*.
- Schmitz, L. 1873d. 'Aegyptus'. *DGR*.
- Schmitz, L. 1873e. 'Canobus'. *DGR*.
- Schmitz, L. 1873f. 'Phrygia'. *DGR*.
- Schmitz, L. 1873g. 'Dardanus'. *DGR*.
- Schmitz, L. 1873h. 'Tros (1)'. *DGR*.
- Schmitz, L. 1873i. 'Tyrrhenus'. *DGR*.
- Schmitz, L. 1873j. 'Cilix'. *DGR*.
- Scourfield, J. H. D. 2003. 'Jerome (Eusebius Hieronymus)'. *OCD*, 794.
- Shachtman, N. 2002. [online]. 'Searchin' for the Surfer's Saint.'
<https://www.wired.com/2002/01/searchin-for-the-surferssaint/?currentPage=all>.
 [Katsottu 1.3.2018].
- Sheard, K. M. 2011. *Llewellyn's Complete Book of Names*. Woodbury. Llewellyn Publications.
- Smallwood, E. M. & Rajak, T. 2003. 'Josephus (Flavius Iosephus)'. *OCD*, 789–799.
- Smith, A. 'Porphyry'. *OCD*, 1126–1127.
- Smith, L. 1854. 'Ilium'. *DGRG*.
- Smith, P. 1854. 'Asia'. *DGRG*.
- Smith, P. 1854. 'Cyrenaica'. *DGRG*.
- Smith, W. 1873. 'Hermogenes'. *DGR*.
- Spevak, O. 2009. 'Isidore de Séville: le livre XIV des *Etymologiae* et la tradition étymologique.' *REL* 87, 231–248.

- Spevak, O. 2011. 'Introduction.' *Isidore de Séville: Étymologies: livre XIV De Terra*. Paris. Les Belles Lettres. VII–LIV.
- Spurr, M. S. 2003a. 'Palladius (1), Rutilius Taurus Aemilianus'. *OCD*, 1101.
- Spurr, M. S. 2003b. 'Columella, Lucius Iunius Moderatus'. *OCD*, 367.
- Stevenson, J. & Edwards, M. J. 2003. 'Lactantius (Lucius Caelius (Caecilius ?) Firmianus also called Lactantius)'. *OCD*, 811.'
- Strong, J. 1890. *A Concise Dictionary of the Words in the Greek Testament*. Nashville/New York. Abingdon Press.
- Throop, P. 2005a. *Isidore of Seville's Etymologies*. Volume One: Books I–X. Charlotte. MedievalMS.
- Throop, P. 2005b. *Isidore of Seville's Etymologies*. Volume Two: Books XI–XX. Charlotte. MedievalMS.
- Tomlinson, R. A. & Vallance, J. T. 2003. 'Vitruvius (Pol(l)io)'. *OCD*, 1609.
- Toomer, G. J. 2003a. 'Ptolemy (4) (Claudius Ptolemaeus)'. *OCD*, 1273–1275.
- Toomer, G. J. 2003b. 'Hipparchus'. *OCD*, 707–708.
- Vallance, J. T. 2003. 'Cornelius Celsus, Aulus'. *OCD*, 392–393.
- Vaux, W. S. W. 1854a. 'Parthia'. *DGRG*.
- Vaux, W. S. W. 1854b. 'Media or Medeia'. *DGRG*.
- Vaux, W. S. W. 1854c. 'Assyria'. *DGRG*.
- Vaux, W. S. W. 1854d. 'Arachotus'. *DGRG*.
- Vaux, W. S. W. 1854e. 'Babylonia'. *DGRG*.
- Vaux, W. S. W. 1854f. 'Bactriana'. *DGRG*.
- Vaux, W. S. W. 1854g. 'Mesopotamia'. *DGRG*.

Warmington, E. H. 1973. *Greek Geography*. The Library of Greek Thought vol. 7. New York. AMS Press.

Warmington, E. H. 2003. 'Iulius Solinus, Gaius'. *OCD*, 786.

West, M. L. 2003. 'Hecateus'. *OCD*, 670–671.

Whitby, L. M. 2003. 'Justinian (Flavius Petrus Sabbatius Iustinianus)'. *OCD*, 802–803.

Wilcock, M. M. 2003. 'Homer'. *OCD*, 718–720.

Williams, J. 1997. 'Isidore, Orosius and the Beatus Map.' *Imago Mundi* 49, 7–32.

Winterbottom, M. 2003. 'Asianism and Atticism'. *OCD*, 191.

LYHENTEET:

DGR = Smith, W. (toim.) 1873. *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*. Vol. I–III. Boston. Little, Brown, and Company. Onlineversio.

[<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0104>]

[Katsottu 27.8.2018.]

DGRG = Smith, W. (toim.) 1854. *Dictionary of Greek and Roman Geography*. Vol. I–II. Boston. Little, Brown, and Company. Onlineversio.

[<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0064>]

[Katsottu 27.8.2018.]

NIDCC = *The New International Dictionary of the Christian Church*. 1974. Ed. Douglas, J. D., Earle, E. C. & Ruark, J. E. The Paternoster Press. Exeter.

OCD = *The Oxford Classical Dictionary*. 2003. Ed. Hornblower, S. & Spawforth, A. Oxford University Press. Oxford.

Index locorum

Adnot. Lucan.	359	Isidorus Sevellalainen:
3, 272		<i>diff.</i> 2, 97
Augustinus:	Hesykhios:	<i>orig.</i> ⁵⁶²
<i>dialect.</i> 6	<i>s. v.</i> Βρύγες	1, 2, 2
<i>civ.</i>	Hieronymus:	1, 4, 17
15, 8	<i>chron.</i>	1, 5, 1
16, 3	<i>PL 27, col. 52B</i>	1, 29, 1–5
16, 17	<i>PL 27, col. 159</i>	1, 30, 1
Boethius:	<i>PL 27, col. 193</i>	1, 31
<i>in top. Cic. 4 = PL 64,</i>	<i>PL 27, col. 203</i>	1, 37, 24
<i>col. 1111B-C</i>	<i>epist. 108, 12 = PL 22,</i>	2, 25–26
	<i>col. 0889</i>	2, 29
Cicero:	<i>in Gal. 2</i>	3, 3, 2
<i>top. 35</i>	<i>nom. hebr.</i>	3, 71, 41
Curtius Rufus:	<i>PL 23, col. 778A.</i>	4, 5, 3
6, 4, 18	<i>PL 23, col. 848A</i>	4, 7, 1
Herodotos:	<i>quaest. hebr. in Gen.</i>	4, 13, 4–5
<i>Historiateos (hist.)</i>	<i>PL 23 col. 977B</i>	5, 39, 42
1, 7, 3	<i>sit. et nom.</i>	6, 14, 8
1, 28	<i>PL 23, col. 892B</i>	8, 3, 2–3
1, 72	Homeros:	8, 6, 23
1, 173	<i>Ilias (Il.)</i>	8, 7, 1
4, 45, 3	20, 215	8, 7, 10
7, 61, 3	20, 230	9, 1, 1
7, 72	<i>Odysseia (Od.)</i>	9, 2, 2
Hesiodos:	1, 55	
<i>Theogonia (theog.)</i>	1, 62	

⁵⁶² Lista ei sisällä kohtaa *orig.* 14, 3 eriteltynä.

9, 2, 40	17, 4, 3	422a–422b
9, 2, 46–47	17, 5, 9	426c
9, 2, 56	17, 6, 5	427b
9, 2, 61	Justinus:	438d
9, 2, 89	25, 2, 11	Plinius vanhempi:
9, 2, 132	42, 2, 10	<i>nat.</i>
9, 3, 4	42, 2, 12	3, 3
10, 1, 1	42, 3, 6	5, 13
11, 3, 1–2	42, 3, 8	5, 48
12, 1, 33	Lucretius:	5, 92
12, 2, 3	5, 1028–1090	5, 100
12, 6	Orosius:	5, 118
12, 7, 45	<i>hist.</i>	5, 128
13, 3, 3	1, 2, 15	5, 145–146
13, 11, 3–4	1, 2, 17	6, 12
13, 11, 18	1, 2, 20	6, 25
13, 21, 8	1, 2, 23	6, 30
13, 21, 21	1, 2, 25	6, 48
14, 1–3	1, 2, 27	6, 54
14, 4–5	1, 2, 47	6, 56
14, 4, 18	1, 2, 49	6, 80
14, 4, 22	1, 2, 61	6, 92
14, 6–9	1, 5, 6	6, 112
14, 6, 6	Ovidius:	6, 114
16, 1, 4	<i>met.</i> 13, 337	8, 62
16, 7, 11	Philargyrius:	8, 66
16, 8, 4	<i>Verg. ecl.</i> 1, 5	12, 40
16, 10, 2	Platon:	12, 51–52
16, 12, 2	<i>Kratylos (Krat.)</i>	21, 31
16, 13, 6	409d–409e	37, 4

37, 86	1. Moos. 14:1-2	37, 1
37, 114	1. Moos. 25:13-15	38, 2-6
37, 136	Rufus Festus:	38, 10-11
Polybios:	10	39, 1
<i>Historiat (hist.)</i> 5, 44, 3	Servius:	40, 9-10
Pomponius Mela:	<i>Aen.</i>	40, 15
1, 8	1, 182	42, 1
3, 43	2, 781	42, 3
3, 60	3, 104	45, 5
Pseudo-Hegesippos:	3, 167	46, 1
1, 1, 9	4, 367	46, 4
3, 5, 3	5, 203	49, 1-2
3, 6, 3-5	5, 373	49, 9
4, 27	8, 479	50, 1-4
Ptolemaios:	10, 141	52, 2
<i>Geografia (geo.)</i>	11, 659	52, 17
3, 13, 23	<i>georg.</i>	52, 49
Raamattu:	2, 465	53, 3
<i>Ilm.</i> 2:8	3, 36	55, 1-2
<i>Ilm.</i> 19:24-25	4, 287	56, 1
<i>Jes.</i> 8:23	Solinus:	Strabon:
<i>Jes.</i> 23:1-18	14, 6	<i>Geografia (geo.)</i>
1. <i>Kun.</i> 16:23-24	15, 5	7, 3, 2
1. <i>Moos.</i> 6:10	17, 4, 8	11, 13, 1-2
1. <i>Moos.</i> 7:23	17, 4, 11	12, 6, 2
1. <i>Moos.</i> 8:3-4	31, 1	16, 1, 1
1. <i>Moos.</i> 9:18-19	32, 1	Tacitus:
1. <i>Moos.</i> 10:2	33, 4-5	<i>ann.</i> 6, 37
1. <i>Moos.</i> 10:7	33, 9-20	Varro:
1. <i>Moos.</i> 10:9-10	33, 22	<i>ling.</i>

5, 31

6, 3

6, 36–37

7, 4

8, 7

9, 4

Vergilius:

Aen.

4, 367

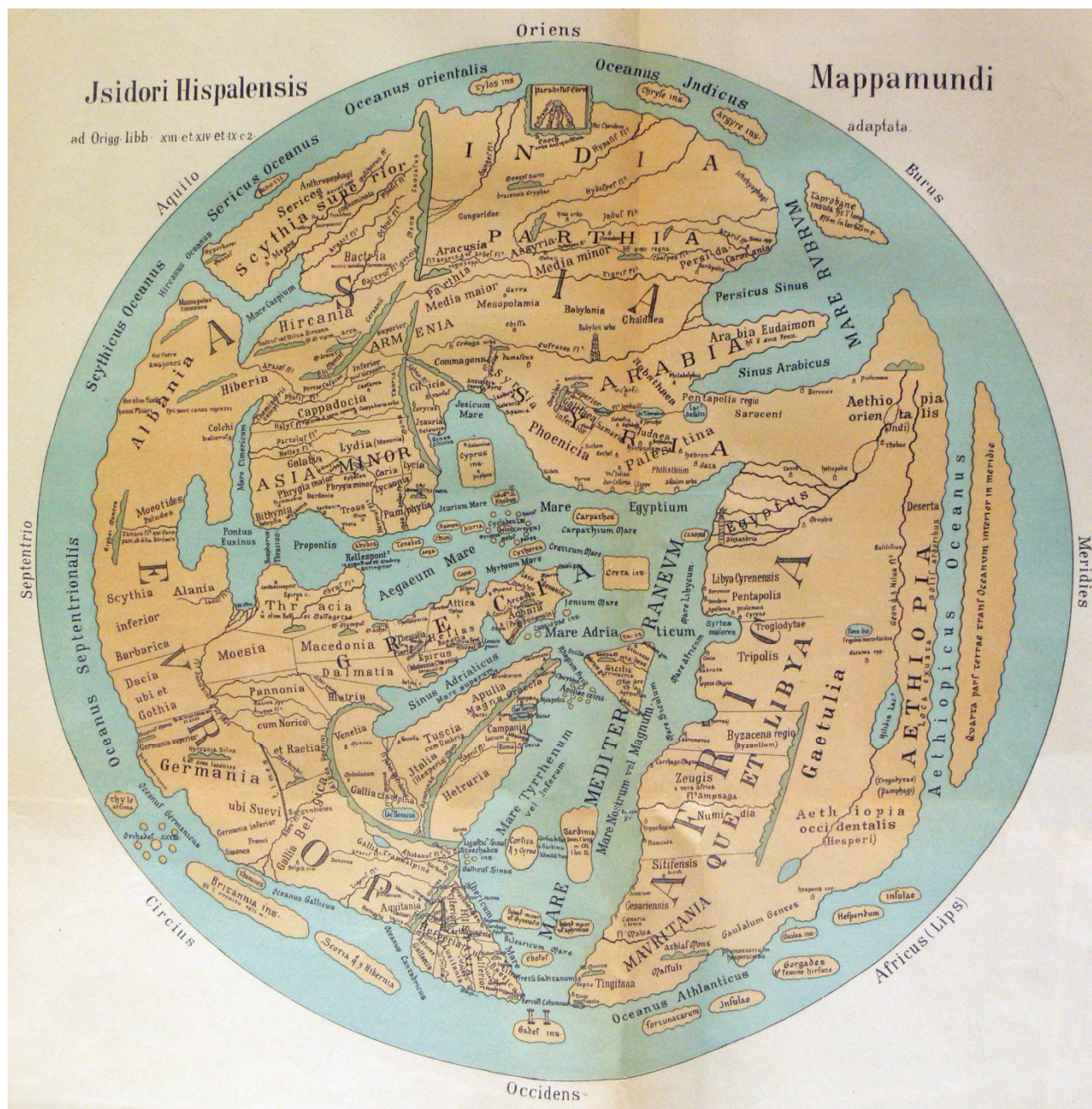
8, 139

georg.

2, 216

2, 121

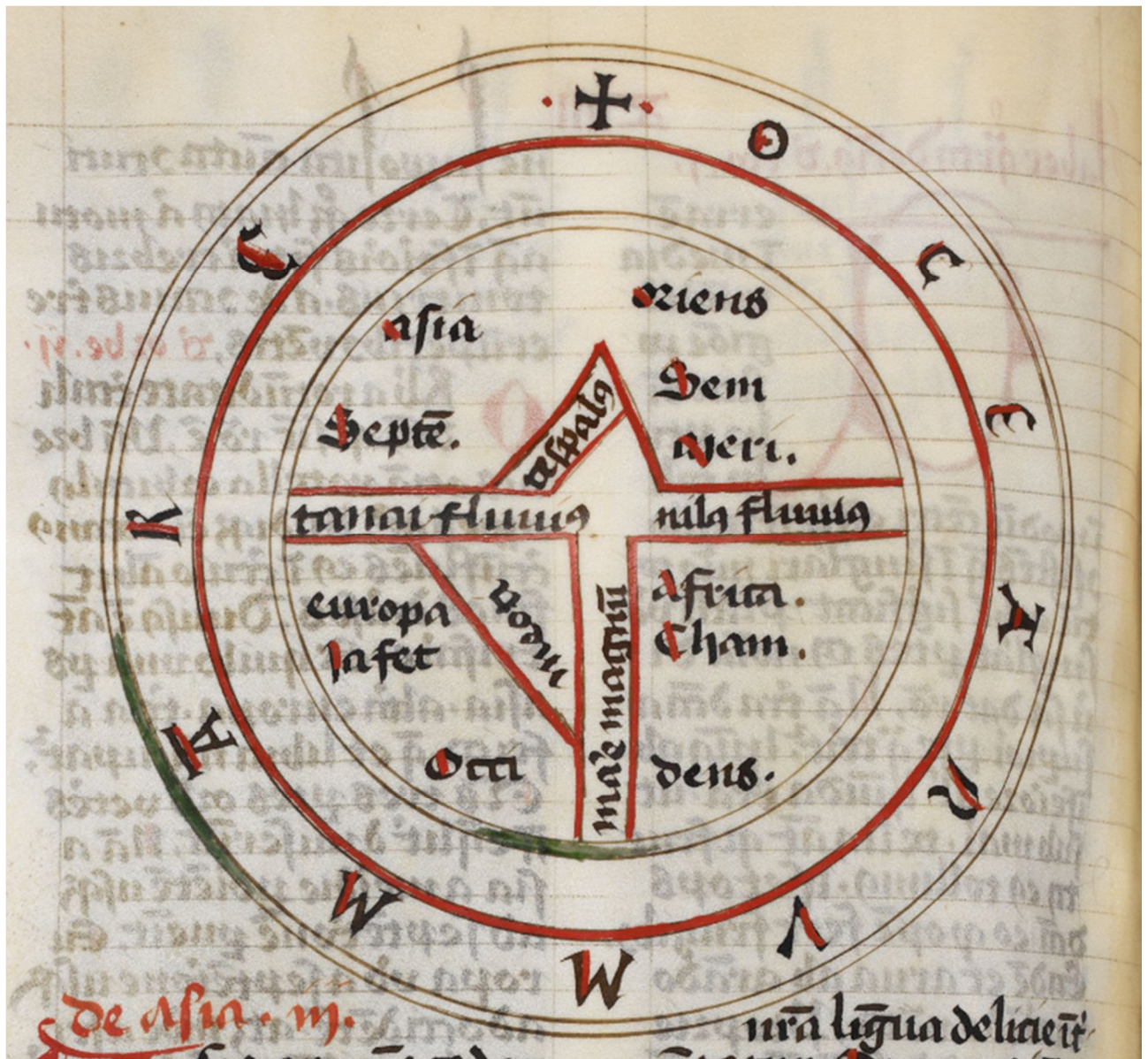
LIITE 1: Mallinnus Isidoruksen maantieteellisestä esityksestä

Kokonainen mallinnus Isidoruksen maantieteellisestä esityksestä. Kartta (*Mappae Mundi Bd. VI*) on Konrad Millerin teoksesta *Rekonstruierte Karten* vuodelta 1898.⁵⁶³

⁵⁶³ *Bibliotheca Augustana* [online].

LIITE 2: O-T-kartta

Yksityiskohta *Etymologiae*-teoksen saksalaisesta käsikirjoituksesta *Harley MS 3025*, joka sisältää myös Isidoruksen *De natura rerum* -teoksen. Käsikirjoitus on ajoitettu vuoteen 1495, ja sen on kopioinut siegeniläinen Gerardus. Käsikirjoitusta säilytetään nykyään British Libraryssa.⁵⁶⁴

⁵⁶⁴ British Library – *Digitised Manuscripts*. *Harley MS 3025* [online]. Kuva käsikirjoituksen foliosta 175v.

LIITE 3: Kartta 14. kirjassa esiintyvistä paikannimistä⁵⁶⁵

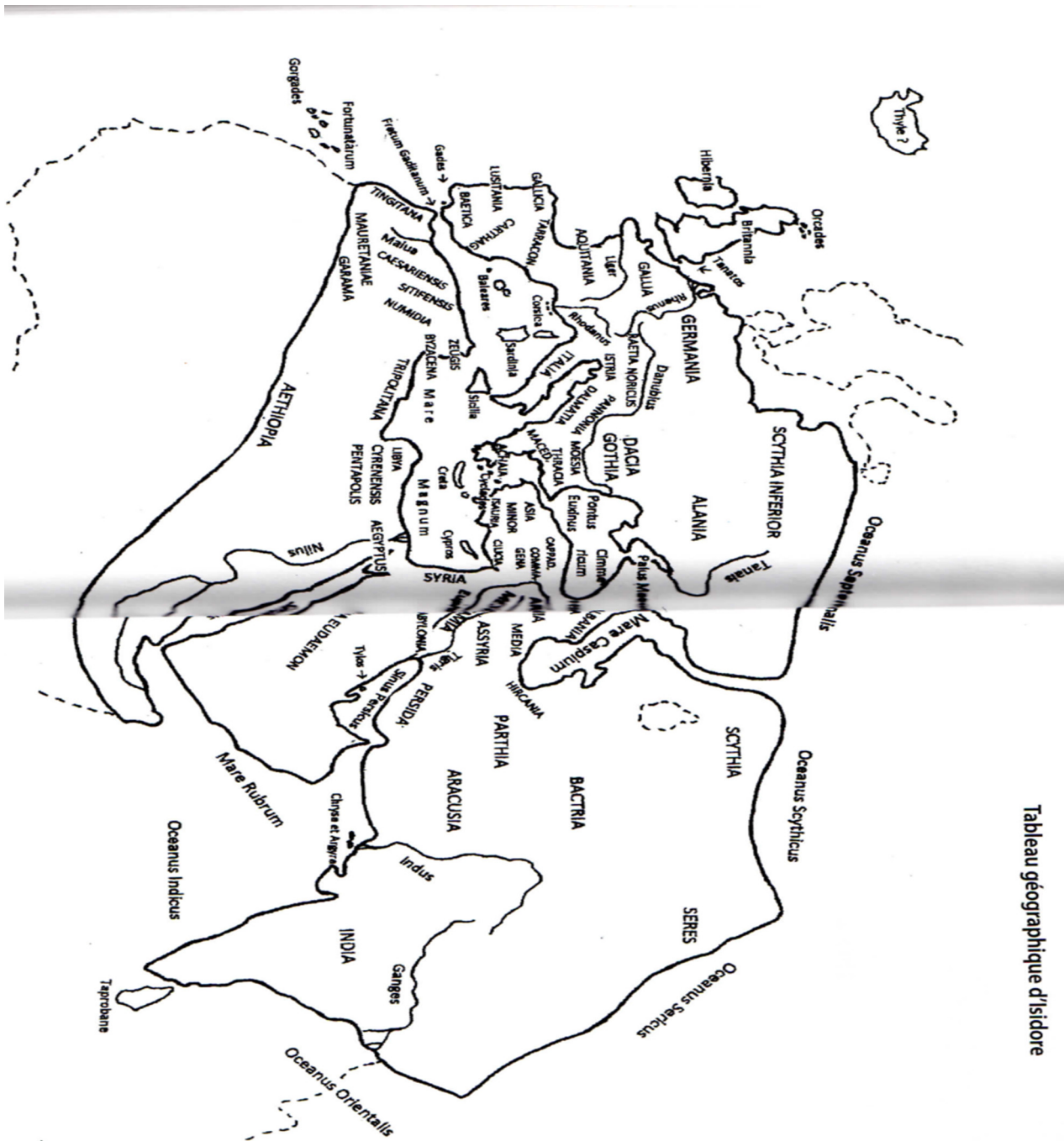
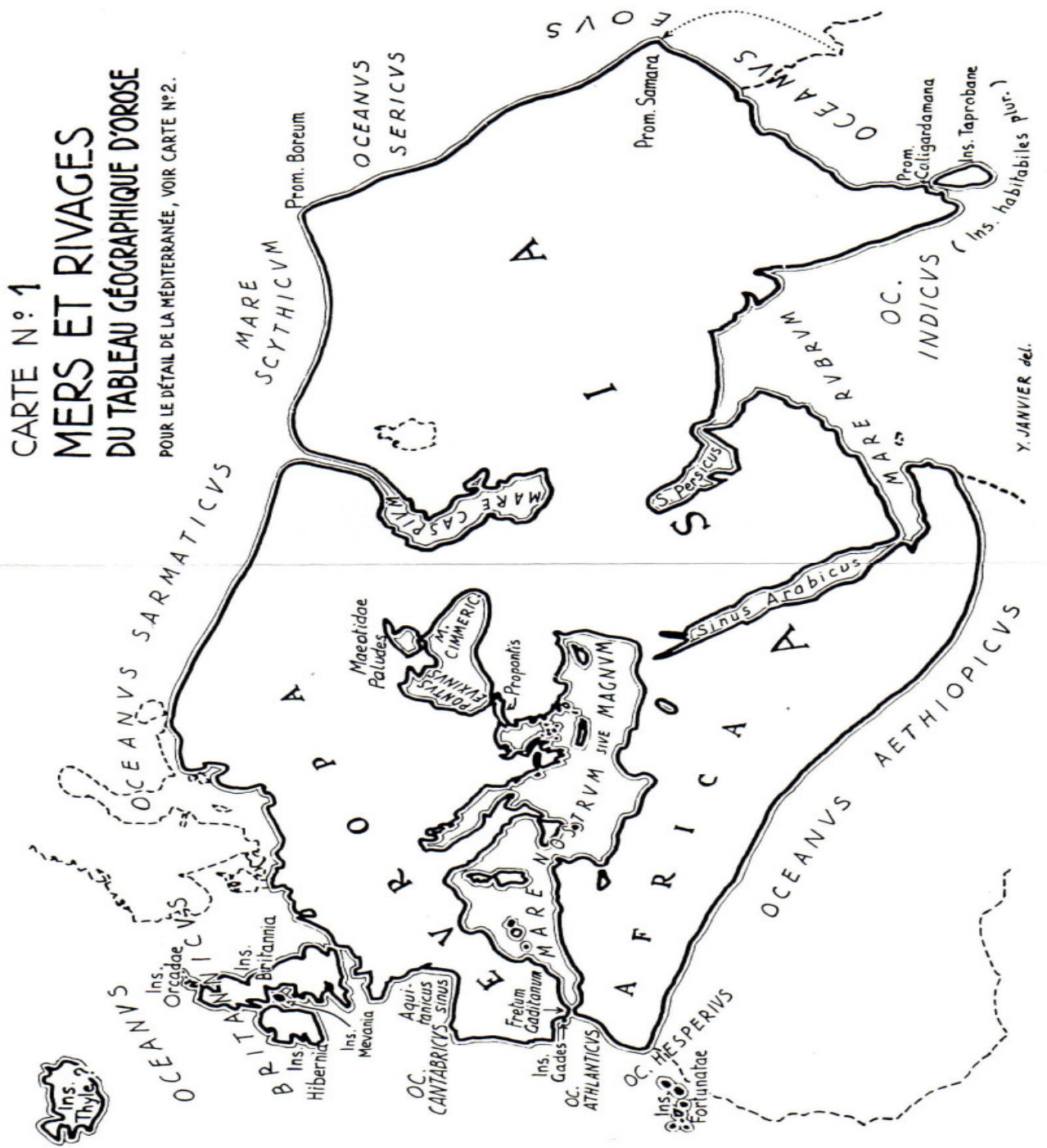

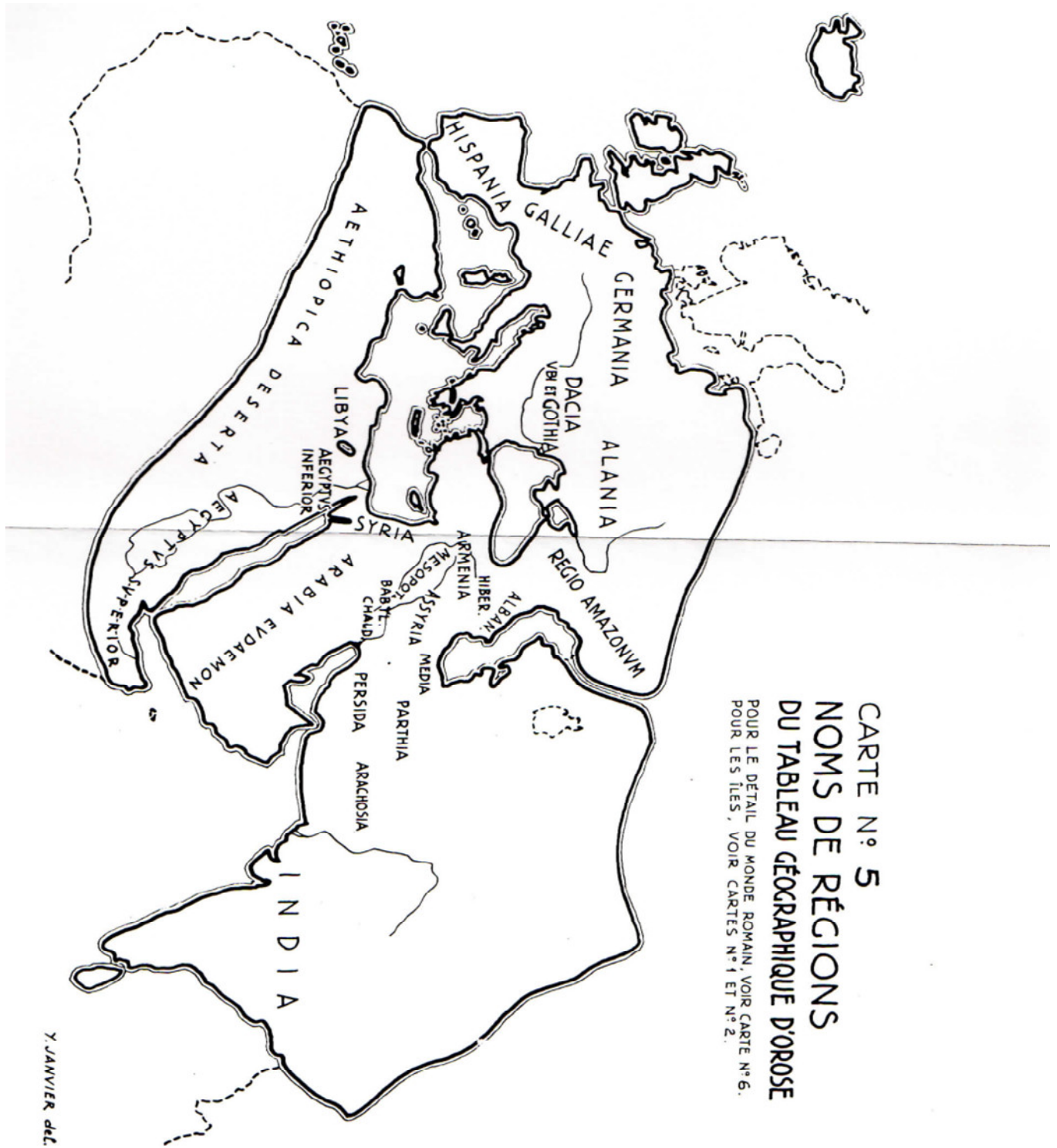
Tableau géographique d'Isidore

⁵⁶⁵ Kokonaan tai osittain kopiossa näkymättömiin jääviä paikannimiä ovat *Oceanus Septentrionalis*, *Palus Maeotis*, *Hiberia*, *Armenia*, *Mesopotamia*, *Euphrates*, *Arabia Eudaemon* ja *Sinus Arabicus*. Spevak 2011, 204–205.

⁵⁶⁶ Janvier (1982), liite n:o 1.

LIITE 5: Kartta Orosiuksen teoksessa esiintyvistä paikannimistä⁵⁶⁷

⁵⁶⁷ Janvier (1982), liite n:o 5.

LIITE 6: Oteissa esiintyvät paikannimet

Paikannimi:	Suomenkielinen vastine:
<i>Acrabath</i>	Acrabatta
<i>Aegyptus</i>	Egypti
<i>Aeria</i>	Aeria
<i>Aethiopia</i>	Etiopia
<i>Albania</i>	Albania
<i>Arabia</i>	Arabia
<i>Arabia Eudemon</i>	Arabia Beata / Onnellinen Arabia
<i>Aracusia</i>	Arakosia
<i>Arfa</i>	Arvad
<i>Argire</i>	Agryre
<i>Armenia</i>	Armenia
<i>Ascalon</i>	Askalon
<i>Asia</i>	Aasia
<i>Asia Minor</i>	Vähä-Aasia
<i>Assyria</i>	Assyria
<i>Babylon</i>	Babylon
<i>Babylonia</i>	Babylonia
<i>Bactria</i>	Baktria
<i>Bactros amnis</i>	Baktros-joki
<i>Bebricia</i>	Bebrykia
<i>Bithinia</i>	Bithynia
<i>Campania</i>	Campania
<i>Canopea</i>	Kanopos
<i>Cappadocia</i>	Kappadokia
<i>Caria</i>	Kaaria
<i>Caucasus</i>	Kaukasusvuoristo
<i>Chaldaea</i>	Kaldea
<i>Chanaan</i>	Kaanaa
<i>Chrisa</i>	Khrysa
<i>Cilicia</i>	Kilikia
<i>Cilicius sinus</i>	Kilikian lahti
<i>Commaeae urbs</i>	Kommagene (kaupunki)
<i>Commagena</i>	Kommagene
<i>Coricus</i>	Korykos
<i>Corithus</i>	Korintti
<i>Cydnus amnis</i>	Kydnos-joki
<i>Cyprus</i>	Kypros
<i>Danubius</i>	Tonava
<i>Dardania</i>	Dardania
<i>Eden</i>	Eden
<i>Eleas</i>	Eleas
<i>Ethna</i>	Etna
<i>Euphrat</i>	Euftrat
<i>Frygia</i>	Fryygia
<i>Galatia</i>	Galatia

<i>Galilea</i>	Galilea
<i>Gallia</i>	Gallia
<i>Germania</i>	Germania
<i>Gothia</i>	Gothia
<i>Halis amnis</i>	Halys-joki
<i>Hermus</i>	Hermos-joki
<i>Hierosolima</i>	Jerusalem
<i>Hircania</i>	Hyrkania
<i>Hyrcanus salus</i>	Hyrkanian meri (Kaspianmeri)
<i>Ilium</i>	Ilion / Troija
<i>India</i>	Intia
<i>Indus flumen</i>	Indus-virta
<i>Isauria</i>	Isauria
<i>Israel</i>	Israel
<i>Iudea</i>	Juudea
<i>Iulias</i>	Betsaida
<i>Libya</i>	Libya (Afrikka)
<i>Licaonia</i>	Lykaonia
<i>Licia</i>	Lykia
<i>Lydia</i>	Lyydia
<i>Maior Frygia</i>	Suur-Fryygia
<i>Mare Caspium / Caspia</i>	Kaspianmeri
<i>Mare Cimmericum</i>	Kimmerianmeri
<i>Mare Hellespontis</i>	Hellespontos
<i>Mare Issicum</i>	Issoksen lahti
<i>Mare Magnum</i>	Välimeri
<i>Mare nostrum</i>	Välimeri
<i>Mare Rubrum</i>	Punainenmeri
<i>Media</i>	Meedia
<i>Melles fluuius</i>	Melles-joki
<i>Meonia</i>	Maionia
<i>Meotis lacus/ Paludes Meotidis</i>	Maiotis-järvi / Asovanmeri
<i>Mesopotamia</i>	Mesopotamia / Kaksoisvirranmaa
<i>Migdonia</i>	Mygdonia
<i>Minor Frygia</i>	Vähä-Fryygia
<i>Mons Cimera</i>	Khimaira-vuori
<i>Mons Libani</i>	Libanon-vuori
<i>Montes Ceraunii</i>	Keraunosvuoret
<i>Montes Tauri / Taurus</i>	Taurusvuoristo
<i>Nabathea</i>	Nabatea
<i>Nicomedia</i>	Nikomedea
<i>Nilus</i>	Niili
<i>Oceanus</i>	Valtameri
<i>Oceanus Sericus</i>	Seerien meri
<i>Ochus fluuius</i>	Okhos-joki
<i>Pactolus</i>	Paktolos
<i>Palaestina / Palestina</i>	Palestiina
<i>Pamphilia</i>	Pamfyilia

<i>Pannonia</i>	Pannonia
<i>Paradisus</i>	Paratiisi
<i>Parthia</i>	Parthia
<i>Pentapolis</i>	Pentapolis
<i>Persida</i>	Persia
<i>Phenicia</i>	Foinikia
<i>Philistia</i>	Filistea
<i>Ponti exordium</i>	Bosporinsalmi
<i>Propanisi iugum</i>	Paropamisosvuoret
<i>Saba</i>	Saba
<i>Salus Hyrcanus</i>	Hyrkanian salmi
<i>Samaria</i>	Samaria
<i>Scithia</i>	Skyytia
<i>Sebastia</i>	Sebastia
<i>Seleucia</i>	Seleukeia
<i>Seres oppidum</i>	Serika
<i>Sicilia</i>	Sisilia
<i>Sidon</i>	Sidon
<i>Silva Hircana</i>	Hyrkanian metsä
<i>Sinus Arabicus</i>	Arabianlahti
<i>Sinus Persicus</i>	Persianlahti
<i>Smyrna</i>	Smyrna
<i>Syria</i>	Syyria
<i>Tabrobane</i>	Tabrobane
<i>Tanais</i>	Don
<i>Tarsus</i>	Tarsos
<i>Thebae</i>	Theeba
<i>Themiscirii campi</i>	Themiskyran tasangot
<i>Thracia</i>	Traakia
<i>Tiberias</i>	Tiberias-järvi
<i>Tigris fluvius</i>	Tigris
<i>Tiles</i>	Tylos
<i>Troas</i>	Troas (maakunta)
<i>Troia</i>	Troiija
<i>Tyrrenia</i>	Tyrrhenia
<i>Tyrus</i>	Tyros
<i>Vesubius</i>	Vesuvius